

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI**

**MANEVİ BAKIM HİZMETLERİNİN KAYGI,
DEPRESYON VE UMUTSUZLUK ÜZERİNE ETKİSİ
(Kayseri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği)**

**Hazırlayan
Abdulnafi TEKEŞ**

**Danışman
Doç. Dr. Mustafa ULU**

Yüksek Lisans Tezi

**Temmuz 2019
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI**

**MANEVİ BAKIM HİZMETLERİNİN KAYGI,
DEPRESYON VE UMUTSUZLUK ÜZERİNE ETKİSİ
(Kayseri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği)**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Abdulnafi TEKEŞ**

**Danışman
Doç. Dr. Mustafa ULU**

**Temmuz 2019
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda, bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı: Abdulnafi TEKEŞ

İmza:

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: Manevi Bakım Hizmetlerinin Kaygı, Depresyon ve Umutsuzluk Üzerine Etkisi (Kayseri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ... sayfalık kısmına ilişkin .../.../2018 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % ... dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. .../.../2019

Adı Soyadı : Abdunafi TEKEŞ
Öğrenci No :
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Psikolojisi
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman: Adı/İmza
Doç. Dr. Mustafa ULU

Öğrenci Adı/İmza
Abdunafi TEKEŞ

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Manevi Bakım Hizmetlerinin Kaygı, Depresyon ve Umutsuzluk Üzerine Etkisi (Kayseri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Abdulnafi TEKEŞ

Danışman

Doç. Dr. Mustafa ULU

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN

KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Mustafa ULU danışmanlığında Abdulnafi TEKEŞ tarafından hazırlanan “**Manevi Bakım Hizmetlerinin Kaygı, Depresyon ve Umutsuzluk Üzerine Etkisi (Kayseri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği)**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

22/09/2019.

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Mustafa ULU
Üye : Doç. Dr. Ali KUŞAT
Üye : Doç. Dr. Behlül TOKUR

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 09/09/2019 ve 37 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

K. Güllü
08/09/2019
Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Kenan GÜLLÜ

ÖNSÖZ / TEŞEKKÜR

Manevi danışmanlık ve rehberlik ceza infaz kurumlarında önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Bu tez çalışmasında, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin, duygu-durum bozuklukları üzerine etkisi Kayseri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu örneğinde uygulamalı olarak çalışılarak olumlu yönde etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Bu bağlamda, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin birey psikolojisi üzerine etkilerinin tespit edilmesi, psikoterapistlere, din hizmetleri sunan görevlilere ve literatüre önemli bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

Yüksek Lisans eğitimine başlamamdan, tezin son aşamasına gelene kadar bana yol gösteren, destek olan, bilgi ve tecrübesiyle bana ışık tutan, yaptığım bütün çalışmalarda her zaman yanımda olan Tez Danışmanı saygıdeğer hocam Doç. Dr. Mustafa ULU'ya teşekkür ederim.

Olumlu ve yapıcı eleştirileriyle beni yönlendiren değerli hocalarım, Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN ve Doç. Dr. Ali KUŞAT'a teşekkür ederim.

Tezimin uygulama kısmının hazırlanması ve icra edilmesinde, İslami kaynakların temini konusunda emeğini esirgemeyen, Cezaevi Vaizi Mustafa Salim NURSAÇAN'a, araştırmaya katılarak anketleri dolduran hükümlülere, tezimin hazırlanması ve düzenlenmesi konusunda desteklerini esirgemeyen değerli arkadaşım Arş. Gör. Mehmet Akif Günen'e teşekkürlerimi sunarım.

Tezimin hazırlanmasının en büyük esin kaynağı olan, maneviyatın ne olduğunu küçük yaşlarda öğrenmemi sağlayan, maddi ve manevi bütün kaynaklarını esirgemeyen Annem Esmem ve Babam Adem TEKEŞ'e, her zaman yanımda olan Eşim Şengül TEKEŞ'e ve biricik oğlum, Adem Eren'e teşekkürlerimi sunarım.

Abdulnafi TEKEŞ

Kayseri, Temmuz 2019

**MANEVİ BAKIM HİZMETLERİNİN KAYGI, DEPRESYON VE
UMUTSUZLUK ÜZERİNE ETKİSİ (KAYSERİ KAPALI CEZA İNFAZ
KURUMU ÖRNEĞİ)**

**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2019
Danışman: Doç. Dr. Mustafa ULU**

ÖZET

İnsan ruh ve beden bütünlüğü içerisinde hayatı anlamlandırmaktadır. Hayatı anlamlandırma sürecinde dini-manevi öğretilerin insan üzerine etkisi gözlemlenebilmektedir. Manevi danışmanlık bireyin olumsuz yaşam olayları ile baş etmede dini ve manevi enstrümanlar aracılığı ile harekete geçirilerek kişiye destek sağlanmasıdır.

Bu çalışmada manevi bakım hizmetlerinin kaygı, depresyon ve umutsuzluk üzerine etkisi Kayseri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu örnekleminde incelenmiştir. 31 erkek adli suç hükümlüsüne ön test/son test tekniği ile Beck kaygı, depresyon ve umutsuzluk ölçekleri uygulanmıştır. Ön test sonrasında hükümlülere ümitvar olmak, sabır, yaratıcıyı tanımak, yaratıcıya karşı görev ve sorumluluklarımız, kader, haya, ibadetlerin önemi, tefekkür, sevgi ve merhamet konulu dini-psiko eğitim programları uygulanmıştır. Uygulama sonrasında örneklem grubuna ilgili testler tekrar uygulanarak sonuçlar incelenmiştir. Hazırlanan manevi danışmanlık ve rehberlik programının bu hükümlülere uygulanması sonucunda hükümlülerin kaygı ve depresyon seviyelerinin belirgin azaldığı gözlemlenirken, umutsuzluk seviyesinde beklentilere cevap verecek kadar etkili olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Psikoloji, Kaygı, Depresyon, Umutsuzluk, Cezaevi

**THE EFFECT OF SPIRITUAL CARE ON ANXIETY, DEPRESSION AND
HOPELESSNESS (A STUDY ON PRISONERS IN KAYSERI CLOSED PRISON)**

**Erciyes University Institute of Social Sciences
Master Thesis, July 2019
Supervisor: Doç. Dr. Mustafa ULU**

ABSTRACT

Human makes sense of life in the body and soul. In the process of making sense of life, the effect of religious-spiritual teachings on human beings can be observed. Religious-spiritual counselling and care is to provide support to the individual by acting through religious and spiritual instruments in dealing with negative life events. In this study, the effects of spiritual care services on anxiety, depression and hopelessness were examined in the sample of Kayseri Closed Prison. 31 male prisoners were subjected to Beck anxiety, depression and hopelessness scales with test/re-test technique. After the test, religious-psychoeducation program which consists of being hopeful, patience, knowing the creator, our duties and responsibilities towards the creator, fate, decency, importance of prayers, contemplation, love and compassion were applied on prisoners. After the spiritual, religious education, related tests were re-applied to the experimental group and the results were compared. As a result of the religious-psychoeducation program to these prisoners, it was observed that the anxiety and depression levels of the convicts decreased, but hopelessness level did not decline as much.

Keywords: Spiritual Counseling and Care, Psychology, Anxiety, Depression, Hopelessness, Prison and Detention Houses.

İÇİNDEKİLER

MANEVİ BAKIM HİZMETLERİNİN KAYGI, DEPRESYON VE UMUTSUZLUK ÜZERİNE ETKİSİ (KAYSERİ KAPALI CEZA İNFAZ KURUMU ÖRNEĞİ)

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ İNTİHAL FORMU	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
ÖNSÖZ / TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLO LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu	3
1.2. Amaç	4
1.3. Önem	4
1.4. Varsayımlar	5
1.5. Sınırlılıklar	5
A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
2.1. Literatür Taraması	9
2.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR)	10
B. BULGULAR VE YORUM	13
3.1. Araştırma Yöntemi	13
3.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Programı	13
3.2.1. Ümitvar Olmak	15
3.2.2. Sabır	18
3.2.3. Yaratıcıyı Tanımak	22
3.2.4. Yaratıcıya Karşı Görevlerimiz Ve Sorumluluklarımız	25
3.2.5. Kader	31
3.2.6. Hayâ	36

3.2.7. İbadet	38
3.2.8. Tefekkür.....	43
3.2.9. Sevgi-Merhamet.....	44
3.3. Veri Toplama Araçları	49
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu	49
3.3.2. Beck Kaygı Ölçeği.....	49
3.3.3. Beck Depresyon Ölçeği	49
3.3.4. Beck Umutsuzluk Ölçeği.....	49
3.4. Analiz Yöntemi	50
3.5. Bulgular	50
3.5.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular	50
3.5.2. Uygulama Öncesi Bulgular	51
3.5.3. Uygulama Sonrası Bulgular	52
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	70
KAYNAKÇA	74

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulaması.....	14
Tablo 2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Öncesi Kaygı	51
Tablo 3. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Öncesi Depresyon.....	52
Tablo 4. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Öncesi Umutsuzluk	52
Tablo 5. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı	53
Tablo 6. Yaşadığı İllere göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı	53
Tablo 7. Doğum Yılına göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı	53
Tablo 8. Doğum yerine göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı	54
Tablo 9. Medeni Haline Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı	54
Tablo 10. Öğrenim Durumuna Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı	55
Tablo 11. Gelir Durumuna Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı	55
Tablo 12. Aile İlişkisine Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı.....	55
Tablo 13. Suç Türüne Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı.....	56
Tablo 14. Ceza Süresine Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı.....	56
Tablo 15. Aile Görüş Sıklığına Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı	57
Tablo 16. Suç Sonrası Aile Desteğine Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı	57
Tablo 17. Aile İçi İlişkilere Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı	57
Tablo 18. Aile ile Yaşarken ki Ekonomik Duruma Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı.....	58
Tablo 19. Ceza Evi Öncesi Alkol veya Madde Kullanımına Duruma Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı	58
Tablo 20. Mükerrerlik Duruma Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı	58
Tablo 21. Beck'in Kaygı Testi Ortalamalar için Eşlenik Çift T-testi	59
Tablo 22. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon Düzeyi	60
Tablo 23. İllere göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon	61
Tablo 24. Yaşa göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon.....	61

Tablo 25. Doğum yerine göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası	
Depresyon.....	61
Tablo 26. Medeni Haline Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası	
Depresyon.....	62
Tablo 27. Öğrenim Durumuna Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası	
Depresyon.....	62
Tablo 28. Gelir Durumuna Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası	
Depresyon.....	62
Tablo 29. Aile İlişisine Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası	
Depresyon.....	63
Tablo 30. Suç Türüne Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon	63
Tablo 31. Ceza Süresine Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası	
Depresyon.....	63
Tablo 32. Aile Görüş Sıklığına Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası	
Depresyon.....	64
Tablo 33. Suç Sonrası Aile Desteğine Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon.....	64
Tablo 34. Aile İçi İlişkilere Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası	
Depresyon.....	64
Tablo 35. Aile ile Yaşarken ki Ekonomik Duruma Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon	65
Tablo 36. Ceza Evi Öncesi Alkol veya Madde Kullanımına Duruma Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon.....	65
Tablo 37. Mükerrerlik Duruma Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası	
Depresyon.....	65
Tablo 38. Beck'in Depresyon Testi Ortalamalar için Eşlenik Çift T-testi.....	66
Tablo 39. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Umutsuzluk.....	67
Tablo 40. Bağımsız Değişkenler ve Umutsuzluk İlişkisi Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	
Tablo 41. Beck's Umutsuzluk Testi Ortalamalar için Eşlenik Çift T-testi.....	68

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Beck'in Ankiyete Ölçeği Korelasyon Grafiği.....	59
Şekil 2. Kaygı Regresyon Analizi Sonucu.....	60
Şekil 3. Beck'in Depresyon Ölçeği Korelasyon Grafiği.....	66
Şekil 4. Depresyon Regresyon Analizi Sonucu.....	67
Şekil 5. Beck'in Umutsuzluk Ölçeği Korelasyon Grafiği.....	68
Şekil 6. Umutsuzluk Regresyon Analizi Sonucu.....	69

GİRİŞ

Toplumu oluşturan bireylerin duygu durumu, etrafındaki uyaranlar ile etkileşim içerisinde. Uyaranların bireyler üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri vardır. Bu bağlamda uyaranlar, bireylerin üzerinde tahmin edilenden daha fazla öneme sahiptir. Olumlu dış etkiler kişinin motivasyonunu artırarak mücadele yeteneğini bir üst basamağa taşıırken, olumsuz dış etkiler kişinin hayatta kalma motivasyonunu dahi etkileyebilmektedir. Dış etkilerin insan psikolojisi üzerine bu kadar tesir ettiği gözlemlenebilirken kişinin duygu, düşünce ve davranışlarının iç motivasyonlarından etkilenmediğini düşünmek insan doğasının özüne aykırıdır. Kişi dış motivasyonlarının birçoğunu kontrol edemezken iç motivasyonları üzerinde çalışmalar yapılarak olumlu sonuçlar elde edilebilmektedir. Bu bağlamda kişinin duygu durumu üzerine manevi danışmanlık ve rehberliğin etkinliğinin araştırılması oldukça önemlidir. Bireyin kendini ve varoluşu arayışındaki değerleri ortaya çıkarmasında psikoloji önemli bir mihenk taşıdır. Pek çok alt alanı da içerisinde barındıran psikoloji, pastoral psikoloji ile bu anlamlandırmayı klinik psikoloji ve manevi rehberlik sentezi ile açıklar.

Sağlık sektöründe özellikle Avrupa ve Amerika'da manevi danışmanlık hizmetlerinin birçok hastalıkta etkisi incelenmiştir. Bu incelemeler neticesinde hastanelerde din görevlilerinin manevi danışmanlık çalışmaları yapması hususunda gelişim kaydedilmiştir. Her ne kadar manevi danışmanlık hizmetlerinin hastaların tedavisinde uygulanmasının fayda sağladığı nicel ve nitel olarak tespit edilse de henüz ülkemizde ve dünyada yeterince yaygınlaşmamıştır.

Yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde manevi danışmanlık çalışmalarının özellikle palyatif bakım ve kanser hastalığı üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Manevi danışmanlığın hastaların genel olarak duygu durum bozuklukları, depresyon, umutsuzluk ve kaygı seviyeleri ile ilişkisinin belirlenmesi bu tez çalışmasının çıkış noktasını oluşturmaktadır. Manevi danışmanlık, kişinin içsel süreçlerine yönelik dinamikleri içerdiğinden kaygı, umutsuzluk ve depresyon ile yakından ilişkilidir ve insanın hem yaratıcı ile olan ilişkisini hem de çevresindeki insanlarla olan ilişkisini

olumlu yönde destekleyici boyuttur. Manevi danışmanlık hizmetleri kurgusal olarak incelendiğinde 3. Nesil terapi teknikleri ile benzer nitelikte olduğu anlaşılabilir. Terapi tekniklerinin de zamanın ve danışanların hayatı anlamlandırma tarzlarına göre evrim geçirdiği ifade edilebilir. Psikologlar, tutukluluğun değersizlik, öfke, depresyon ve düşük özgüven gibi klinik olarak tanı konulması mümkün olan etkileri kadar cezaevine uyum sağlama sürecinde görülen daha geniş ve daha az vurgulanan değişikliklerle de ilgilenmek durumundadırlar (David, Dönmez, Başer, & Güler, 2011).

Buuren'in "Her insanın içinde saklı bulunan manevi gücü harekete geçirmektir" (Durgun & Yaman, 2017, s.12) şeklinde tanımladığı manevi danışmanlık ve rehberlik ifadesi ile bu alanda yapılan çalışmaların öncüsü olarak kabul edilmektedir. Anton Boisen "The Task and Methods of Theology" (Boisen, 1926) adlı çalışmasında manevi danışmanlığın kavramsal çatısını oluşturarak psikoloji ve din arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Bu açıdan Boisen'in öncülük ettiği yaklaşım, din psikolojisi yaklaşımları ile teolojik yaklaşımları birbirine sıkı bir şekilde bağlamaktadır (Nils, 2007). Bu yaklaşım klinik psikoloji ve manevi danışmanlık ilişkisini içererek bütüncül bir yapı oluşturmaktadır. Manevi danışmanlığın en önemli çalışma alanı sayılabilecek ve insanlarda belki de doğuştan var olan bir güç olan manevi ve dini enstrümanlar kullanılarak, onların yaşamış olduğu, travma, şok durumları ve üzücü yaşam olayları gibi psikolojinin çalışma alanlarına dair yeni bir müdahale yöntemi olarak tasarlanabilir. Bu yöntemin çalışması için psikolojik sorunları olan bireylerin herhangi bir dine mensup olması gibi bir önkoşul yoktur. Fakat içsel manevi değerlere sahip olmaları gerekmektedir. Bu alanda hizmet veren kişiler sadece din adamları değildir. Günümüzde psikoloji, rehberlik ve psikolojik danışmanlık camiasında da bu alana ilgi duyan birçok uzman bulunmaktadır. Bununla birlikte kavramsal çerçeve dışında, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin tanımlanmasında bir takım yanlış değerlendirmeler söz konusudur. Örneğin, manevi bakım uzmanlarının sadece din adamı olduğu ve herhangi teorik bir alt yapılarının olmadığı düşünülmektedir. Ayrıca bu tür hizmetlerin maddi karşılığının olmadığı, gönüllü ilkelere dayandığı öngörülse de bunlar, alandaki uygulamalarla ilgili yanlış değerlendirmelerden uzağa gitmemektedir (Walker, Scheidegger, End, & Amundsen, 2010, s.1-2).

Son zamanlarda ruh sağlığı ve din ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların sayısı hızlı bir artış göstermektedir. Ruh sağlığına dini faktörlerin etkisini araştırılması bu konudaki artışın en büyük sebeplerinden birisidir. Manevi bakım çalışmaları, genel anlamda

teoloji, psikoloji, psikiyatri ve psikolojik danışmanlık düzleminde ortaya çıkmış olup bu alanların eş güdümlü bir şekilde ve iş birliği içerisinde hareket edilmesi ile etkili bir biçimde uygulanabilmektedir. Manevî bakım, danışanlarına fizyolojik, bilişsel ve spritüel/manevi boyutlar arasındaki bağlantıyı sürdüren bir yaklaşım/tedavi modeli sunmaktadır. Böylece danışanların, ruhsal ve manevî bütünlüğünü korumayı amaçlayan pastoral psikoloji, onların günlük yaşamlarında maruz kaldıkları stres, kaygı ve depresyonla başa çıkmalarını sağlayacak güçlü sınırlar koyarak kontrol mekanizmalarını kuvvetlendirmektedir (Koç 2012, s.239-276).

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre depresyon, gelişen ve hızla değişen dünya döngüsüne ayak uyduramayan 300 milyondan fazla insanı etkileyen yaygın bir psikolojik rahatsızlıktır. Depresyonda, genel duygu-durum dalgalanmalarından ve kısa süreli duygusal tepkilerden farklı olarak şiddetli ve orta seviyeli depresyon olması durumunda depresyon ciddi sağlık problemlerine yol açabilmektedir. Bireyin akademik yaşamını, aile hayatını ve işini önemli ölçüde etkileyebilir. Nihai olarak ileri ki safhalarda intihara dahi neden olabilir. Her ne kadar tamamının majör depresyondan kaynaklandığı kesin olmamakla birlikte yılda 800.000 kişi intihar etmektedir (<http://www.who.int/>, 2019). Manevi danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve modern psikoloji ile sentezinin intihar oranlarının düşebileceği öngörülmektedir.

Beden ve ruh bütünlüğünü, psikolojik ve fizyolojik sağlığın insan hayatının refahı için ne kadar önemli olduğunu vurgulayan Nigthingale sağlık için, manevi gereksinimler vücudu oluşturan fiziksel organlar kadar önemli bir öğedir, hepimizin gözlemlediği fiziksel durum zihnimizi ve ruhumuzu etkileyebilir demiştir (Erişen & Sivrikaya, 2017, s.184-190). Psikoloji literatürünü incelediğimizde somatoform bozukluklar ruh ve benden sağlığının ayrılmaz bir bütün olduğunun göstergesidir. Bu noktada manevi bakım hizmetlerinin gerekliliği toplumun her kesimi için elzem olduğu tartışılmaz. Özellikle dezavantajlı gruplarla çalışırken modern psikoterapi hizmetlerine ek olarak bu tür hizmetlerin yaygınlaştırılması bu grupların topluma entegrasyonunun sağlanması ve topluma kazandırılması adına önemlidir.

1.1. Tezin Konusu

Bu çalışmanın konusu manevi bakım hizmetlerinin depresyon, kaygı ve umutsuzluk üzerine etkisini incelemektir. Bu bağlamda psiko-sosyal destek çalışmaları gerek dezavantajlı gruplara gerek toplumundaki pek çok bireye daha kaliteli bir biçimde ulaştırılabilir. Bu tezde; manevi bakımın kişilerin kaygı, depresyon ve umutsuzluk

seviyeleri üzerinde etkisi var mıdır? Sorusunun cevabı araştırılmıştır. Bu araştırma esnasında kaygı ve depresyon seviyelerinde rol oynayan faktörler incelenirken manevi bakımın kaygı, depresyon ve umutsuzluk seviyesi üzerindeki etkisinde herhangi bir değişime sebep olup olmadığı değerlendirilmiştir. Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünden alınan izin ile birlikte Kayseri Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda terör suç grubu hariç tutulmak üzere gönüllü hükümlülerle bireysel görüşme yapılmış olup, Beck Kaygı Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeği uygulanmıştır. Bu hükümlülere, kurumda görevli vaizlerle birlikte 7 hafta boyunca, haftada iki kez birer saatlik oturumlarla manevi destek verilmiştir. Sonrasında araştırmaya katılan hükümlülere aynı testler tekrar uygulanarak, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının hükümlülerin kaygı, umutsuzluk ve depresyon seviyelerine etkisi araştırılmıştır.

1.2. Amaç

Bireyin duygu durumunu etkileyen pek çok iç ve dış etken vardır. Kişinin yaşam akışında yaşadığı olaylar duygu durumunun değişmesine ve hatta patolojik bir boyuta gelmesine sebebiyet verebilir. Duygu durumundaki bu dalgalanmaları düzenlemek ve oluşan patolojiye müdahale etmek hem bireyin çevreye uyumunu hızlandırır hem de yaşam kalitesini artırır. Diğer taraftan olaylar karşısında bireyin bu yaşantılarla başa çıkmasını kolaylaştıracak bir takım koruyucu faktörler de vardır. Söz gelimi aile desteği, sosyal çevre ve çeşitli uğraşlar bunlara örnek gösterilebilir. Özellikle dezavantajlı gruplarla çalışırken koruyucu faktörlere ulaşamayabilir. Bu durumda daha profesyonel müdahaleler gerekir. Manevi bakım, kişinin içsel süreçlerine yönelik dinamikleri içerdiği için depresyon, kaygı ve umutsuzluk ile ilişkilidir. İnsanın hem yaratıcı ile olan ilişkisini hem de çevresindeki insanlarla olan ilişkisini destekleyici boyuttadır. Manevi danışmanlık hizmeti alan bireylerin, kaygı, umutsuzluk ve depresyon seviyelerinin göreceli olarak iyileşeceği varsayımından hareketle cezaevinde hükümlü olarak bulunan dezavantajlı bireylerin duygu durum bozukluklarına manevi destek hizmetlerinin etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

1.3. Önem

Yapılan çalışmalar incelendiğinde manevi bakımın; depresyon, kaygı ve umutsuzluk ile ilişkisine yeterince değinilmediği görülmektedir. Ayrıca, ülkemizde yapılan çalışmalarda ceza infaz kurumlarında manevi danışmanlık üzerine çok fazla akademik

çalışma yapılamamaktadır. Manevi bakımın, sağlık sektörü açısından kanser hastaları, depresif belirtilerle ilişkileri hakkında sınırlı sayıda da olsa çalışma yapılmışken, genel olarak duygu durum bozuklukları ile ilişkisi net olarak saptanamamıştır. Manevi danışmanlık ile kaygı, umutsuzluk ve depresyon arasındaki ilişkisinin saptanması durumunda, din hizmetleri, sosyal hizmetler, psiko-sosyal yardım servisi faaliyetleri, hemşirelik gibi birçok alanda literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Bu sebeplerden dolayı yapılan tez çalışma özgün niteliktedir.

1.4. Varsayımlar

- a. Manevi danışmanlık ve rehberlik programının hükümlülerin kaygı, depresyon ve umutsuzluk seviyesi üzerine pozitif bir etkisi bulunmaktadır.
- b. Yaş faktörü, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri açısından belirgin bir etkiye sahiptir. Buna göre yaş arttıkça programın etkisi azalmaktadır.
- c. Öğrenim durumu yüksek olan hükümlülerdeki kaygı, depresyon ve umutsuzluk düzeyi, manevi danışmanlık ve rehberlik programı sonucunda önemli oranda azalmaktadır.
- d. Uygulanacak program sonucunda ceza süresi az olan hükümlülerin kaygı, depresyon ve umutsuzluk seviyesi, ceza süresi fazla olan hükümlülerden daha fazla azalacaktır.
- e. Aile desteği fazla olan hükümlülerin kaygı, depresyon ve umutsuzluk seviyeleri, aile desteği az olan hükümlülerden daha fazla azalacaktır.

1.5. Sınırlılıklar

Manevi bakım hizmetleri gibi henüz ülkemizde yaygınlaştırma çalışmaları devam eden bir hizmetin, kişilerin depresyon, kaygı ve umutsuzluk seviyeleri üzerine etkisinin Kayseri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu örnekleminde çalışılması konusunda, literatüre katkı sağlayacak birçok çıktı elde edilmesinin yanında yapılan araştırmanın sınırlılıkları göz ardı edilmemelidir.

Teze konu olan manevi bakım hizmetleri uygulamasının, sadece ceza infaz kurumu örnekleminde yapılmasının hem avantajı ve hem de dezavantajı bulunmaktadır. Ceza infaz kurumlarında uygulamalı araştırma yapılması, yasal prosedürler açısından zor olması sebebiyle yapılan araştırma ülkemizde bir ilk niteliğinde olup özgün bir araştırmadır. Ancak örneklem grubunun sadece ceza infaz kurumunda bulunan bireylerin oluşturduğu gerçeği ise araştırmanın sonuçlarının toplumun genelini temsil etmek için yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Yapılan araştırmanın sadece erkek katılımcılara uygulanması, araştırma verilerinin değerlendirilmesinde kadınlar üzerindeki etkisinin hesaplanamamasına sebebiyet vermiş olup, kadın katılımcılarında bulunduğu büyük grupta uygulanmasının, araştırma çıktılarının daha doğru değerlendirilmesini sağlayacağı düşünülmektedir.

Katılımcı sayısı (N=31) genelleme yapma seviyesinden uzak olduğu değerlendirilmektedir. 200.000'den fazla bireyin tutuklu/hükümlü olarak ceza infaz kurumlarında bulunduğu ülkemizde, katılımcı sayısının ceza infaz kurumunda bulunan bireylerin depresyon, kaygı ve umutsuzluk seviyelerini temsil etmekten uzak olduğu düşünülmektedir.

Örneklem grubuna uygulanan programın sadece İslam dini ve öğretilerini esas alması ve örneklem grubunda sadece Müslüman bireylerin olması, yapılan araştırmanın sonuçları da sadece İslami temelli manevi bakım hizmetlerinin etkisini temsil etmektedir. Diğer dinlere mensup kişiler, ya da kendini herhangi bir dine ait olarak tanımlamayan kişiler üzerindeki etkisi farklı bir araştırma konusu oluşturmaktadır.

Çalışmaya Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü'nün iznine istinaden, tutuklu bireyler ve terör suç grubu dâhil edilmemiştir. Manevi bakım hizmetlerinin bu bireyler üzerindeki etkisi değerlendirilememiştir. Daha kapsamlı bir çalışma yapılarak, bütün suç gruplarının dâhil edilebileceği bir örneklem grubuna ulaşılmasının, önem arz ettiği düşünülmektedir.

A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ceza infaz kurumlarının bir türü olan “Kapalı ceza infaz kurumları, iç ve dış güvenlik görevlileri bulunan, firara karşı teknik, mekanik, elektronik veya fizikî engellerle donatılmış, oda ve koridor kapıları kapalı tutulan, ancak mevzuatın belirttiği hâllerde aynı oda dışındaki hükümlüler arasında ve dış çevre ile temasın olanaklı bulunduğu, yeterli düzeyde güvenlik sağlanmış ve hükümlünün gereksinimine göre bireysel, grup hâlinde veya toplu olarak iyileştirme yöntemlerinin uygulanabileceği tesislerdir” (Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Tüzük, 2006, madde 10). Ülkemizde 01/08/2019 tarihi itibarıyla 272’si kapalı ceza infaz kurumu olmak üzere toplam 355 ceza infaz kurumu bulunmaktadır.

Ceza infaz kurumları, tutuklu ve hükümlülerin barındırılması için özel olarak inşa edilen kurumlardır. Bu tip özel kurumlarda barındırılan bireyler, bulundurulmalarına sebep olan suçlar ve mahkeme süreçlerine göre farklı statüdedir. Tutuklular, özgürlükleri kısıtlandırılarak mahkeme süreci devam etmesine rağmen, kaçma şüphesi, isnat edilen suçun katalog suçlardan olması, delil karartma gibi sebeplerle ceza infaz kurumlarında bulundurulmuş ve mahkeme süreci henüz sonuçlanmamış kişilerdir. Mahkeme tarafından verilen hükmün üst mahkeme tarafından da onaylanması durumunda kişi hükümlü sıfatını alır. Tutuklu ve hükümlüler, ceza infaz kurumunda avukat görüşü vb. konularda farklı haklara sahiptirler.

Ceza infaz kurumlarında, dış güvenlik jandarma tarafından, iç güvenlik ise infaz ve koruma memurları tarafından sağlanmaktadır. Görevli infaz ve koruma memurlarının dışında, ceza infaz kurumlarında, hükümlülerin eğitim ve psiko-sosyal ihtiyaçları sebebiyle, öğretmen, psikolog, sosyal çalışmacı gibi personeller de görev yapmaktadır. Ayrıca Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında yapılan protokol ile ceza infaz kurumlarındaki din hizmetleri, müftülüklerde görevli vaizler kanalı ile yürütülmektedir. Bu teze konu olan çalışma, din hizmetleri ve psiko-sosyal yardım servisi hizmetlileri, dolayısı ile vaizler ve psikologlar tarafından icra edilmiştir.

İnsanlar belirli durumlardan, objelerden ya da hayvanlardan korkabilirler, fakat bu korku tanımlanabilir ve geçerli bir histir. Fakat kaygı bütün bu korkulardan farklı olarak insanlar bu korku durumunun kaynağını bilemezler ya da tanımlayamazlar. Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü'ne göre kaygı, çabuk yorulma, konsantrasyonda zorlanma ya da bilişsel işlevlerde yavaşlama, kas ağrıları, kaygıyı önlemede zorlanma, uykuya dalmakta güçlük ve rahatsızlık hissi belirtileri ile tanımlanır. Kaygı bozukluğu, yaşayan kişilerin yaşam kalitesini düşürür ve kişilerin dikkati genel olarak kaygı kaynağına yoğunlaştığı için günlük aktivitelerini kesintiye uğratar (https://www.nimh.nih.gov/index.shtml, 2019). Bu olumsuz tecrübelerle baş etmeye çalışan birey, kaçınma gibi bir takım savunma mekanizmaları geliştirir. Fakat bu tip savunma mekanizmaları, bireyin kaygı seviyesini geçici olarak düşürse de genelde kalıcı bir iyileşme sağlamaz. Kaygı “kaynağı belirsiz bir korkunun veya kötü bir şey olacağına dair hissin verdiği rahatsızlık hali ya da temel bir ihtiyacın karşılanmamasından kaynaklı endişe durumu” olarak tanımlanmaktadır (Masaroğulları & Koçakgöl, 2011, s.13).

Depresyon “bir ümitsizlik, karamsarlık, yetersizlik, kendine güvensizlik, çaresizlik değersizlik duygusu, önemsiz nedenlerden ötürü suçluluk duyma veya kendini suçlama, sosyal yaşamdan çekilme, iştahsızlık veya aşırı yeme, uykusuzluk veya aşırı uyku, psikomotor heyecan ya da yavaşlık, yoğunlaşma yetersizliği, unutkanlık, kararsızlık, keyifsizlik, halsizlik, baş ağrısı gibi fiziksel şikâyetler, normalde hoşlandığı etkinliklere veya genelde yaşama karşı ilgisizlik, zevk alamama, aşırı durumlarda ölüm ve intihar vb. ile tanımlanan belirlenebilir bir olaya bağlı olarak ortaya çıkan ruhsal bir çökkünlük” halidir (Budak, 2003, s.712). İnsan, toplumsal bir varlıktır ve diğer bireylerin varlığı ile yaşamını anlamlandırmaya çalışır. Fakat bu arayış, onu diğer canlılardan farklı olarak varlığa metadan öte bir perspektif ile yaklaşmasını sağlamıştır. Sadece salt gerçeklik üzerine düşünmek yerine bireyi çok yönlü bir varlık olarak ele alıp manevi yönüne dikkat çekmiştir. Bireyin yüce değerleri kendinde barındırdığı ve bu değerleri keşfedebileceği düşünülmüştür.

Umutsuzluk “kişinin kendisini olumsuz özellikler ile tanımlaması, gelecek ile ilgili olarak olumsuz beklentiler içinde olması, olumsuz yaşantılarını değişmez ve genel kabul etmesi” dir (Oğuztürk, Figen , & Gülçilem, 2011, s.173-184). Umutsuzluk seviyesinin yükselmesi, diğer psikopatolojik durumların rastlanma sıklığını arttırmaktadır. Canlıların en temel güdüsü olan hayatta kalma güdüsünün gücü kişinin umut ve umutsuzluk seviyesine bağlıdır.

2.1. Literatür Taraması

Anton Boisen, pastoral psikolojinin öncüsü olarak kabul edilir. 1926 yılında, Teolojinin Metotları ve Görevi adlı çalışmasında, pastoral psikolojinin kavramsal çerçevesini oluşturmuş; din ve psikoloji ilişkisini detaylandırmıştır (Boisen, 1926). Pastoral psikoloji, manevi rehberlik ve klinik psikoloji arasındaki sınır bölgede etkinlik gösteren din psikolojisine ait alanlardan birisidir. Bu açıdan pastoral psikoloji, din psikolojisi yaklaşımları ile teolojik yaklaşımları birbirine bağlar (Nils, 2007).

Güncel araştırmalara göre manevi bakım, saptanan psikolojik ve fizyolojik patolojiyi yaşayan bireylerin başa çıkma yöntemi olarak kullanılabilir. Bu bakımın kalp-damar hastalıkları, tansiyon, kolesterol, serebrovasküler hastalıklar, bağışıklık sistemi bozuklukları, cinsel yolla bulaşan hastalıklar (HIV) ve çoğu kanser türlerinde olumlu etkileri saptanmıştır. (Culliford, 2002; Koenig, 2009; Meraviglia, 2006; Narayanasamy, 2004, s.116-117; Thoresen, 1999, s.291-300). Destekleyici nitelikte yapılan diğer bir çalışma, manevi bakımın meme kanseri olan hastaların varoluşsal kriz dönemlerinde baş etme yeteneklerinde önemli rol oynadığını, iyi oluş yaşantısını, umudunu ve hastalığından anlam bulma yeteneklerini arttırdığını göstermektedir (Bostancı & Buzlu, 2010, s.73-78). Kalp hastaları ile yapılan bir diğer çalışmada, manevi iyi oluşları yüksek hastalarda daha düşük depresyon düzeyi ölçülmüştür. Ayrıca manevi bakım ve hayat kalitesinin anlamlı düzeyde ilişkili olduğu ve depresyonu engellediği görülmüştür (Pearce, Coan, Herndon, Koenig, & Abernethy, 2012, s.2269-2276).

Son 10 yılda Din ve ruh sağlığı ilişkisine yönelik çalışmaların sayısında kayda değer bir artış gözlenmiştir. Bu alanla ilgili yapılan çalışmalardaki artışı, ruh sağlığında dini faktörlerin etkisinin araştırmacılar tarafından kabul edildiğini göstermektedir. Manevi bakım çalışmaları, teoloji-psikoloji-psikiyatri-psikolojik danışmanlık düzleminde ortaya çıkmış olup bu alanların bütüncüllüğü ile uygulanabilir. Manevî bakım, danışanlarına fizyolojik, bilişsel ve spiritüel/manevi boyutlar arasındaki bağlantıyı sürdüren bir yaklaşım/televi modeli sunmaktadır. Böylece danışanların, ruhsal ve manevî bütünlüğünü korumayı amaçlayan pastoral psikoloji, onların günlük yaşamlarında karşı karşıya kaldıkları stres, kaygı ve depresyonla başa çıkmalarını sağlayacak güçlü sınırlar koyarak kontrol mekanizmalarını kuvvetlendirmektedir (Koç 2012, s.239-276).

Dini yönelim kavramı, pastoral psikolojinin çalışma alanında incelenmesi gereken önemli konulardandır. Din kavramı her insan için farklı anlamlar taşır, bireylerin içerisinde bulunduğu sosyal ve kültürel bağlamlar ile davranış örüntüleri dinin ve

dindarlığın farklı algılanmasına neden olur. Öyle ki aynı dine inanan bireylerde dahi uygulanan ritüeller ve dini yorumlamalar farklılaşabilir. Bu da dini yönelimin çok yönlü bir süreci kapsadığının göstergesidir. Dindarlık iç ve dış güdümlü olmak üzere ikiye ayrılır. İçsel dindarlıkta tam bir teslimiyetle dine bağlanma ve dini işleri diğer tüm işlerin üzerinde tutma söz konusu iken, dış güdümlü dindarlıkta tehlike karşısında kişisel güvenliği sağlamak da dâhil dini olmayan amaçlara ulaşmada dini kullanma yönelimi ve çıkarıcılık söz konusudur (Spilka, Shaver, & Kirkpatrick, 1985, s.1-20). İçsel dindarlık, bizatihi dinin kendisi için dindar olmayı gösterir. Hâlbuki dış güdümlü dindarlık, dinin meydana getirebileceği herhangi bir menfaat için dindar olmayı gösterir. Anlamlı bir biçimde iç güdümlü dindarlık, dış güdümlü dindarlığın aksine bir dizi ölçek kullanarak elde edilen daha iyi ruh sağlığı sonuçları ile ilişkili bulunmuştur (Dein, 2006). Dindarlıktaki derece farkına da işaret edebilecek olan bu kategorizasyonun, dindarlığın ruh ve beden sağlığını etkilemesi konusunda anlamlı bir değişikliğin habercisi olup olmadığı, araştırmacıların ilgisini çeken bir başka husustur (Gall, Kristjansson, Charbonneau, & Florack, 2009, s.174-186).

2.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR)

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik kavramının Türkçe literatürde tam karşılığı olmamasından dolayı çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Meme kanseri hastaları üzerine yapılan çalışmada (Bostancı & Buzlu, 2010, s.73-78) , hemşireler üzerine yapılan çalışmada (Meryem Yılmaz & Okyay, 2009) yüksek lisans tezinde, çocuk hastalar üzerine yapılan çalışmada manevi bakım kavramı kullanılmıştır (Koçak, 2015) .

Yaşlılar üzerine yapılan çalışmada (Macit Yılmaz, 2013, s.242-264) engelli bireyler üzerine yapılan çalışmada (Kula, 2007) sağlık çalışanları üzerine yapılan çalışmada (Esendir & Kaplan, 2018, s.317-332) manevi destek kavramı kullanılmıştır.

Manevi danışmanlığın isimlendirme sorunu ile ilgili yapılan çalışmada (Uğurlu & Ege, 2018) , hükümlüler üzerine yapılan çalışmada (Ulu & Tekeş, 2018, s.123) , cami din görevlileri üzerine yapılan çalışmada (Topuz, 2015, s.27-56) manevi danışmanlık kavramı kullanılmıştır. “İnsanı anlamaya yönelik bir yaklaşım” isimli çalışmasında pastoral psikoloji (Özdoğan, 2006, s.128) kilise papazlarının uygulamaları (Cebeci, 2010, s.53-69) kavramı kullanılmış olup maneviyat üzerine yapılan çalışmada ise pastoral danışmanlık kavramı (Kaya, 2016) kullanılmıştır.

Tez kapsamında literatürde birlik sağlamak ve bundan sonraki çalışmalara esin kaynağı olması için Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) kavramı kullanılacaktır. MDR

kavramının tanımı hala belirsizliğini sürdürmekle birlikte çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. MDR kavramı kısaca “Her insanın içinde saklı bulunan manevi gücü harekete geçirmektir” (Durgun & Yaman, 2017, s.12) şeklinde tanımlanabilirken Anton Boisen’in öncü olduğu kabul edilir. Boisen’in tanımlamaları ile birlikte teoloji ve din psikolojisi birlikte anılmaya başlamış. Boisen yaptığı çalışmada psikoloji ve din arasındaki ilişkinin kavramsal çerçevesini oluşturmuştur(Boisen, 1926; Nils, 2007; Özdoğan, 2006, s.128). Zaman içerisinde MDR dini danışmanlık olarak algılanmış olsa da insanların kendini belirli dine ait hissetmese dahi maneviyata sahip olduğunu söylemesi ve çeşitli dinlerin mevcut olması manevi danışmanlık kavramının kabul görmesine neden olmuştur. (Fuller, 2001; Marler & Hadaway, 2002, s.289-300).

Her ne kadar manevi danışmanlığın temelleri antik çağdaki din adamlarının ruhsal hastalıklardan müzdarip kişilere müdahalesine kadar dayansa da, klinik anlamda Anton Boisen’in 1926’da “Teolojinin Metotları ve Görevi” çalışması, modern manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin öncüsü kabul edilmektedir (Özdoğan, 2006, s.128).

Hristiyan gelenek için, İncil’deki çoban metaforu manevi danışmanlık için oldukça önemlidir. “Çobanları olmadığı için dağıldılar, yabani hayvanlara yem oldular. “ (İncil, Hezekiel:34) “Bense insanlar yaşama, bol yaşama sahip olsunlar diye geldim. Ben iyi çobanım. İyi çoban koyunları uğruna canını verir. “ (İncil, Yuhanna:10). Avrupa’da hristiyan geleneğin hâkim olduğu manevi danışmanlık hizmetleri, kurumsallaşma sürecini tamamlamış görünmektedir. Hastanelerde, cezaevlerinde, kilisede manevi bakım uzmanları hizmet vermektedir. 111 telefon numaranı arayan kişilerle direk görüşme sağlanabilmektedir (Özdoğan, 2006, s.128).

Ülkemizde manevi danışmanlığın temelleri Hz. Muhammed’in sadece Kur’an ayetlerini insanlara anlatmak değil, güzel ahlakın tamamlayıcısı gibi bir misyonun olması ve halkın tecrübe etmiş olduğu çıkmazlara karşı bir eğitici rolünde olması gibi nedenlerden dolayı İslamiyet’in doğuşuna kadar dayanmaktadır. Kur’an-ı Kerimde de “Görmedin mi ki, Allah nasıl bir örnek vermiştir: Güzel bir söz, güzel bir ağaç gibidir ki, onun kökü sabit, dalı ise göktedir. Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Allah insanlar için örnekler verir; umulur ki onlar öğüt alır-düşünürler” (Kur’an, 14:24-25). Benzer örnekler de mevcuttur. Tasavvuf geleneğinin de bugünkü manevi danışmanlık hizmetlerinde etkisi gözlemlenebilmektedir. Modern bir hizmet olarak manevi danışmanlık hizmetleri hususunda ülkemizde Diyanet İşler Başkanlığı 633 sayılı kanun

ile görevlendirilmiştir. 2003 yılında Aile İrşad bürolarının açılmasıyla kurumsallaşmaya başlamıştır. Ceza infaz kurumlarında ise temeller 1983'te cezaevi vaizliği görevlendirilmeleriyle başlamış olup 2001 yılında Adalet Bakanlığı ile imzalanan protokol ile birlikte 2011 yılında güncellenmiş ve hala devam etmektedir. (<https://ankara.diyamet.gov.tr/pursaklar/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=AileIrsad&ContentId=aile-ve-dini-rehberlik>, 2019).

Hastanelerde de manevi danışmanlık hizmetleri verilmesine karşın, henüz ceza infaz kurumlarındaki kadar yaygın durumda değildir. Pilot uygulamalarla hastanelerde manevi danışmanlık hizmetleri oluşturulmaya çalışılmaktadır. Özellikle palyatif bakım ünitesi ve onkoloji ünitesinde kalan hasta ve yakınlarına yönelik yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Hastanelerde görev yapan din görevlileriyle yapılan görüşmelerde, henüz çalışmaların sistematik hale getirilemediği, yapılan çalışmaların hastane yönetiminin inisiyatifinde olduğu, hastanelerde, bazı hekimlerin din görevlilerine karşı ön yargılı davrandığı ve bu gibi sebeplerden dolayı henüz tam koordinasyonun sağlanamadığı öğrenilmiştir. Toplumun her kesimine ulaşmaya ve dini hizmet götürmek gayesiyle çalışan Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumun büyük bölümünü oluşturan genç öğrencilere ulaşmak için 2015 yılında Kredi Yurtlar Kurumu öğrenci yurtlarına da manevi danışman görevlendirmesi yapmaktadır. Genç nüfusun, milli ve manevi değerlere sahip, eğitim, dini, sosyal ve kültürel olarak gelişmesini sağlamak amacıyla, yapılan çalışmaların kapsamı genişletilerek devam etmektedir.

B. BULGULAR VE YORUM

3.1. Araştırma Yöntemi

Kayseri Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda gerçekleştirilen uygulamada ön test/son test yöntemi kullanılmıştır. Depresyon, kaygı ve umutsuzluk araştırılırken nicel yöntem kullanılmış olup, manevi bakımda ise nitel yöntem kullanılmıştır. Araştırmada “Beck Depresyon Ölçeği, Beck Kaygı Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği” kullanılmıştır. Ayrıca, manevi bakım konusunda grup çalışmaları ve bireysel görüşmeler yapılmıştır. Örneklemde yer alan hükümlüler terör suç grubu hariç tutularak, sadece gönüllü, erkek, 18-65 yaş aralığı seçilmiştir. Tutukluların araştırmadan hariç tutulma sebebi mahkeme, alınacak ceza, tahliye gibi etkenlerin, katılımcıların duygu durumu üzerine etkisinin çalışmanın çıktıları üzerine hesaplanamayacak bir değişken yaratacağı varsayımıdır. 40 kişilik bir örneklem grubu oluşturulmuştur, fakat tahliye, başka bir ceza infaz kurumuna sevk, gibi nedenlerle çalışma ancak 31 katılımcıyla tamamlanmıştır. Diğer 9 hükümlü çalışmayı tamamlayamadıkları için değerlendirme dışı tutulmuştur. Bu 31 kişilik grup, çalışmanın henüz başında iken, “Beck Depresyon Ölçeği, Beck Kaygı Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği” kullanılarak Depresyon, Kaygı ve Umutsuzluk seviyeleri ölçülmüş olup, dini psiko eğitim programına dâhil edilmişlerdir. Bütün grup çalışmaları ve bireysel görüşmeler tamamlandıktan sonra tekrar aynı testler uygulanarak skorlar karşılaştırılmış, öntest-sontest yöntemi uygulanarak değişim ölçülmüştür.

3.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Programı

Çalışmada hükümlülere kurumda görevli Vaizlerle birlikte 45 gün boyunca haftada iki kez birer saatlik oturumlarla manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti verilmiştir. Hükümlülere belirli bir program dâhilinde manevi destek hizmeti sunulmuştur. Bu hizmet belirlenirken Vaizlerin gözlemleri temel alınarak Psiko/Sosyal yardım servisi uzmanları ile iş birliği yapılarak program hazırlanmıştır. Program hazırlanırken, Diyanet İşleri Başkanlığının cezaevi vaizleri için hazırlanmış olduğu “Cezaevlerinde Sıkça Sorulan Sorular” (Parlak & Tekin, 2014) konular incelenerek, programa uygun olan

konu başlıkları değerlendirilmiştir. Cezaevi vaizleri ve hükümlüler ile bireysel görüşme yapılarak hükümlüler için en fazla fayda sağlayacak konular işbirliği içerisinde belirlenmiştir. Program içerik olarak hükümlülerin sosyo kültürel seviyelerine uygun olacak şekilde sohbet/vaaz ve yarı yapılandırılmış grup çalışması formatında hazırlanmıştır.

Bu kapsamda hükümlülerle **Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**1’de yer alan program uygulanmıştır.

Tablo 1. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulaması

Oturum	Tema	İçerik
1.Oturum	Programa Giriş	Tanışma, grup çalışmasının amacı, hedef, risk faktörlerinin değerlendirilmesi, karşılıklı grup kuralları oluşturmak, etkin katılımın sağlanması, hükümlülerin çalışmadan beklentilerini değerlendirme, programın yapısı ve içeriğini katılımcılarla paylaşma.
2. Oturum	Ümitvar Olmak	Ümitsizliğe düşmemek, hayatın tekdüze olmadığı, bir döngü halinde iniş çıkışların hayatın her aşamasında olduğu gerçeğinin katılımcılarla değerlendirilmesi ve Hz. Yusuf. Farkında nefes tekniğinin öğretilmesi.
3. Oturum	Sabır	Kelime anlamı, sabrın uygulanma alanları ve şekli. Yas döneminde sabır, kriz dönemlerinde sabır, duygusal regülasyon hakkında dini motivasyon, olumlu yaşam olayları ve davranışları sürdürme motivasyonu olarak sabır, ibadet, itaat ve dini ödevleri yerine getirme noktasında sabır, iyiliğe yönelme, öfke kontrolü, psikolojik esneklik.
4. Oturum	Yaratıcıyı Tanımak	Allah’ın zati ve subuti sıfatları ve Allah’ın isimleri hakkında konuşma.
5. Oturum	Yaratıcıya Karşı	İman nedir? İmanın şartları ve yerine getirme

	Görev ve Sorumluluklarımız	usulleri, iman- amel ahlak ilişkisi, kulluk bilinci, değerler.
6. Oturum	Kader	Kader nedir? Yaşam olaylarından hangisi kader hangileri seçimdir tartışması, gelecek kaygısı.
7. Oturum	Haya	Haya nedir? Hayanın dindeki yeri, yaratandan haya etmek, insanlardan haya etmek, kendinden haya etmek, ilkeli ve prensipli yaşamın sağlanması ve sürdürülmesi.
8. Oturum	İbadetlerin Önemi	Felsefi ve tasavvufi yaklaşım, namaz, Fatiha Suresi'nin kavramsal anlamı.
9. Oturum	Tefekkür	Kelime anlamı, iç muhasebe, iç hesaplaşma, kul hakkı ve helalleşme, tövbe, empati, dua. Kendi kendini gözlemleme, şimdiki ana odaklanma, rahatsız eden zihin ürünlerinden uzaklaşma.
10. Oturum	Sevgi-Merhamet	İnsanların yaratıcıya karşı beslemiş olduğu duygular, yaratıcının insanlara karşı teveccühü, Adalet duygusu ve gelişmesini destekleyici öneriler.
11. Oturum	Kapanış	Serbest soru ve cevap

3.2.1. Ümitvar Olmak

İnsan hayatı tekdüze gitmez ve kimi zaman hayatımızın ilkbaharını yaşarız dallarımız budaklarımız yeşillenir, çiçeklenir itibar kazanmaya başlarız, imkânlarımız oluşmaya başlar. Hayatımızdaki olumsuzluklar üst-üste gelir. İmkânlarımızı yitirebilir, sevdiğimiz kaybedebiliriz. Hatta bir iftira kaynaklı suçlama sonucunda dahi insanlardan beklediğimiz desteği göremeyebiliriz. Ve bir kış ayında donmuş bir ağaç gibi yapayalnız kalmış olabiliriz. Hayat ne kadar zorlaşsa da, imtihanımız ne kadar çetin bir hal alsada, unutmayalım ki, her zaman bizimle olan tek bir kişi vardır: O da tüm gücün ve kudretin mutlak sahibi olan Allah'tır. Bunun için denilmiştir ki, "Arkasız yiğitlerin arkası Allah'tır" (Serdengeçti, 2015, s.34).

De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Kur’an, 39:53) Sevgili Peygamberimiz (SAV) bu ayeti kerimeyi sahabelerine öğrettikten uzun bir zaman sonra, bir sohbet esnasında, yanında bulunan sahabelerden Kur’an okumalarını istemişlerdi. Gür ve güzel sesiyle Kur’an kıraat eden okuyucu nihayetinde “Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder” ayetini kıraat edince, başı önünde huşu içinde tefekkür eden Peygamberimiz, mübarek başlarını kaldırmışlar “Evet önemsemez, affeder” buyurmuşlar ve ellerini kaldırarak “Allah soğutanları sevmez, Allah soğutanları sevmez” diyerek, ümitsizliğe düşürenleri Allah’ın sevmediğini ifade buyurmuşlardır. Hz. Peygamber bu ayet için, “benim için dünyadan ve dünyadaki her şeyden daha değerlidir” demişlerdir (Schimmel, 2018, s.40).

Şuurlu bir müminin en önemli özelliklerinden biri tüm davranışlarının muhasebesini yapmaktır. Eylemlerimiz, objektif bir şekilde analiz edilerek, kar-zarar hesabı ortaya konmalıdır. Aciz varlık olmamız sebebiyle, bazen hırslarımıza yenik düştüğümüz, bir takım günah ve suçları işlediğimiz gerçeği ile karşı karşıya kalmaktayız. Bazen öyle günahlar işleyebiliriz ki, günahlarımız büyüklüğü içimizi karartır. Birçok mahkûm katılımcılarda karşılaştığımız durumlardan biri de ümitsizliğe düşmektir. “Başarısızlıklar insanı, ümitsizliğe, ümitsizlik imansızlığa düşürür. İradenin gevşemesi insanı kaderci yapar. Kendine güvensizlik güce teslim eder” (Topçu, 2016, s.24). Başarısızlığın neticesinde ümitsizliğe düşmek ve çıkar yol bulamamakla başlayan süreç, iradenin teslimi ile son bulabilir. Oysaki günümüzde konforumuzu artıran birçok icatta, mucitler başarısız olmamış kişiler değil, başarısızlık karşısında ümidini kaybetmemiş, azim etmiş kişilerdir. Thomas Edison, yüzlerce başarısız deneme sonucunda dahi umudunu kaybetmeden azimle çalışmaya devam etmemiş olsaydı, bugün karanlıklara ışık olamayacaktı. “Gerçekten Biz Âdem evlatlarını şerefli kıldık, karada ve denizde kendilerini taşıyacak vasıtalar nasip ettik, onlara helal ve hoş rızıklar verdik ve onları yarattığımız varlıkların çoğuna üstün kıldık” (Kur’an, 17:70). Allah bizi yarattığı birçok varlığa üstün kılmış ise, ümidini kaybetmek iman sahibi bir Müslümanın yapacağı en son ey olmalıdır.

Sosyal yaşam zıtlıklarla anlam kazanır. Öyle ki iyi ve kötü, büyük ile küçük, mutluluk ile hüznün birlikte iç içe tecrübe edilmektedir. Hz. Peygamber Efendimiz (SAV) şöyle buyurmuşlardır: “Yüce Allah buyurdu ki, Ben kulumun zannı üzereyim. Bana dua ettiğinde, yardım istediğinde ben onunla beraberim” (Buhari, Tevhid,15 - Müslim,

İstiğfar, 1). Yine ümitsizliğe düşmemek konusunda Mesnevide geçen bir hikâyeye de kıyamet gününde Allah'ın huzuruna getirilen ve cehenneme gitmesi hükmedilen bir adamın, görevliler tarafından cehenneme götürülmesi esnasında arkasına bakarak Allah'tan duyduğu ümidin böyle olmadığını ifade etmesi üzerine, Allah kendisi hakkındaki düşüncesini sormuştur. Adamın Allah'ın gafur (çok affedici) ve rahim (merhametli) olarak bildiğini söylemesi üzerine, o kulun hüsnü zannından dolayı cennete gönderilmesi kıssasını anlatmıştır (Rumi, 2007). Bir adam Hz. Ali'ye gelerek Allah korkusunun kendisinde müthiş bir umutsuzluğa neden olduğunu söyler. Bunun üzerine Hz. Ali en büyük suçun Allah'tan ümit kesmek ve bugüne kadar işlemiş olduğu bütün suçlardan daha büyük suçun bu ümitsizlik olduğunu ifade etmiştir. Prof. Dr. Hayati Hökelekli “Gençlik ve Değerler Psikolojisi” isimli kitabında umutsuzluğun aslında bir hastalık olduğunu ve diğer başka hastalıklarında sebebi olduğunu ifade eder (Hökelekli, 2018, s.45). Ayrıca Sören Kierpekaard, insanın hayat serüveninde gelecekle ilgili menfi beklentileri aslında depresyon belirtileri olduğunu belirtmiştir (Kierpekaard, 1997).

Hayatta her zaman olumsuz olarak gördüğümüz şeylerin sonuçları olumsuz olmayabilir. Bazen olur ki bu olumsuzluklar müspet şeylerin başlangıcına vesile dahi olabilir. Yine, anlatılan bir hikâyede deniz yolcuğu yaptığı esnada geminin alabora olması sonucunda sağ kalan adamın bir adaya sığınarak yaşam mücadelesi verdiği anlatılmaktadır. Hikâyenin başkahramanı olan adam kendine bir barınak yapar, denizden tuttuğu balıklarla hayatını devam ettiri ve devamlı da Allah'tan kendisini kurtarması için yalvarır. Kulübesinden uzaklaştığı bir gün kaza sonucu kulübesinin yandığını her şeyin kül olduğunu görür ve Allah'ım ben senden beni kurtarmanı isterken sen benim evimi yakıyorsun, bu nasıl bir iş? Diyerek isyankâr olur. O geceyi imkânsızlıklar içerisinde geçirir ertesi günü adaya bir geminin yanaştığını görür ve kendisi bu gemiye sığınarak kurtulur. Gemi görevlilerine bu adada kendisinin oluşunu nasıl nerden bildiklerini sorunca, dünkü dumanla verdiğiniz işaretten anladık derler. O zaman anlar ki aslında evinin yanması kendisi için kurtuluşun bir vesilesidir.

Kur'an'ı Kerim'de rabbimiz “İnsan hayra dua eder gibi şerre dua eder. İnsan çok acelecidir” (Kur'an, 17:11) buyurmaktadır. Hayatımızda karşılaşmış olduğumuz her durum ve hal için isyan etmek olumsuz düşünmek yerine bu durum ve halin hikmetlerini araştırmamız gerekmektedir. Ayrıca şunu unutmamak gerekir ki Allah-u Teâlâ bir kapıyı kapatırsa binlerce kapıyı açar. Hayat savaş ile başlar derler kimi

düşünürler. İnsan yavrusunun anne rahminden dışarı çıktığı andan itibaren yavrunun körpe ciğerleri ile hava basıncı arasında bir savaş başlar. Küçük yavrunun ciğerleri eğer direnmeyi ve mücadele etmeyi başarabilirse çocuğun çığılığını duyarız. Bu çığılık aslında ben varım diyebilmektir. Direnmek en soylu eylemlerden birisidir yeryüzünde. İnsan olmanın kendine saygı duymanın ürünüdür belki de. “Allah’tan ümidini kâfirlerden başka kimse kesmez” (Kur’an,12:87).

Gerekli dersler çıkarılabilirse hayatımızda her kaybediş bir fetihtir. Hayatta yaşanan tüm şeyler tecrübe olarak bize geri dönmektedir. Belalar ve musibetler, doğru anlamlandırılabilirse daha büyüklerine karşı direncimizi arttırır. Böyle bakmak yerine, kötümser bir bakış açısıyla olumsuzlaşmak, insanı ümitsizliğe düşürür. Ümidini kaybedenin kaybedecek başka bir şeyi kalmamıştır. İnsan bela ve musibetlere karşı olumlu bakış açısı sergilemeli, her yokuşun bir inişi, her inişin bir yokuşu olduğunu unutmamalıdır.

3.2.2. Sabır

Sözlük anlamı “engellemek, hapsetmek; güçlü ve dirençli olmak” olan sabır ahlâk anlamı ile “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” şeklinde tanımlanmaktadır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/sabir>, 2019). Sabır, bir müminin olmazsa olmaz vasıflarından bir tanesidir. Sabır ile imtihan/sınav dünyasında hayatımızı devam ettirebiliriz. İnsan hayatı her zaman tek-düze gitmez nimetler ve külfetler iç içedir. Gerek nimetlerin hayatımızı sardığında azmamak, haddi aşmamak ve gerekse bela ve musibetlerin üst-üste geldiği dönemlerde hayata bağlanmak ve mücadele edebilmek ancak sabır ile mümkündür. Kulluk görevlerimizi hayatımızın sonuna kadar aksatmadan yapabilmek ancak sabır ile mümkündür. Hz. Peygamber (SAV) efendimize arkadaşlarından birisi imanının ne olduğunu sorması üzerine “İman sabırdır” diye ifade etmişlerdir. Ku’an-ı Kerimde “Şüphesiz güçlkle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlkle beraber bir kolaylık vardır. Öyleyse, bir işi bitirince diğerine koyul. Ancak Rabbine yönel ve yalvar.” Buyrulmuştur (Kur’an, 94:4-8). İnsan, başına gelen sıkıntılarda kendini bırakmamalı, her sıkıntının sonunda bir kolaylığın olduğunu bilmelidir. Her işe başladığımızda ilk dönemlerde zor gelen durumlar, gerek ortamı tanımaktan ve gerekse yeni çıkış/çözüm yolları bulmaktan dolayı rahatlığa kavuşmamızı sağlamaktadır. Önemli olan sıkıntının geldiği anda ona göğüs gerebilmektir. Sabır gösterilecek ise, işte tam bu noktada –yani zorluk geldiği anda- gösterilmelidir. Yine

Peygamber efendimiz bunu vurgulamak üzere “Sabır, belanın ilk vurduğu andadır” buyurmuşlardır. Sabır, daha insanın olaya alışmadan önce ortaya koyduğu davranıştır. İşte sabır tam bu noktada ortaya konulandır. “Hayat her zaman tekdüze gitmez” dedik. Rabbimiz “Ant olsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar (sabredenler) başlarına bir musibet gelince, Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aیتiz ve şüphesiz O’na döneceğiz derler. İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlarıdır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır” (Kur’an, 2:155-157) buyuruyor. Kimi zaman sevdiğimizimizi, kimi zaman malımızı mülkümüzü, kimi zaman itibarımızı kaybedebiliriz. Hatta hürriyetimizi dahi kayıp etmiş olabiliriz. Burada Allah’a inanan bir mü’minden beklenen, bu bela ve musibetlerden kurtulabilmek için elinden gelen gayreti koymak ve sabretmektir. Bu sabrın Allah katında öyle bir değeri vardır ki, Allahu teala “Sabredenlere, felâketlere karşı dişlerini sıkıp göğüs gerenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir” (Kur’an, 39:10) buyurarak sevaplarının sınırının olmadığını ifade buyurmuşlardır. Bilindiğı üzere, Allah tarafından istenen birçok davranış vardır ki, Rabbimizin bunlara vereceğı karşılığın belli ifadelerle miktarı belirtilmiştir. Ancak sabır hakkında hesapsız ifadesi kullanılmıştır. Diğer taraftan sabrederken metodumuzu da şu ayeti kerime ile ifade buyurmuşlardır “Ey iman edenler! Başımıza gelecek her şeye sabretmekle ve namaz kılmakla Allah’tan yardım isteyin. Allah sabredenlerle beraberdir” (Kur’an, 2:153). Gerçekten bu ayeti kerime, Allah’tan yardım dilemenin metodu olarak sabır ile namazı bir arada zikretmesi manidardır. Bir tarafta isyan etmemek, kararlılık göstermek, diğer taraftan da Allah’a sığınıp, tüm gücün ona ait olduğu bilinci içerisinde ona sığınmak ve namaz kılmak Allah’tan yardım dilemenin yolu olarak ifade edilmektedir. Sevgili Peygamberimiz mü’minin durumunu izah ederken, sevineceğı bir şeye sahip olsa, şükrederek; başına istenmedik bir durum gelse ona da sabrederek hayra ereceğini ifade etmiştir. Aslında dinin hayatın her alanını sardığını ve her halinde bu davranışları ortaya koyanın gıptaya layık olduğunu sözlerine eklemiştir. Gerçekten de bir mümin başına gelen belaları bir sınav olarak görmeli, günahlarının affına vesile kılmalı ve sabrederek Allah’ın rızasını kazanmaya çalışmalıdır. Peygamber efendimiz “Yorgunluk, sürekli hastalık, tasa, keder, sıkıntı ve gamdan, ayağına batan dikene varıncaya kadar Müslüman’ın başına gelen her şeyi, Allah, onun hatalarını bağışlamaya vesile kılar” buyurmuşlardır (Buhârî, Merdâ1, 3; Müslim, Birr 49). Bir taraftan da başımıza gelen her felaket bizim için belki sonuçları itibarı ile hayra dönüşebilir. Hayatta hiç tahmin edemediğimiz birçok olay

vardır ki, sonuçları bizim hesapladıklarımızdan farklı olmuştur. Büyük Türk-İslam Mutasavvıfı İbrahim Tennuri:

Hoştur bana senden gelen,
Ya hil'at ü yahut kefen,
Ya taze gül, yahut diken,
Kahrın da hoş, lûtfun da hoş.
(Fidan, 2017, s.45)

Yine bir Hadis-i Şerifte bela ve musibetlerin en büyüklerinin peygamberlere ve velilere geleceğini ifade buyuran Peygamberimiz, onların bu belalar karşısındaki tavırlarını örnek almamızı istemiştir. Başımıza gelen musibetlerde, özellikle sevgili Peygamber (SAV) efendimizin başına gelen sıkıntılar, onun nasıl tavır koyduğu bizim için örneklik teşkil etmektedir. O, iman-İslam mücadelesine başladığı zaman hakaretlere uğramış, iftiralar edilmiş, memleketinden sürülmüş, yaralanmış hatta canına kastedilmiştir. Ancak buna rağmen, bu zulmü Abdullah bin Mes'ûd anlatıyor: “Peygamber Efendimiz, kavmine gönderilen bir peygamberden bahsetti. Kavmi onu dövmüş, yüzünü kanatmıştı. O peygamber bir taraftan yüzündeki kanları siliyor, bir taraftan Allâh'ım! Halkımı bağışla, çünkü onlar bilmiyorlar diyormuş. Allah Rasûlü'nün bu peygamberin hâlini anlatması hâlâ gözümün önündedir” diyor (Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Cihâd, 104).

Bir gün Peygamber Efendimiz (s.a.s.) kızı Zeynep, Efendimize şöyle bir haber ulaştırmıştır: “Oğlum ölmek üzeredir, varlığın ecelinin bir vaktinin olduğunu, sabrederse Allahın karşılığını vereceğini söyler. Bunun üzerine Zeynep ısrar eder. Efendimiz çocuğun yanına kadar gider, son anlarıdır ve zor nefes almaktadır. Bu durumu gören efendimiz, ağlamaya başlar. Bunu gören bir sahabi durumu yadırgar. Peygamber efendimiz bu durumun merhametten kaynaklandığını ifade eder. Yani, isyan etmek, kendini kaybetmek, bağırıp-çağırıp elbiselerini yırtmak, kendini yerlere atmak gibi durumlar olmaksızın ağlamak, şefkatin bir tezahürüdür” (Buhari, Eyman, 9, Ebu Davut, Cenaiz : 24).

Sabır konusunda diğer Peygamberlerin hayat hikâyeleri de bizler için örnektir. Kavimlerinin, kendilerini haksızlıktan, adaletsizlikten, kula kulluktan uzaklaştırmak isteyen peygamberlere yaptıkları hakaretler, zulümler gerçekten dikkate değerdir. Şuayip, Nuh, Hud, İbrahim, Musa gibi peygamberlerin bu konuda çok fazla örnekleri Kur'an da anlatılmaktadır. Ve yine sabırla ismi özdeşleşmiş Eyüp peygamberimizin

hayat hikâyesi çok önemlidir. Eyüp peygambere bir haber gelir tüm tarlalarındaki mahsulleri yanmış, eşi ve çocukları depremle birlikte ölmüşlerdir. Ve bu kadar kayıptan sonra vücuduna gelen bir hastalıkla mücadele etmek zorunda kalır. Rivayete göre vücuduna kurtlar düşmüştür. O ise asla şikâyet etmemektedir. Ne zaman ki, diline ve kalbine yayılmaya başlar, işte o zaman Allaha, kendisini zikredebilmek için kalbe ve dile ihtiyacını ifade ederek, durumunu anlatır. Ve yine Peygamberimizin sahabelerinden Ebu Talha ve Rumeysa isimli sahabelerin çocuklarını kaybettiklerinde kendi aralarındaki dayanışma ve sabrı tavsiye etmeleri, Peygamber efendimiz tarafından övülmüş, duasına mazhar olmalarına vesile olmuştur (Müslim, Fezailü's Sahabe, 107). Sabır konusunda önemli bir nokta ise nefistir. İslam ve Batı ahlakçılarına göre, insan fitratında nefsin iki ana başlıkta değerlendirilen duygusu vardır: Şehvet duyguları ve Gazap.

Şehvet sözlükte “bir şeyi isteme, sevme, arzulama, şiddetli arzu, tutku” anlamına gelmektedir. Terim olarak ise “nefsin kendisi için uygun olanı talep etmek üzere harekete geçmesi”, “kişinin hissî zevklere duyduğu güçlü arzu”, “hazza ulaşmak için gerekli veya faydalı olduğuna inanılan şeylere doğru insanı tahrik eden güç” manalarına gelmektedir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/sehvet>, 2019).

Gazap sözlükte “öfkelenmek, kızmak” anlamına gelmektedir. Gazap genellikle “intikam arzusu yüzünden kan dolaşımının hızlanması, kanın beyne hücum etmesi” şeklinde fizyolojik etkisi dikkate alınarak tanımlanmış, beyni zorlaması aklın normal görev yapmasını önlemesi; yanlış ve zararlı işler yapılmasına yol açar. Bu sebeple, “Gazap muvakkat bir deliliktir” denilmiştir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/gazap--allah>, 2019).

İslam ahlakçıları bu iki duygunun kontrolsüz bırakılmasını ve yok edilmesini doğru bulmaz. İlki insanın kendine ve çevresine zarar vermesini; ikincisinde ise hayatını ve neslini devam ettirebilmesinin mümkün olmadığını ifade ederler. Bu noktada, belli prensipler, ilkeler çerçevesinde bu duygular tatmin edilmeli ve kontrol altında tutulmalıdır. İnsan hayatının devamı için de bu duygular yok edilmemelidir. İnsanın itici güçleri olarak saydığımız bu duygular yanında frenleyici bir gücümüz daha vardır ki, biz buna irade diyoruz (Topçu, 2014, s.74). Bir insanın nefsinin hırslarına esir olmaması, gerçek hürriyeti elde etmesi de bu irade ile olmaktadır. Bu da sabır ile mümkün olmaktadır. Sabır, yapıldığı konu ve yere göre şu isimleri alır:

Bir insanın şehvetine dur demesi iffetindedir.

Bir bela musibete karşı durmak sabırdır.

Nimetlere karşı, azmaz, israf etmezse Zabt-ı Nefs yapmış olur.

Düşman karşısında direnmek, mücadele etmek Şecaat denir.

Öfkesini yenmekte olursa Hilm, Vakar, Teenni denir.

Arada tutulması gereken bir konu olursa buna, Sır Tutmak/Ketum denir.

Maddis darlıkta olursa Zühd denir.

Elindeki olan miktara sabrederse Kanaat denir.(Gazali, 2011, s.161)

3.2.3. Yaratıcıyı Tanımak

İslam dini, tek tanrı inançlı bir dindir. Müslümanlığın ön şartı, yaratıcının varlığını kabul etmekle başlar. O'nun tekliğini, eşi ve benzerinin olmadığını tasdik etmekle Allah'a iman gerçekleşmiş olur (Karaman ve ark., 2006, 659-660). Kısa ve özlü bu imanın ifadesi, "Kelime-i Tevhit" de ifadesini bulur. Bu cümleyi içtenlikle kabul ve tasdik eden mümin/muvahhit ismini alır (Heyet, 2000). Sonlu bir varlık, sonsuz bir yaratıcıyı nasıl tanıyabilir? Allah'ı bilmenin imkânı var mıdır? Bu sorular Kelam ilminin cevapladığı konula arsındadır. İslam düşünce geleneğinde, Allah'ın varlığını bilme konusu, genellikle "Marifetullah" terimi ile ifade edilmiştir. Burada tabir olunan "Allah'ı bilmek" bir nesne ve hadiseyi duyularımızla algıladığımız gibi algılamak değil, deliller üzerinde düşünerek Allah'ın varlığını ve sıfatlarını kavrayıp, tasdik etmek anlamına gelmektedir. Yapılan bu tasdik ve onama, bilgi üzerine inşa edilen bilinçli bir tercihtir. Bu yüzden İslam düşüncesinde bilgi ve iman arasında daima sıkı bir ilişki vardır.

Allah'ın hakikatini bilmek: Sınırlının sonsuz olanı idrak etmesi imkânsızdır. İnsan zihni, Allah'ı tasavvur ederken ortaklığa engel olamaz. Bilmeye çalıştığı zaman, onu başka varlıklara benzetir. Böylelikle, Allah'ın hakikatini, zatını, sıfatlarını ve birliğini koruyamaz. Yine akıl, Allah'ın tanımını yapamayacağı için onun hakikatini bilemez. Allah'ın hakikatini zatiyla kavramak insan aklı için mümkün değildir.

Allah'ın varlığını bilmek: Allah hakkındaki bilgimiz, duyusal ve deneysel bilgiler gibi değildir. Zaten böyle olsaydı, inanmanın bir anlamı kalmazdı. Eğer Tanrı, varlığını, önümde duran bir masa gibi varlığını bana dışardan dayatsa idi, o zaman tek alternatif inanmak olurdu. Bu noktada insanın tercihi ile meydana gelecek imandan söz edemezdik.

Duyulara ve gözlem ve deney bir bilgi kaynağı olduğu gibi, duyu verileri üzerinde akıl yürütmek de, bir bilgi kaynağıdır. Dayandıkları öncüller sağlam oldukları takdirde akli düşünceyle meydana gelen nazari bilgiler de kesinlik vardır (Arslan & Bozkurt, 2015, s.76). Kur'an-ı Kerimde İbrahim'in (AS) Allah'ı bilme ve bulma konusu ile ilgili şu ayeti kerime dikkat çekicidir. "Gece basınca bir yıldız gördü. İşte benim Rabbim dedi. Yıldız batınca, Ben batanları sevmem" dedi. Ay'ı doğarken görünce, "İşte bu benim Rabbim!" dedi. Ay batınca, "Rabbim beni doğruya eriştirmeseydi, ant olsun ki sapıklardan olurum!" dedi. Güneşi doğarken görünce, "İşte bu benim Rabbim! Bu daha büyük!" dedi. Güneş batınca, "Ey milletim! Doğrusu ben ortak koştuklarınızdan uzağım!" dedi (Kur'an, 6:74-79). Bu ayet-i kerime, akıl sahibi her insanın Allah'ı bilmek ve bulmak hususunda aklın insana yüklediği bir sorumluluk olduğunu, Allah'ı tanımanın imkânını varlığını ifade eder. Kelam ilmi âlimlerinin şu delilleri, karşılıklı tartışılarak, Allah'ın varlığı ve birliği konusunda düşünmeye sevk edilir.

İmkân Delili: Allah'ın varlığı konusunda aklın hükümlerine dayanarak işletilen bir delildir. Akıl hüküm verirken, varlık itibarı ile üçe ayırır: Vacip/Zorunlu varlık, Muhal/Olması düşünülemeyen, Mümkün/Olması veya olmaması da düşünülebilen. Şimdi bunları biraz açıklayalım. Yokluğu düşünülemeyen, varlığı zorunlu olan varlığa akıl vacip der. Yokluğu kendi muktezası, kendi gereği ve varlığı asla düşünülemeyen şey muhaldir.

Mümkün: Ne varlığı, ne yokluğu zatının gereği olan; varlığı da, yokluğu da imkân ve ihtimal dâhilinde olan demektir. Şimdi buradan hareketle; Âlem mümkünler topluluğudur ve her mümkün varlık, onun varlığını yokluğuna tercih eden bir tercih ediciye ihtiyaç duyar. O halde, kâinat, kendisini yokluktan varlığa geçirecek, kendisinin yokluğuna varlığını tercih edecek bir müreccihe ihtiyaç duyulur ki, Bu tercih edici Allah'tır (Aydın, 2014, s.51). Mümkün varlıkların, varlıklarından önce mutlaka yokluk bulunur. Mümkün ancak kendinden hariç bir sebep ile var olabilir. Mümkün sebebinden sonra var olur (Gölcük & Toprak, 1988).

Hudus Delili: Kelamcılara göre akıl balığ olan her insan, evren üzerinde düşünmelidir. Evrendeki varlık ve olaylar, devamlı bir değişme içerisinde. Bu değişime etken olan birtakım sebepler vardır. Bunları görerek, onların sonradan var olduğu bilinir. Âlem hadistir/Evren sonradan yaratılmıştır. Her hadisin/sonradan var olanın bir muhdisi/var edici vardır. O halde âlemin de bir muhdisi vardır O da Allah'tır (Aydın, 2014, s.44-45).

Gaye ve Nizam Delili: Evrende var olan tüm varlıklar, her birinin bir gayesinin ve hikmetinin olduğunu hepimiz müşahede etmekteyiz. Var olan her şey de bir nizam, uyum ve gayenin olduğunu bilimsel tüm gelişmeler bize ispat etmektedir. Evrende tesadüf ve saçmadan söz edilemez. Evren, birbiriyle uyumlu sebepler ve gayeler sistemidir. Sebep ve gayeler neticesinde olan her şey, ilim ve akıl olan bir gücün eseridir. O halde kâinat, Âlim ve akıl bir yaratıcının eseridir. Bu Allah'tır (Arslan & Bozkurt, 2015, s.76) .

Özellikle Kelam ilmi ve Usulü Fıkıhta bu konular tartışılmıştır. Kelam ilminde Allah'ı bilmek konusunda âlimlerimizin üzerinde durduğu en önemli hususlardan biri de, “Peygamber tebligatının ulaşmadığı insanların Allah'ı bilmek, tanımak ve iman etmekle sorumlu olup olmadığıdır” (Arslan & Bozkurt, 2015, s.113). Gerek Kelam ilminin ve gerekse Usul-ü Fıkhın bir diğer en önemli konusu da Hüsün-Kubuh meselesidir. Yani, ahlaki açıdan insan davranışlarını nitelendirme yönüyle aklın durumu ele alınır. Allah'ın fiillerinde hüsün/güzel ve kubuh/çirkinin yeri nedir? Hüsün ve kubuh değerler bakımından objektif midir, yoksa sübjektif mi? Hüsün ve kubuhu bilme noktasında kıstas din mi, akıl mı? Gibi pek çok mesele tartışılmıştır (Heyet, 2013, s.453). İnsan aklına büyük değer addeden “Ehl-i Sünnet vel Cemaat” mezheplerinden olan Maturidi mezhebi bu konularda müspet bir anlayışa sahip olup, İnsan aklının ifade edilen konularda sorumlu olduğunu ifade etmiştir (Heyet,2013, s.454) . İslam düşüncesinde Allahu Teâlâ'yı bilmek ve tanımak Akli, nakli ve sezgisel (ilham ve kalp) delillerle elde edilebilir. Kelam âlimlerimiz akli ve nakli delilleri; İslam filozofları akli delilleri; Mutasavvıflar da Sezgisel delillerle Allah'ın bilinebileceği görüşündedirler (Arslan & Bozkurt, 2015, s.115).

Hükümlülerle Allah'ın varlığı, birliği ve sonsuzluğu üzerine karşılıklı mülahalalarda bulunulduktan sonra, “Şehadet” yani “Şahitlik/Tanıklık” etme konusu yeniden gündeme getirildi. “Şahitlik/Tanıklık etme” değersiz bir ilan mıdır? Hiç bir bedel ödemeyi gerektirmeyen bir açıklama mıdır? Minarelerimizde şakıyan ezanlar, aslında malumun ilanı mıdır? Yoksa bunlar farklı bir başka anlamı da mı içermektedir? Sorularımızı çoğaltarak katılımcıların konuyu muhakeme etmeleri sağlandı. İslam düşüncesinde şahitlik/tanıklık edilen Tevhidin gerçekleşmesi iki şekilde mümkün olmaktadır (Kırbaşoğlu, 2017, s.29).

Ulûhiyette Tevhit: Allah'ın zatında, sıfatları ve fiillerinde tek, benzersiz ve yegâne oluşuna iman etmek ulûhiyette tevhitir.

Rububiyette Tevhit: Bir kulun Allah'tan başkasına kulluk yapmaması, tanımaması demektir. İnsan hayatında bir teori vardır bir de bu teorinin pratik hayata geçmesi, uygulaması vardır. Tevhidin gerçekleşmesinde bir teorik, bir de pratik tarafı dikkate alınır. Ulûhiyette tevhit, tevhidin pratik tarafını, Rububiyette tevhit ise, pratik/ameli yönünü ifade eder (Kırbaşoğlu, 2017, s.31). İman ve amel bütünlüğü hususu ve tüm ortaya koyduğumuz tavır ve davranışların imanımızla çelişmeme konusu İslam'da en önemli konulardan biridir.

“Laihe İllallah” sözünü ifade etmek, biri teorik, diğeri de pratik olarak Tevhidi gerçekleştirmeye yönelik iki çalışmayı beraberinde getirir. İlki, bilinç düzeyinde Tevhidi gerçekleştirebilmektir. İkincisi ise, hayatın her yönüne nüfuz eden bir ameli bir tevhittir. Yani “Lailahe İllallah” diyen bir mümin, bütün sahte ilahları, reddeder, eliyle, diliyle ve kalbiyle onların egemenliğini ortadan kaldırmaya çalışır. Her çağın bir takım sahte Tanrıları vardır ve bu çağın sahte Tanrıları servet, iktidar, şöhret, tüketim çılgınlığı, sınırsız cinsellik ve cinsel sapmalar, materyalizm, küreselleşme, vahşi kapitalizm ve emperyalizmdir. İnsanlar servet peşinde koşmakta ve bu noktada hiç bir kanun ve kural tanımamaktadır. Haram-helal zamane insanımızın birçoğunun lügatinden çıkmıştır. Dini imanı para olmuş, “Pazar monoteizmine” iman etmiştir (Kırbaşoğlu, 2017, s.31-32). Dilimizin ifadeleri ile yaptıklarımız birbirini yalanlamamalıdır. Tam bir imana sahi olan bir kişi, her konuda Allah'a ve onun kanun ve kurallarına teslim olmak zorundadır. Onun emir ve yasaklarına uymak, sınırları aşmamak gerekir. İman bir kandil gibidir ve bir fanus içerisinde korumaya almak zorunluluğu vardır. İşte koruyucu fanus diye ifade ettiğimiz şey amellerimizdir, ibadetlerimizdir. İbadet ve amellerimizle imanımız daha güçlü ve kalıcı hale gelir. İman amel bütünlüğü İslam dini açısından en önemli hususlardan birisidir.

3.2.4. Yaratıcıya Karşı Görevlerimiz Ve Sorumluluklarımız

Bizi yoktan var eden Rabbimize karşı görev ve sorumluluklarımız vardır. Bu görev ve sorumluluklarımızın ilki, Rabbimizi bilmek, tanımak ve ona iman etmektir. İman, bilmek ve tanımakla beraber kalple bağlanmayı ifade eder. İmanın ilk basamağı Allah'ı bilmektir. Kulluk etmek bunun bir neticesidir. İman sözlükte, söylediği sözde bir kişiyi tasdik etmek, ifadesini doğrulamak, kalben kabullenmek, şüphenin olmadığı biçimde, içsel bir inanca denir. Terim olarak ise, “Allaha ve Resulüne ve O'nun Allahtan getirdiğine, söylediği şeylerin kesin ve doğru olduğuna kalpten inanmak ve tasdik etmektir” (el-Matüridi, 2017, s.227). İnsan doğuştan potansiyel bir takım kuvvetlerle ve

kabiliyetlerle kalıtımsal olarak aktararak dünyaya gelir. Bu potansiyel, kabiliyet ve kalıtımsal özellikler, ilim, eğitim ve terbiye ile gelişir, şekillenir ve serpilir. İnsanın şahsiyetinin oluşumunda, içerisinde doğup büyüdüğü toplumun büyük etkisi vardır. İnanç ve değerleri ile kişinin şahsiyetine damgasını vurur. Her toplum değerlerini bireye aktarırken, inanç sistemini de kabul ettirir. Peygamber efendimiz “Her doğan fitrat üzerine doğar. Sonra anne-babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar” (Buhârî, Cenâiz 92; Ebû Dâvut, Sünne 17; Tirmizî, Kader 5) buyurmuştur. Burada fitrat üzerine doğmak, Allaha inanma potansiyeline sahip olmak manasında anlaşılmıştır. Tertemiz bir yaratılışla her çocuk, beyaz bir sayfa gibi, dünyaya gelir ve çevreden yanlış etkilere hedef olmazsa, bu temizlik kaybedilmezse, iyilik, doğruluk gibi erdemlere açık ve eğilimli olur. Aslında Allah’ı tanımama, küfür, şirk ve günah sayılan tüm inanç ve davranışlar, bu temiz fitratı lekelemek ve kirletmek demektir. “Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sımsıkı tutun. Allah’ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler” (Kur’an, 30:30). İmanın gerçekleşmesi süreci, şüphe/sorgulama, araştırma, bilgi inkıyat/kalbi kanaat, ikrar ve hür irade ile yakından ilişkilidir.

“Şüphesiz iman olmaz, Şüphe ile iman olmaz” ilkesi ile imanı gerçekleştirebilme noktasında ilk basamak, aile ve toplum tarafından ferde öğretilen ve kabul ettirilen inanç konularının sorgulanmasıdır. Her fert, kendi imanını kendisi gerçekleştirir ve akıl-baliğ olduğunda kendisine öğretilen, dayatılan tüm bilgileri sorgular. Bu sorguladıkları içerisinde inanç konuları da vardır. Aslında bu sorgulama, inancını kendine mal edebilmenin bir gereği olarak yapılır.

İslam âlimlerinin büyük bir kısmına göre, Allah’ı bilmek ancak akıl yürütmekle olabilir. Bu âlimlere göre, insana ilk vacip olan şey, Allah’ın varlığı hakkında düşünmek, akıl yürütmektir. Ehli Sünnetin iki büyük mezhebinden Maturidiliğe göre Allah’ı bilmek aklen vaciptir/zorunludur. İnsan, bir peygamber tebligatı ve bildirimini kendisine gelmeseydi dahi, aklıyla bir yaratıcının var ve tek olduğunu ve ona layık olması gereken sıfatlarını bilmesi gerekirdi (Arslan & Bozkurt, 2015, s.113). Kelam âlimi Ebu Haşim’e göre, akıl baliğ olan bir ferde ilk farz olan şey, anne-baba tarafından öğretilen inanç/iman konularının sorgulanmasıdır (Arslan & Bozkurt, 2015, s.114). Böylelikle yanlış bir öğreti varsa onun tashihi ve imanını kendisine mal edilebilmesi sağlanmış olur. İslam âlimlerine göre ilmin sebepleri üçtür: Havass-ı Selime yani Beş duyu organı, Akl-

ı Selim ve Haber-i Sadık. Şüphe, imanın gerçekleşme serüveninde ilk basamaktır. Elbette ki, şüphe insanda strese sebep olur ve bundan kurtulmak ister (Arvasi, 2015, s.275). Bunun da yolu araştırmaktır. Her insan aslında akıl baliğ olduğu anda bu süreci geçirir. Kimi basit çıkarsamalarla, kimi ilmi araştırmalarla bu araştırmalarını yaparak, bir üst basmağa geçer ki, bu da bilgidir. Burada, İslam âlimlerinin anlayışları dışında, batı da gelişen bilgi anlayışı, deneysel ve tecrübi bilgi esas alınmış, aklın duyu ötesi alanlarla bilgi elde edemeyeceği savunulmuştur. Buradan çeşitli öğretiler doğmuştur. Fideizm; temel dini doğma ve öğretilerin akıl yoluyla kanıtlanamayacağı, yalnızca inanç ve iman yoluyla kabul edilebileceğini savunan anlayıştır. Agnostizm; bilinmezcilik olarak tanımlanan bu görüşe göre, salt varlık Tanrı varlığının özü, temeli ve anlamı gibi fizikötesi şeyler ya hiç bilinemezler, ya da bunlara bilgi ve akıl ile değil, ancak inanç ile erişilebilirdir. Ateizm ise tanrının varlığını yadsıyan öğretilerdir (Arslan & Bozkurt, 2015, s.119). Ancak bu görüşlere İslam âlimleri gereken cevapları vermişlerdir. Bu noktada bilgi, iman mı demektir? Bilgi iman demek değildir, akli delillerden ve bilgiden sonra, insan kalbi bu delillerin oluşturmuş olduğu bilgiye kalben “İnkıyad” gösterirse, yani bağlanma, itaat etme, boyun eğme tavrına sahip olursa, işte bu zaman iman gerçekleşmiş olur (Bağçeci, 1994, s.81). Bu sürecin sonunda artık, şüphe olacak olursa, basamaklardan birinde eksiklik vardır. Şüphe ile iman bir arada bulunmaz. Maturidi mezhebi taklidi güvenilir bulmaz. Taklitle doğru bir inanca sahip olmakta, direkt olarak batıl addedilemez. Hakkı veya batılı seçmesine bakılır ve Hak ile batıl bu noktada eşit olamaz. Burada, hakkı seçmişse; araştırma yapmaması, güvenilir kaynaklardan çıkarsamada bulunmaması, akıl yürütme yapmaması dolayısı ile bu kimse mesuldür ve mazereti kabul edilmez. Her insan mizaç/meşrep itibarı ile aynı değildir. Kimi insanlar duygusaldır, sevdiklerine bağlanır, çok fazla sorgulamazlar. Kimileri de akıl yürütme ve sorgulama yapmadan karar vermezler. Akli eğililere ilgi duyarlar. İnanabilmek için delillere, bilgi ve belgelere ihtiyaç duyarlar. Burada herkesi tek tip olarak ve tek kalıpta değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Herkesten bu akli çıkarsamaları aynı seviyede ve yoğunlukta yapması da düşünülemez. Maturidi mezhebi bu noktada, tahkiki imanı gerçekleştirmek her inanan için zorunlu bir durum olarak ifade eder. Bunun tersi sorumluluk gerektirir. Doğru bile olsa taklidi olan bir imandan dolayı bu sorumluluk devam ederken, batıla inanmakla eş değer tutulamaz. İslam âlimlerince, “İmanın gerçekleşme yeri kalptir”. Yaşamış olduğumuz toplumun bizim iman sahibi olup, olmadığını ancak bizim ifade ve İslami bir takım ahkâmı uygulayıp

uygulamadığımızdan bilebilir. Bize İslam ahkâmı ile muamele edebilme hususunda bu ön şarttır. Bu noktada dil ile ikrar gereklidir. Hz. Peygamber (SAV) döneminde kalbi iman ile dolu olduğu halde ölümden kurtulmak için putlara taptığını söyleyen bir sahabe hakkında inen ayet, onun bu sözünün kendisine zarar vermeyeceğini ifade etmektedir. O zaman, imanın gerçekleştiği yer kalptir. Buradan sonra, imanın gerçekleşmesinde önemli konulardan biri olan “Hür irade” ile ilgilidir. İmana zorlanan bir kimsenin imanının gerçekleşmesinin mümkün olup olmadığı konusu önemlidir. “İkrah-ı Mülci” ve “İkrah-ı Gayr-ı Mülci” (Zekiyuddin Şaban & Dönmez, 2014, s.302-303) başlıkları altında İslam literatüründe incelenmiş, tartışması yapılmıştır. Allahu Teâla, kendisini tanıyıp-tanımama konusunda insanı hür bırakmaktadır. Bu noktada hiç kimseyi zorlamaya müsaade etmemektedir (Kısakürek, 2016, s.424). Tehdit, korku ve zorla iman gerçekleşemez (Heyet, 2007, s.69). İmanın geçerlilik şartları ilmihal kitaplarında şöyle sıralanmıştır:

1) İman, ümitsizlik halinde olmamalıdır. “Azabımızı gördükleri zaman, ‘Yalnız Allah’a inandık; O’na ortak koşmakta olduğumuz şeyleri inkâr ettik’ dediler. Fakat azabımızı gördükleri zaman inanmaları, kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah’ın kulları hakkında eskiden beri yürürlükte olan kanunudur. İşte orada inkârcılar hüsrana uğradılar” (Kur’an, 40:84-85)

2) Bir kimse söylem ve davranışlarında inancını yalanlayan veya inkâr ifade eden bir tutum içerisinde olmamalıdır. Mesela, Hz. Peygambere inanıp, Kur’an’a inanmamak veya Kur’an’a inanıp, bir veya bir kaç ayete inanmamak gibi.

3) İslam hükümleri bir bütündür. Bunların eda edilmesinde bir çekince olmamalıdır. İman ettikten sonra, Allah’ın emrettiği herhangi bir ibadeti alaya alır veya güzel görmezse bu kişinin iman dairesinden çıkmasına neden olur. Allah emretti diye ibadetleri yapmazsa, dince haram addedilen şeyleri irtikâp ederse, bu da iman etmiş olmaz.

4) Mü’min korku ile ümit arasında olmalıdır. Ümidini yitirmiş, artık kurtuluşum mümkün değil diyenlerle, Allah’ın gazabından emin ve güvende kendisini hissedenler, imanlarını kaybedebilirler. Kul günah işler, hatasız kul olmaz, Afsız da Rab olmaz (Heyet, 2007, s.74-75).

İslam âlimleri iman edilecek hususlar konusunu iki başlık altında değerlendirmişlerdir: Tafsili İman ve İcmali İman. Bir müminin inanması gereken şeylere kısaca ve toptan

inanmasına İcmali iman denir. Bu tip imanın en özlü şekli, Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şehadette ifadesini bulmuştur (Heyet, 2007, s.70)

“Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah (Allah’tan başka hiçbir Tanrı yoktur. Muhammed O’nun elçisidir)” kelime-i tevhit cümlesidir. Şehadet kelimesi de: “Eşhedü enlâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh (Ben Allah’tan başka hiçbir Tanrı olmadığına, Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna inanır ve tanıklık ederim)” ifadesidir (Heyet, 2007, s.71). Bir kimse, Kelime-i Tevhid veya Şehadet cümlelerini söyleyerek yegâne Tanrı olarak Allah’ı tanımakta, Peygamberimiz efendimizi onun elçisi olarak kabul edip, ondan getirdiklerini tasdik etmektedir. Aslında bu ifade, öz ve kısaca tüm İslam’ın inanç esaslarını kabul etmeyi ifade eder. Kişi ilk iman ettiği zaman bu cümleleri söyler ve kalben iman eder. İmanın ilk derecesi budur. Burada toptan kabul söz konusudur. Tek tek inanılacak şeyler sayılmadığı için icmali/toptan denilmiştir (Karaman ve ark., 2006, s.292).

Bir mü’minin iman etmesi gereken tüm şeyleri ayrıntılı bir şekilde inanmasına tafsili iman denir. İslam âlimleri tafsili imanı üç derecede izah eder.

İcmali imanın en güzel ifadesi olarak söylediğimiz Kelime-i Tevhid ve Şehadetteki iman konularımızdan Allaha ve Peygambere imana ek olarak Ahiret gününe iman etmek. Burada zaten Allah ve Peygambere iman etmekle ahiret gününe toptan iman etmiş olmamıza rağmen, burada, ahiret günü ayrıntısına girerek, genişletmiş bulunuruz. Bir önceki maddede ifade edilen konulardan başka, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye, hesap, cennet, cehennem, kaza, kader gibi konuları da içerisine alarak ayrı ayrı inanmak.

Peygamber efendimizin Allah katından getirip, insanlara tebliğ ettiği kesin/tevatür bütün konuları kabul etmektir. Muhkem ayetlerde ve Mütevatir hadislerde ifade edilen tüm konulara ayrı ayrı inanmaktır. İbadetler, helaller, haramların hepsi bu maddeye dâhildir. İkinci derece, Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, öldükten sonra tekrar dirilmeye, cennet ve cehennem, sevap ve azabın varlığına, kaza ve kadere ayrı ayrı inanmaktır. Tafsili imanın ikinci derecesi amentüde ifade edilen prensiplerdir (Heyet, 2007, s.71). Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, icmali iman bir ferdin İslama girişindeki ilk basamağıdır. Artık bu kimse Müslüman olmuştur. Cennete girmeye hak kazanır. Ancak, imanın olgunlaşması, nitelikli hale gelmesi, temelinin sağlam olması tafsili imanla mümkün olur. İslam’da “zaruratı diniye” denilen

inanılması gereken konular vardır. Tafsili iman bu konuların hepsini içerir (Karaman ve ark., 2006, s.625).

İslam'da iman amel ilişkisi önemlidir. Amel ile iman arasında çok yakın bir ilişki vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde iman ile sahih amel yan yana zikredilmiş, müminlerin sâlih amelleri işleyerek maddî-mânevî gelişmelerini sağlamaları ısrarla istenmiştir.

Amel, iradeye dayalı iş, davranış ve eylem demektir. Esasen tasdik ve ikrar da birer ameldir. Ancak amel deyince daha çok kalp ve dil dışında kalan organların ameli anlaşılmaktadır. Bu durumda iman ile amel birbirinden ayrı şeyler olmasına, amelin imanın bir parçası olmamasına rağmen, her ikisi arasında çok sıkı bir bağ ve ilişki bulunmaktadır.

İslam'da iman amel ilişkisi: Ehl-i sünnet bilginlerine göre amel, imanın parçası, rüknü ve olmazsa olmaz unsuru değildir. Bu sebeple bütün dinî esasları kalpten benimsemiş fakat çeşitli sebeplerle buyrukları yerine getirmemiş veya yasakları çiğnemiş olan kimse, işlediği günahı helâl saymadığı müddetçe mümin sayılır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de "İman edenler ve sâlih amel işleyenler..." diye başlayan pek çok âyet vardır (Kur'an, 2:227,10:9,11:23). Bu âyetlerde iman edenlerle sâlih amel işleyenler ayrı ayrı zikredilmiştir. Eğer amel imanın bir parçası olsaydı, "iman edenler" denildikten sonra bir de "sâlih amel işleyenler" denmesine gerek olmazdı. Bazı âyetlerde iman, amelin geçerli olabilmesi için şart kılınmıştı Meselâ: "Her kim mümin olarak iyi işler yaparsa, artık o, ne zulümden ne de hakkının çiğnenmesinden korkar" (Kur'an, 20:112) buyrulmuştur. Eğer iman ile amel aynı şey veya amel imanın parçası olsaydı, o zaman ayrı ayrı zikre- dilmezdi ve iman, amelin geçerli olmasının şartı sayılmazdı. Bazı âyetlerde de büyük günahın imanla birlikte bulunabileceği ifade edilmişti Bunlardan birinde: "Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin..." (Kur'an, 49/9, 2/178, 66/8) denilmiş, büyük günah sayılan öldürme fiilini işleyerek ameli terkedenden kişilerden "müminler" diye söz edilmiştir. Peygamber Efendimiz döneminden itibaren büyük din bilginleri, kalbinde imanı bulunduğu ve bunu diliyle söylediği halde dinin emrettiği amelleri işlemeyen veya bazı yasakları çiğneyen kimseleri –yaptıklarını helâl ve meşrû görmedikleri sürece– mümin saymışlar, ancak bu kimselerin günahkâr mümin olduklarını ifade etmişlerdir. Bu, Ehl-i sünnet âlimlerinin ortak görüşüdür (Heyet, 2007, s.73).

Amel ile iman arasında çok yakın bir ilişki vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde iman ile sahih amel yan yana zikredilmiş, müminlerin sâlih amelleri işleyerek maddî-mânevî gelişmelerini sağlamaları ısrarla istenmiştir. Çünkü düşünce ve kalp alanından eylem ve hareket alanına çıkamamış olan iman meyvesiz bir ağaca benzer. Kalpte mevcut olan iman ışığının hiç sönmeden parlaması, giderek gücünü artırması sâlih amellerle mümkün olabilir. Ayrıca imanın olgunluğuna ermek, imanı üstün bir dereceye getirmek ve böyle iman sahiplerine Allah'ın vaad ettiği sonsuz nimetlere kavuşmak için de amel gereklidir. İnsan sadece inanılması gerekli şeyleri tasdik eder, ameli umursamayan bir tavır sergileyip yasakları çiğnerse, dine, Allah'a ve Peygamber'ine olan bağlılığı yavaş yavaş azalır, günün birinde kalbindeki iman ışığı da sönüp gider. O halde amelin hem imanı güçlendirmede üstlendiği rol, hem de müminin cehennem azabından kurtularak nimetlere ulaşmasına aracı olması ve Rabbine karşı kulluk görevini gerçek anlamda yerine getirmesi bakımından önemi çok büyüktür.

3.2.5. Kader

İnsanlar yaşam döngüsü içerisinde tecrübe ettikleri ve onları içsel olarak yoğun mutluluğa sevk eden, beklenmedik yaşam olaylarıyla karşılaştıkları zaman bu olguyu şans kavramıyla anlamlandırırken, olumsuz yaşam olayları ile karşılaştıklarında ise bu durumu kader olgusuyla anlamlandırma eğiliminde olurlar. Şans kavramı olarak evrenin pozitif enerjisinin gücünün bir armağanı olarak sığ kalmakta iken, kader daha derin ve göreceli olarak daha içseldir. Uygulanan dini psiko-eğitim ve manevi danışmanlık programı içerisinde, kader olgusu sadece düşük özsaygı, özgüven, öz benlik içeren bir savunma mekanizması olmaktan çok dini başa çıkma yöntemlerinin bir enstrümanı olarak dizayn edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı, ceza infaz kurumunda görev yapan vaizlere yardımcı olmak üzere bir kitap hazırlamak istemiş ve ceza infaz kurumu vaizlerinden sıkça karşılaşmış oldukları soruları derlemiştir. Bu çalışmada, tutuklu ve mahkûmlardan en fazla gelen soruların Kaza ve Kaderle ilgili olduğu tespit edilmiştir (Parlak & Tekin, 2014, s.30). “Kaza ve Kader ne demektir? Kaza ve kadere inanmak iman esaslarından mıdır? Kader inancı ile sorumluluk nasıl bağdaştırılabilir? İnsanın imtihan edilmesi ile kader arasındaki ilişki nedir? İnsanın suç işlemesi veya mahkûm olması kader midir? Tevekkül nedir? Kaderle ilişkisi nelerdir? Kader değişir mi? Benzer suçları işleyenlerin bir kısmı ceza infaz kurumundayken, bir kısmının ceza infaz kurumuna girmemesi kader midir? Kader ve insanın özgürlüğü nasıl değerlendirilmelidir? Kader ve Allah'ın adaleti nasıl tecelli eder” gibi sorularla, ceza

infaz kurumu vaizleri sıkça muhatap olmaktadır (Parlak & Tekin, 2014, s.29,43). Kaza-Kader konusu, gayb beş duyu organımızla bilinmeyen, insanın özgürlüğü, irade, Allah'ın ilim, irade, kudret gibi zati Halık/yaratıcı, Muhyi/Yaşatma, Mumit/Öldürme, Hadi/Hidayete erdirme, Mudil/Saptırma gibi sıfatlarla direkt bağlantılıdır (Parlak & Tekin, 2014, s.29). Kelam ilminde üzerinde yoğun tartışmaların olduğu konudur. Allahu teala'nın mahlûkatını var etmeye başladığını andan, kâinatın sonuna kadarki planını ve bu zaman aralığındaki işleyişini ifade etmek üzere İslami literatürde kaza ve kader kavramları kullanılmaktadır. Kader sözlükte “gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak” anlamı ile verilirken, terim anlamı ile “Allah'ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi” şeklinde tanımlanmıştır. “Hükmetmek; muhkem ve sağlam yapmak; emretmek, yerine getirmek” anlamlarındaki kazâ ise “Allah'ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirme” şeklinde tanımlanır” (Parlak & Tekin, 2014, s.30). İman şartlarından inanılması gereken hususlardan bir tanesi kaza ve kadere iman etmek olup İslam akaidinde en önemli konuları arasındadır. Peygamberimizin birçok hadisi şeriflerinde ve özellikle “Cibril Hadisi” olarak bilinen “İman, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerriyle kadere inanmandır” (Müslim, İman, 1; Ebu Davut, Sünnet, 15) hadisi ve “Onun katında her şey bir ölçü (miktar) iledir”(Kur'an, 13:8). “Her şeyi yaratıp, ona nizam veren ve mukadderatını tayin eden Allah, yüceler yücesidir” (Kur'an, 25:2). “De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize erişmez” (Kur'an, 9:51). gibi ayetleri kader ve kaza inanç esasları olarak sayılmıştır. İslam âlimlerine göre kâinatta vuku bulacak her şey, şu şekilde gerçekleşir: Allahu teala var edeceği her şeyi ezeli ilminde bilmektedir. Bildiği bu bilgileri daha sonra kalem ile levhi mahfuza yazmıştır. Levhi mahfuzda yazılı bulunan bu bilgilerin hayata geçmesini diler, bu dilekle birlikte Allahu tealanın iradesine uygun olarak, tüm bu bilgiler yaratılır. Dört mertebede izah etmiş olduğumuz hayatta vuku bulan hadiseler, doğrudan doğruya Allahu teala tarafından bizzat yaratılır. İmanın gerçekleşmesiyle inkârın oluşması, hidayete erme ile sapıtıp dalaletle düşme de dâhil, tüm fiiller Allah'ın dilemesiyle gerçekleşir. Beşeri fiilleri de kapsayacak şekilde tüm fiilleri içine alır ki, eğer insan, fiillerinin yaratıcısı konumunda değerlendirilecek olursa, bu yaratıcılıkta Allaha ortak olmak manasına gelir. Burda “ehl-i Sünnet itikadı” insanın “kendi fiillerinin oluşumuna dair ayrıntıları bilmeyişi ve dilediği her fiili gerçekleştiremeyiş, bunların doğrudan doğruya Allah tarafından yaratıldığını gösterir”

(Parlak & Tekin, 2014, s.30). Yani burada insan fiillerin yaratıcısı değil, kesb edeni/tercih edeni noktasında sorumlu olmaktadır. Kader inancı ile doğrudan bağlantılı olan bir konu da “Gayb” tır. Dini bir terim olarak gayb insanın “havass-ı selime” denilen beş duyu organıyla algılayamadığı, bilemediği şeylere denir. Bu noktada bilinenlere “malum”, bilinmeyenlere de “gayb” ismi verilmektedir. İnsanoğlu yaratıldığı günden itibaren, bu bilinmeyen âlemle ilgili meraklı olmuştur. Bizler, her ne kadar dedelerimizin babalarının isimlerini bilebiliriz ama kimlerdi, neler yapmışlardı, hangi şartlarda yaşamışlar, başlarına neler gelmişti, hayat serüvenleriyle ilgili bilgilerimiz, sağlam bilgi, belge ve şahit bulamadığımız zaman, bu konularda bilgi sahibi olamayız. Bizim için geçmiş, bu noktada gaybtır. Yaşadığımız zaman dilimi içerisinde, dünyanın farklı bir noktasındaki bir takım gelişmelerden de haberdar olamamaktayız. Yaşadığımız zamanın içinde dahi bizim için hayli mebzul konu gaybtır. Ve gelecekle ilgili fikirlerimiz olabilir ama bunlar gerçekten aynı şekilde tezahür eder mi, bilememekteyiz. O halde insan için üç hal vardır ve bu üç halin içerisinde bizim için gayb olan konulara nispetle bildiklerimiz çok küçük bir şeydir. Gelişen teknoloji, her ne kadar bizim bilgi edinme kapasitemizi geçmişe göre kıyaslanamayacak kadar artırmışsa da, bu artış, bilemediklerimizi de artırarak, aczi yetimizi ortaya koymaktadır. Gayb konusunu İslam âlimleri iki kısımda değerlendirmişlerdir: Mutlak Gayb ve İzafi (H. Karaman, 2017, s.58-59).

İnsanoğlu kâinatta ne kadar çok bilirse bilsin, bir konu hakkında ne kadar malumatı olursa olsun, bildiklerinin bir sınırı ve ölçüsü vardır. Mutlak manada künhüne vakıf olamamaktadır. Bu insanın aczi yetini ifade eder. Kâinatta Allahu Tealaya gizli hiç bir şeyin olduğu düşünülemez. “Allah göklerde olanları da yerde olanları da bilir, Allah her şeyi bilendir” (Kur’an, 49:16). “O, mutlaka ilim sahibidir. Mutlak ilmi ile Yaratan o’dur” (Kur’an, 64:3). “Kâinatta muazzam bir düzen vardır ki, biz bu mucizevi düzeni keşfettikçe hayretler içerisinde kalıyoruz. Bu kadar ahenkle devam eden kâinat, muhteşem ve sonsuz bir gücün sahibi tarafından kudretle devam ettirilir. Onun iradesi ile bunlar gerçekleşir. O öldüren ve diriltendir” (Kur’an, 23:80). “Kullarına hidayet verir” (Kur’an, 28:28) Azanları da sapkınlığa sevk eder. Bir mü’min, Allah’ın zati ve subiti sıfatlarına inanması gerekir. Bu sıfatlar içerisinde ilim, irade, kudret, tekvin gibi sıfatlar, direkt olarak kaza ve kaderle ilgilidir. Yani bu sıfatlara inanmak, kaza ve kadere imanı gerektirir. Hayatta karşılaşılan, iyi kötü, acı tatlı, hayır ya da şer ne varsa, Allah tarafından onun dilemesi ile yaratılmıştır. İman demek, bu noktada O’ndan başka

yaratıcı bulunmadığını bilmek demektir. Allah için gayb yoktur. O biz insanlar gibi sınırlı, kısıtlı bir varlık değildir. Geçmişi, geleceği ve hali bilir, onun için zaman ve mekân yoktur. Hiçbir araca, vasıtaya ihtiyaç duymaz. Her şeyin mutlak hakikatini bilir. Kâinatta canlılar genellikle üç sınıfta toplanır: bitki, hayvan ve insan. Yaratılış itibarı ile bitkinin tercih imkânı yoktur. Ekildiği yerde aradığı bir takım gereksinimlerin bulunmadığında, orayı terk edip yeni arayışlar içerisine giremez. Bitkiye göre hayvan bu noktada daha şanslıdır. Bölgeyi değiştirebilir. Farklı besin maddeleri temin ve tercih edebilirler. İnsan da hayvanlar gibi tercihler yapabilir ama hayvandan farklı olarak, aklın kendisine verdiği güçle, sadece Allah'ın kendisine lutfettiği çevre ile yetinmez. Yani, insan kendi dünyasını inşa eden, yaratandır (Hocaoğlu, 1997, s.15). Bir taraftan da insanda yaratılışı itibarı ile kendini yönlendiren bir takım güçler vardır. İnsan, itici bir takım kuvvetlerle, frenleyici bir takım güçlerle donatılmıştır (Topçu, 2016, s.74-75). İtici güçlerimizle hayatımızı devam ettiririz. Daha iyi yaşam elde edebilmek için çalışır gayret ederiz. Kendi dünyamızı kendimiz yaratırız. Şehirler kurarız. Bunları yaparken, aklımız bize yol gösterir, irademiz, yapabilmemizi sağlar. Sağlıklı her birey kendi kararlarını kendi alır. Tam bir hürriyete sahiptir. Allahu teala sağlıklı her insanı bu özelliklerle var etmiştir. Akli olmayan hiç bir kimse mükellef tutulmaz (Zekiyyuddin Şaban, 2014). Allahu teala kullarına akli ile bilebilme yeteneği vermesine rağmen, rahmet ve merhametinden dolayı, onlara doğru ve yanlış, meşru ve gayri meşruyu, hakkı ve batılı bildirmiştir. Ve kendilerini öyle bir özgür bırakmıştır ki, “kendisini tanımamaya varacak kadar” (Kısakürek, 2016, s.424). “Dinde zorlama yoktur” (Kur'an, 2:256). Allah adalet sahibidir. Kullarının fiillerini kendilerine tercih yapabilme özgürlüğünü tanımıştır. Eğer bunu yapmayacak olsaydı, kullar bu fiilleri yapmaya zorlanmış olsaydı, o zaman bu dünyadaki imtihanın bir değeri kalmaz ve cezalarla ilgili olarak, adaletten bahsedilmezdi. Adaletin gereği olarak Allahu teala, insanı bu tercihleri yapabilme hürriyeti içerisinde bırakmıştır. Mevlana güzel bir hikâye ile konuyu izah eder: Bir suçlu hükümdarın yanına gelir ve Allah'ın takdiri ile bu suçu işlediğini söyleyince, Hükümdar da bu cezalandırmanın Allah'ın takdiri ile olduğunu söyler(Rumi, 2007, s.250). Yani Rabbimizin bizleri, sorumlu tutulacağı her konuda tam bir irade özgürlüğüne sahip bir varlık olarak yarattığı gerçeğini ifade edilmektedir. Bizim elimizde olmayan bir takım durumlar vardır ki, bunlardan sorumlu değiliz. Nerde ne zaman doğacağımız, hangi anne babadan dünyaya geleceğimiz, göz rengimiz, cinsiyetimiz gibi konulardan sorumlu değiliz. Sorumlu olduğumuz şeyler, bizim kendi

tercihlerimizdir. Yani Allah bizlere akıl ve irade vermiştir. Biz bu akıl ve irade ile kendi tercihlerimizi yaparız. Bu dünya imtihan dünyası olduğu için bizler ne istiyorsak Cenab-ı Hak ona göre bazı şeyleri halk ediyor, yaratıyor. Allaha kulluğun en güzel ifadesi olan namaz için ezan okunduğunda camiye gidip görevimizi ifa etmekte veya meyhaneye gidip, Allah'ın yasaklamış olduğu bir haramı işlemek bizim tercihlerimiz arasındadır.

Yine Mevlana bu konuda “Şu iki durum nasıl denk olur: biri var ki, hastalığından dolayı elleri titriyor, diğeri de kendi isteği ile ellerini titretiyor. Her iki hareket, Allah'ın yaratması ile gerçekleşir. Kendi tercihi ile yaptığı işten pişman olan görülmüştür ama hastalık gibi durumlardan dolayı gerçekleşen bir takım durumlardan kimse pişman olmaz.” diyerek, seçimlik hareketlerle, zorunlu durumlar arasındaki fark ve Allah'ın mesul tutmasını izah ediyor (Rumi, 1960, s.120). Hiçbir varlık, kendi güçlerine rağmen, tabiatın dengesini bozabilecek bir güç ve donanıma sahip değildir. Kendi doğal koşulları içerisinde, doğal seleksiyon dengesinde yapması gerekenleri yapıp, hayatı sonlanmaktadır. İnsan ise, yığılarak gelen bilgi birikimi sayesinde, tabiata hükmetmekte, kimi yerlerde dengeleri değiştirebilmektedir. İnsan bu kadar özgür, bu kadar güçlü bir irade ve yeteneklere sahiptir. O zaman İslam dini açısından kaderin esas anlamı olmuş, olan ve olacak her şeyi Allah'ın bilmesine denir. Burada Allah'ın bilmesi demek, insanı fiillerini yapmaya zorlamak demek değildir. Yani bilmek ve yapmak birbirinden ayrı iki olgudur. İnsan Allah takdir ettiği için yapmıyor, insan ne yapacağını biliyor ve kendi özgür iradesi ile yapıyor. Allah'ın geleceği bilmemesi asla düşünülemez. Aciz varlıklarda durum böyledir. Ve burada insan tercihini yapıyor, iradesini ortaya koyuyor ve Allahu teala, insana yapabilme gücünü verip, kendisi yaratıyor. Yani burada tüm güç yine Allaha aittir. İnsan bir şeyi özgür iradesi ile ister, iradesini ortaya koyar, Allah o gücü insana verir ve onun yaratması ile işler vücuda gelir.

Hayatı şöylece tasavvur edebiliriz: İnsana deniliyor ki, şu gördüğünüz apartmanın üst katında istediğin her şey var. Üst kat arzu ettiğin nimetlerle doludur. Bodrum katında ise tiksindirici, içini kaldıran ve istemediğin nesnelere doldurulmuştur. Bu iki durum arasında seni bu katlara götürecek bir asansör vardır. Düğmeye basmakla bu iki durumu tercih etmek elindedir. İşte, insan burada bu tercihi yaparak, iyiyi kötüyü veya hayrı şerri kendi tercih eder.

3.2.6. Hayâ

İnanan bir insanın en önemli özelliği hayâ sahibi olmaktır. Kelime anlamı olarak mahcubiyet duygusu içerisine düşerek utanma anlamına gelen hayâ; İslam ahlakına göre insanın olumsuz davranış ve tutumlarından rahatsız olarak ilgili davranıştan vazgeçmesidir. Büyük hadis âlimi olan Kādî İyâz'a göre ise hayâ kötü bir işin yapılmasından veya iyi bir işin terkedilmesinden dolayı insanın yüzünü kızartan sıkıntıdır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/haya>, 2019). Bir mü'min hayâ sahibi olmakla kendini, Allah'ın ve insanların ayıp, suç saydığı şeylerden koruyabilmektedir. Hayâ, sadece insana mahsus olan bir özellik olması sebebi ile insanidir. Özellikle suç işleyerek cezaevine gelmiş mahkûmlar için istedik davranışların ortaya çıkması ve yeniden suça dönülmemesi konusunda üzerinde özellikle durulması ve mahkûmların bu yönde rehabilite edilmeleri gerekmektedir. İnsanda hayâ/utanma duygusu iki durumda ortaya çıkmaktadır: Ya yapılması gereken bir davranışı yapmadığımızda veya yapılmaması gereken bir davranışı yaptığımızda. Her ikisinde de utanma duygusu, konunun özelliklerine göre az veya çok görülmektedir. Peygamber (SAV) Efendimiz şöyle buyurmuştur: "İmanın yetmiş yahut altmış bu kadar şubesi vardır, o şubelerin en üst derecesi olanı (La ilahe illallah) sözüdür. En aşağısı da yoldan gelip geçenlere eza verecek şeyleri gidermektir. Hayâ da imandan bir şubedir." (Buhari, İman, 3)

İnsanda tutum ve davranışlarını kontrol eden, yanlış davranışlardan alıkoyacak bir iç dinamik olan hayâ olmaması durumunda, toplumsal manada bir düzenden bahsedilemez. Bu yüzdendir ki bütün azgınlıkların başı hayâsızlıktır. Peygamber efendimiz "Hayâ sadece iyilik getirir" (Buhârî, "Edeb", 77; Müslim, "İmân", 60); buyurmuşlardı. Kur'an, hayâsız toplumların kötülüklerini, Allahu tealanın vermiş olduğu belaları ve onların helak edilişlerini anlatır. Nuh (AS)'ın kavminin hayâsızlıkları neticesinde, Allah'ın gazabı ile karşı karşıya kalmışlar, tufanla birlikte yok olmuşlardır (Kur'an, 71:1-28). Yine Şuayip (AS)'ın kavmi, ölçü ve tartıda adaletsizlikleri, utanmazlıkları Kur'an-ı Kerim'de açık bir dille anlatılmış, uyarılarına rağmen Şuayip peygambere uymayan bu kavim helak edilmiştir (Kur'an, 11:84-95). Lut'un (AS) kavmi ise, hayâsızlıkta en ileri giden bir kavim olarak Kur'an'da ifade edilmiş, helak edilişleri insanlara anlatılmıştır (Kur'an, 11:77-83). İmam Maverdi, kimlerden hayâ edilmesi gerekliliği konusunu üç başlık altında sıralamaktadır:

- 1) Bizi yaratan Rabbimizden hayâ etmek
- 2) İnsanlardan hayâ etmek

3) Bir de insanın kendi nefisinden hayâ etmesi (El-Maverdi, 1976, s.161).

Allah'tan Hayâ Etmek: Bir mü'min her şeyden önce Allah'tan hayâ etmelidir. Bizleri yaratan, tüm nimetleri veren, bizi yokluktan varlık âlemine getiren ve her anımızda bizi gören ve gözetten Rabbimizden utanmak, bir müminin ilk vazifesidir. Peygamber (SAV), bir keresinde Ashabı ile otururlarken, "Ey Sahabem, Allahtan gerektiği gibi utanın, utanın!" buyurmuşlar. Yanında bulunan sahabeler, kendi kendilerinin bir muhasebelerini yaptıktan sonra: "Bir hatamız mı var Ya Rasulallah?" diye sormuşlar, Rasulallah (SAV) "Allah'tan utanmak sizin bildiğiniz gibi değildir. Allah'tan utanmak, baş ve başta bulunan azaları, karın ve karın çevresinde bulunan azaları Rabbimizin men ettiği şeylerden uzak tutmaktır. Allahtan hayâ etmek, devamlı ölümü hatırd tutmaktır." (Tirmizi, Kıyame, 24) buyurmuşlardır. Sevgili Peygamberimiz, insan uzuvlarını günah sayılan işlerden alıkoymamızı isterken, devamlı ölümü hatırd tutmayı salık vermektedir. Ahiret gününde bu dünyada yaptıklarımızın hesabı görülürken, vücudumuzdaki tüm uzuvlar, hakkımızda şahitlik edecektir. Yapıp ettiklerimiz ortaya çıkacak ve amellerimizle baş başa kaldığımızda, o zaman utanmak yerine, şimdiden tedbirli olmak gerekmektedir. Büyük Türk-İslam Mutasavvıfı Hacı Bektaş-ı Veli, Şimdi insanlar arasında ayıp bir fiil, kötü bir iş işlemekten utanırsın, yapmazsın, ayıplanmaktan korkarsın, tenhalarda bu fiilleri işlersin; ancak, senin yanında devamlı iki meleğin olduğuna iman ettiğini söylersin. İnsanların yanında kötü fiil yapmaktan utanırsın da, bu nasıl bir imandır ki, iki meleğin yanında günah işlemekten çekinmezsin. Ve Allah'ın seni her yerde gördüğüne iman edersen de, insanların olmadığı yerde günah işlerken Rabbin seni görmektedir. Bu nasıl bir imandır? diye sorar ve bir müminin her zaman ve zeminde Allah'ın huzurunda olma bilinci içerisinde kendini suç ve günahlardan koruması gerekliliği anlatılmıştır (Coşan, 2013, s.58). Hz. Peygamber (SAV) bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: "İhsan, Allah'a onu görüyormuş gibi ibadet etmendir. Sen onu görmesen de, O seni görür." (Buhari-İman-37, Müslim İman-1)

İnsanlardan Utanmak: Elbette ki her insan ayıp ve suç sayılan konularda utanır. Kınanmaktan, alay edilmekten hoşlanmaz. Dışlanacağını düşünerek dikkatli ve tedbirli davranır. Bundan dolayı, her hata yüze vurulmaz, günahlar ve suçlar başkalarına anlatılarak yaygınlaştırılmaz ve meşrulaştırılmaz. Bunların feci toplumsal sonuçları vardır. Sevgili Peygamberimiz (SAV) "Şu söz tüm peygamberlerin sözüdür: "Utanmıyorsan dilediğini yap!" Hadis-i şerif ile ilgili, âlimlerimiz insanların hayâ duygusunu iki farklı şekilde değerlendirmiştir. İlki hayâ duygusunun bir otokontrol

olarak, kişinin kendi davranışlarını değerlendirmesinde önemli bir ölçüttür ki bu ölçüt kişiyi kötülük yapmaktan alıkoyar. İkincisi ise kişide hayâ duygusunun olmaması durumunda, onu kötülük yapmaktan alıkoyacak herhangi iç dinamik olmadığıdır (El-Maverdi, 1976, s.241). Suç ve günah sayılan davranışlar bir taraftan da Kul hakkına sebep olmaktadır. Elbette ki kul hakkı, hak sahibi tarafından affedilmedikçe, Allah'ın affetmeyeceği günahlardandır.

İnsanın Kendi Kendinden Utanması: Elbette ki bir müminin kendi kendinden utanması gerekir ki, bu da iç kontrolü sağlamakta, suç ve günaha girmemekte en önemli faktörü oluşturmaktadır. Hayâ sahibi bir mümin, yapacağı tüm işlerde muhataplarına vermiş olduğu sözlerde, sadece diğer insanlardan değil, kendi kendinden utanacağını bilerek çok dikkatli davranır. Çünkü davranışlar sadece diğer insanlar tarafından farkına varılmasına göre değil, kişinin iç değerlerine göre de doğru ya da yanlıştır. Yetişkin bir bireyin özsaygısının oluşması gerekir ve “Açıktaki işlemekten çekindiği işi yalnızken yapan adam, kendi şahsını değersiz saymış demektir.” düsturuna göre hareket etmesi gerekir.

3.2.7. İbadet

İman ettikten sonra hemen her din, inanılan yaratıcıya karşı sevgi, saygı ve itaati ifade eden birtakım ibadetlerle inananı yükümlü kılar. İbadetler, kul ile Allah arasında iletişimi sağlamak, vermiş olduğu nimetlere şükürünü ifade etmek, her an Allah'ın huzurunda ve imtihan içerisinde olduğunu hissetmek, ona karşı sevgi ve saygısını ifade etmek üzere yerine getirilirler. Ceza infaz kurumunda kalan hükümlü/tutuklular, hayatında birçok şeyi kaybettiklerinden dolayı tutuklanma sürecinde geçmişte namaz kılmayan, oruç tutmayan birçok bireyin ceza infaz kurumuna geldikten sonra ibadetlere ilgi duydukları kurum Vaizleri tarafından gözlenmiştir. Bundan dolayıdır ki, ibadet konusu hazırlanan Dini-Psiko Eğitim programı için önem arz etmektedir.

İbadet kelimesi sözlükte “Boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk, tapma, tapınma” anlamlarına gelmektedir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibadet>, 2019). İbadet, İslam anlayışına göre özel ve genel olmak üzere iki anlamda değerlendirilmektedir. Genel anlamda, kulun yaratıcısına karşı hissettiği sevgi ve saygının bir gereği olarak O'nun rızasını kazanabilmek için gayret göstermeyi ifade eder ki, bu noktada sadece dini birtakım görevlerinden başka, hayatın her alanını kapsayacak şekilde tüm davranış ve tutumlarını içerir. Gerek fert gerekse toplumun faydasına yapılan tüm fiillerden dolayı kişi Allah'ın rızasını kazanır ve onun katında değeri artar. Özel anlamda ise kulun,

Peygamber efendimiz tarafından öğretilen şekliyle, Allah'ın kullarından yapmasını istediği fiil ve davranışlardır. İslam'da ibadet kavramından anlaşılan anlam bu ikincisidir ve “Furu’u Fıkhın” kapsamı alanındadır. Namaz, oruç, hac, zekât, infak yapmak gibi görevimiz olan fiiller, bu noktada değerlendirilir. Allaha yakın olma manasına gelen Kurbet ve yine onun sonsuz gücü karşısında boyun eğme manasına gelen “itaat” kelimesi, ibadet kelimesiyle yakın bir muhtevaya sahiptir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibadet>, 2019).

“Din, en yalın biçimiyle Allah’a inanma ve O’na ibadet etme olduğundan inanç ve ibadet sistemleri dinin aslî unsurlarını meydana getirir. Buna üçüncü boyut olarak ahlâk eklenmelidir. Ahlâk, metafizik düzlemde inanç ve ibadetlerdeki samimiyeti ihtiva ettiği gibi bu tutumun kullarla ilişkilere de yansıtılması, onlara karşı saygılı, âdil, hatta lütufkâr davranılması anlamlarını da içerir. Çünkü insanın Allah ile olan ilişkisini diğer insanlarla olan ilişkisinden tamamen soyutlamak mümkün değildir” (Arvasi, 2015, s.275).

Sağlıklı bir dini hayatın zaruri unsuru ibadetlerdir. Çünkü Allaha karşı içimizde hissettiğimiz aşk, sevgi, bağlılık, itimat ve tazim hislerimiz ancak ibadetlerle tezahür eder. Ve inanmış bir insanın hayatında mantıklı bir açılımdan, dengenin varlığından söz edilmelidir. “Dindar bir insanın inanç, duygu, düşünce ve ibadetleri bir bütünlük arz eder. Eğer kişide objektif olarak tezahür eden dini davranışlar, ibadetler bulunmazsa, E. Bautroux’un da belirttiği gibi, “onun dini hayatı, sübjektif duygu ve düşüncelerden, hülyalardan ibaret kalır ve kalan bu kısım artık din olarak nitelendirilemez”. O halde ibadet, dinin ve yaşanan gerçek dindarlığın vazgeçilmez bir unsurudur. Hatta ibadet ya da tapınma, dini hayatın bütünü içerisindeki yeri ve dini yaşayışın devamı açısından o kadar önemlidir ki, bir dinin onsuz varlığını sürdürdürebilmesi bile şüphelidir” (Arvasi, 2015, s.277).

İbadet kavramı ile “kulluk” yakından ilişkilidir. Allah’ın emir ve yasaklarında kendisine muhatap aldığı kimseye kul denilmektedir. Kulun erkeği-kadını; zengini-fakiri; hürü-mahkûmu olmaz. Erkek, kadın, zengin fakir, hür mahkûm Allaha kulluk yapmak zorundadır. Onun emirlerini yerine getirmek durumundadır. İbadetlerde en önemli unsur “Niyet”tir. Allahu Teâlâ’ya tazim ve yakınlık elde edebilmek, rızasını kazanabilmek için yaptığımız ibadetlerimizi, kastımız belirlemektedir. Buradaki kast, sırf onun için olmadığı zaman, tazim ifade etmez. İbadetin bir görülen “zahiri” yönü olduğu gibi, “içsel, kalbi, ruhi” yönü de vardır ki, ne maddi tarafı, ne de ruhi tarafı kaçırılmamalıdır.

Şuura erilmeden yapılan ibadetin bir değeri olmadığı gibi, Rabbimiz tarafından Peygamber efendimizin bizlere öğrettiği şekliyle de ibadetler yerine getirilmelidir. Fıkıhta “Taabbudi” olarak ifade edilen bu konu, insanlardan tarafından sorgulanmadan itaati istenir. Sadece hikmetleri araştırılır. İbadetler ve iman, karşılıklı bir akışla birbirini desteklerler. İman varsa bunun bir tezahürü olarak ibadetlerde ortaya çıkar. Diğer taraftan ibadetler, imanın güç kazanmasını, gelişmesini sağlar. Yukarıda ifade olduğu üzere, ibadetlerimiz namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetin özel anlamıyla sınırlandırılmaz (Kırbaçoğlu, 2017, s.30). İnsanın, Yaratıcısı Rabbiyle, insanlarla, tabiatta yaratılmış tüm varlıklar ve çevreyle ilişkisinde gözetmesi gereken bir takım ilke ve prensipler vardır ki, hayatın her alanını kapsar. İbadet kavramının özel manası ile ilgili olarak, yapılan ibadetlerin bir şeklinin, had ve sınırları vardır, diğer taraftan da ibadetlerin bir de ruhu yani içsel boyutu vardır. Ruhsuz beden veya bedensiz ruhun bu dünyada varlık gösteremeyeceği gibi, özel ibadetlerin bu iki durumu iç-içe olması gerekir. “Allah’a ibadet edin, O’na hiçbir şeyi eş tutmayın. Anaya, babaya, akrabaya, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolda kalmışa, sağ ellerinizin malik olduğu kimselere (Hizmetçilerinize), iyilik edin. Allah kendini beğenen ve daima böbürlenmiş kimseyi sevmez” (Kur’an, 4:36). Kulluk noktasında bir müminin dikkat etmesi gereken iki önemli konu vardır:

1) Allah’ın kullarından yapılmasını veya yapılmamasını istediği konularda tam bir itaat. Biz buna “Tâzîm li-emrillâh” diyoruz.

2) Allahın yarattığı mahlûkatına gösterilen şefkat, merhamet ve onlara hizmet etme. Buna da “Şefkat alâ halkillâh” diyoruz. (El-Hani, 1982, s.47)

İbadet kavramının özel manası ile ilgili olarak, yapılan ibadetlerin bir şeklinin, had ve sınırlarının olduğunu, diğer taraftan da ruhu yani içsel boyutunun var olduğu örneklerle anlatılır. Ruhsuz beden veya bedensiz ruhun bu dünyada varlık gösteremeyeceği örneğinden hareketle, özel ibadetlerin bu iki durumu iç-içe olması gerekliliği anlatılır.

Kur’an-ı Kerimde imandan sonra “Amel-i salih”/hayırlı faydalı işler istenir. Böylelikle hayatın kolaylaşması, sıkıntıların üstesinden gelme, birbirine faydalı olma, yaşanan dünyanın imarı gibi konuları da içerisine alan işler istenir. İslam Tasavvuf büyüklerinden Şah-ı Nakşibendi Mehmed-i Bahaeddin-i Veli’nin “Tasavvufi tecrübelerini anlattığı şu hatıra güzel bir örnektir: “Şah-ı Nakşibend” ismi ile maruf/bilinen Mehmet Bahauddin, tasavvuf yoluna girerek, nefsini ıslah etmek ve Allaha yakın olmak istemektedir. Bu noktada gayretleri devam ederken, bir gün hocası

Emir Kûlal kendisini çağırarak: “Evladım Mehmet! Bugünden itibaren, Buhara’nın sokaklarını temizleyeceksin; İnsanları tiksindiren, hijyen açısından sıkıntı olan neler varsa, sokaklardan gidereceksin” talimatını verir. Nefsi ile mücadele eden Mehmet Bahaeddin, o günden itibaren tam yedi yıl, Buhara’nın sokaklarını temizleyecektir. Hiçbir maddi karşılık beklemeksizin devam eden bu hizmetine yedinci yılında, “Allah’ın mahlûkatından yaralanmış, hasta” kimler varsa, onların tedavisi de eklenmiştir. Yaklaşık on dört yıl geçer. Günlerden bir gün, bu zat, yorulmuştur ve bir ağacın altında istirahate çekilir. Bu sırada bir kurt, ulumaya başlar. Kâinatta Allah’ın yarattığı her şeyin Allah’ı zikrettiğini bilen Mehmet Bahaeddin, ağlamaya başlar ve der ki: “Ya Rabbi! Mahlûkatın seni bu kadar zikrederken, ben küçük bir hizmetimden dolayı yoruldum” diyerek “hemen yan gelip yatıyorum, sana karşı layığı veçhiyle görevimi yerine getiremiyorum”. Mehmet Bahaeddin’in ifadesi ile “İşte o zaman Rabbim beni velilik mertebesine çıkardı” demektedir. Demek ki, Allah’ın sevgili ve sadık dostu olabilmenin yolu, Allah’a karşı kulluk vazifelerimiz olan namaz, oruç, hac gibi görevlerimizin yanında yaratılmışlara şefkat, merhamet ve hizmet etmektir (Es-Safi, 1983, s.95-99).

3.2.7.1. Namaz

İslam dininin en önemli ibadetlerinin başında namaz gelir. Namaz Türkçemize Farsçadan girmiş bir kelimedir. Kelime manası itibarı ile “tazim için eğilmek, kulluk, ibadet” (<https://islamansiklopedisi.org.tr/namaz>, 2019) manalarına gelmektedir. İslam literatüründe namaz, Allah tarafından eda edilmesi emredilen, Peygamber efendimizin bizzat kendisi tarafından öğretilen, tekbirle başlayıp, selamla biten, kendine mahsus fiil ve sözlerden oluşan bedeni ve ruhi ibadetin adıdır. Arapçada “salat” kelimesi ile ifade edilen namazla ilgili olarak Kur’an’da “salat” kelimesinin yanında “zikr” (Kur’an, 29:45,62:9), “Tesbih” Kur’an, 30:17) kelimesinin türevleri ile kullanılmıştır. Gerek “salat” ve gerekse türevleriyle beraber Kur’an’ı Kerimde doksan dokuz yerde geçmektedir. Peygamber efendimizin son günleridir. Son vasiyeti olarak ifade edilen şu sözlerini o kadar fazla tekrar etmiştir ki, sesi bir müddet sonra kesilmiş, içten içe tekrar ederek “Aman namaza dikkat ediniz! Aman namaza dikkat ediniz! Emriniz altındaki kişilerin haklarına riayet ediniz!” (Ahmed, VI, 290, 315. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Edeb, 123-124/5156; İbn-i Mâce, Vasâyâ, 1; Beyhakî, Şuab,VII, 477/10542). Yine bir defasında Peygamber efendimiz “Parça parça etseler, ateşte yaksalar, sakın ola ki Allaha şirk koşmayın! Yine parça parça etseler, ateşte yaksalar sakın ola ki namazı kasten terk

etmeyin! Her kim ki, namazını kasten terk ederse Allah'ın zimmetinden/himayesinden dışarı çıkar" (<https://islamansiklopedisi.org.tr/fiten-ve-melahim>, 2019).

Asker ocağına teslim olmuş Mehmetçiğimiz, komutanlarımızın vermiş olduğu talimatları yerine getirme konusunda nasıl ki zaafiyet göstermezlerse, Allah'ın emirleri noktasında bir kulun da zaafiyet göstermemesi gerekir. İşyerinde patronlarımızın, amir ve müdürlerimizin sözlerini ikiletmeden yaparken, bizi yaratan, rızıklar veren Rabbimizin, türevleriyle beraber doksan dokuz kez tekrarlanan bir emrini yerine getirmemek, bir kulun Allah katındaki değerinin düşmesine vesile olacağını her akıl sahibi bilmelidir. Namazın önemi üzerinde Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde çok hassas durulduğu için büyük İslam âlimleri "Kâinatta en büyük hakikat imandır. İmandan sonra en büyük hakikat namazdır" demişlerdir (Nursî, 2012, s.51). "Onlardan sonra öyle bir nesil geldi ki, namazı terk ettiler, heva ve heveslerine uydular. Onlar gayya cezasını yakında göreceklerdir. Fakat tövbe edip, iman eden ve Salih amel işleyen bunun dışındadır" (Kur'an, 19:59-60). Bu ayeti kerimede geçen "Gayya" kelimesi "azgınlık, şer" manasına gelmektedir. Sahabeyi Kiram "Gayya" nedir sorusu üzerine "Gayya, cehennemde bir çukurdur ki, cehennemin en dip yeridir. Cehennemde azap görenlerin kanlarının-irinlerinin aktığı, toplandığı yerdir. Azabı öyle şiddetlidir ki, cehennem bile içerisindeki bu yeri gördüğü zaman, Ya Rabbi! Buranın azabından sana sığınıyorum, dediği yerdir" buyurmuşlardır (Kesir, 1996, s.5158-5159). Peygamber efendimizin son günleridir. Kendisi hastalanmışlar, vücudu takatten düşmüşlerdir. Gerek yanında ve gerekse mescitte Sahabe-i kiram endişeli bir bekleyiş içerindedirler. Bu günlerden bir gün, Rasulullah gözlerini açar, bakar ki, vücudunda takat var, güç var. Bekleşen sahabelerine, "Beni Medine kabristanına kadar götürebilir misiniz" der. Ve iki sahabe Peygamberimize yardımcı olarak, beraberlerinde bir grup sahabe ile kabristanlığa gelirler. "Rasulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) kabirlerde yatanlara selam verir: Selam sizlere ey mü'min topluluk yurdunun sakinleri! Şüphesiz bizler de inşallah size kavuşacağız buyurdu, sonra Rasulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) bir kabrin başına kadar gitti ve onun yanına oturdu. Bizlerde etrafına oturduk. Başını önüne eğdi ve uzun zaman öyle kaldı. Nihayet başını kaldırdığında, gördük ki, gözlerinden yaşlar akıyor ve ağzından şu sözler dökülüyor: Kardeşlerimi çok özledim, Kardeşlerimi çok özledim Selman-ı Farisi (RA) Rasulullah'ın üzgün ve ağladığını görünce dayanamayarak: Ya Rasulullah bu ağıt niye, bu özlem niye? Kardeşlerin olan bizler seni terk etmedik ki, bu gözyaşları niye? Diye sorar. Selman: Rasulullah (Sallallahu Aleyhi

ve Sellem): Hayır, siz benim kardeşlerim değilsiniz, ashabımsınız yani dostlarım, yaranımsınız. Kardeşlerim ise, beni görmeden bana iman edecek olanlardır buyurdu. Selman: Ey Allah'ın Rasulü! Siz onları görmediniz, onlar sizi görmedi. Henüz senin ümmetinden gelmemiş olanları nasıl tanıyacaksın? Diye sordu! Rasulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem): Sizden herhangi bir adamın, alnında ve ayaklarında beyazlıkları bulunan atları olsa ve bu adamın atları siyah atlar arasında bulunsa, adam kendi atlarını tanımaz mı? dedi. Selman: Elbette tanır, ey Allah'ın Rasulü! Dediler. Rasulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem): Onlar kıyamet gününde abdest almalarından dolayı ve secde ettiklerinde yere dokunan alınları, kolları ve ayakları parlak geleceklerdir”(Müslim 1/150, 151, Malik 1/49, 50, Nesei 1/35, İbni Mace 2/580, Beyhaki 4/78, Ahmed 2/300, 408).

3.2.8. Tefekkür

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerimin, insanları teşvik ettiği ve en az yaptıklarından dolayı en fazla eleştirdiği konulardan biri Tefekkür etmek, akletmek, hayatın muhasebesini yapmaktır. Tefekkür, insanı diğer tüm mahlûkatlardan ayıran en önemli vasıftır. İnsan olmanın, farkına varmanın bir gereğidir. Sözlük manası, “düşünmek, hatırlamak” (F. Karaman ve ark., 2006, s.641) olan tefekkür, bir müminden islamin beklediği en önemli iş ve eylemdir. “Göklerin ve yerin yaratılışına, gece ve gündüzün gidip gelişinde, elbette akli selim sahipleri için ibret verici deliller vardır.” (Kur'an, 3:190) Yazılan her kitabı, denize atılan içi mesaj yüklü şişelere benzetir Cemil Meriç; insanları da sahilde oynayan çocuğa. Sahile her şişe ulaşmaz. Ulaşanların da, sahilde oyun oynayan çocuk tarafından önemi bilinmeden, kimilerini tekrar dalgaların insiyatifine fırlatır. Ancak bazılara açar ve mesaj ulaşır. Kâinatta, insan haricindeki tüm varlıklar, sanki bilinmek öğrenilmek için yaratılmış gibidir diyor Seyit Ahmet Arvasi. İnsanlar ise bilmek için yaratılmıştır. İnsan harici tüm varlıklar, zarfın içindeki bir mektup gibi, insan tarafından okunmayı bekliyor. Dünyamızın ısı ve ışık kaynağı olan Güneş dahi bilmenin çilesini yüklenmemiş. Aslında gerek Peygamberler, gerekse onlarla beraber gönderilen kitaplar, düşünmek, akletmek, tefekkür etmek için gönderilmişlerdir. Kur'an gerçekleri, hakikatleri tefekkür için insanlara indirilmiştir. “Ey Muhammed, sana bu Kur'an ı indirdik ki, kendilerine indirilene insanlara açıklayasın. Belki onlar düşünürler” (Kur'an, 16:44). Kur'an ı Kerimde; Arzın ve semanın yaratılışı, gece ve gündüz bunların birbirini takip edişi, geçmiş ümmetlerin hayat serüvenleri, güneş, ay, karalar, denizler, hayvanların yaratılışları ve özellikleri,

dağlar, ovalar, bitkinin varlığı, insanın çamurdan halk olunması, hatta sevgi, şefkat gübri konular üzerinde insanın düşünmesi, akletmesi ve tefekkür etmesi istenmiştir (Kur'an, 59:21, 65:13, 30:21, 39:42, 71:11, 13:3, 10:24, 7:176). İslam literatüründe, ayet kelimesi “sureleri oluşturan, uzun yakut kısa, başı ve sonu belli olan kelime veya cümlelerden oluş Allah'ın kelamına” denir. Ancak ayet kelimesi bununla sınırlı değildir. “Açık alamet, işaret, emare, kelime manası itibarı ile “Allah'ın varlığına delalet eden şeylere, Peygamberin hak olduğunu ispat eden mucizelere” ayet denilir (Kur'an, 40:40, 3:248). “Oku” emri ile başyalan yüce dinimiz İslamın, ilk muhatap olarak Hz. Peygamberin burdan kastedilen ilk etapta Kur'an ı Kerim olması doğru olmaktadır. Ancak, Kur'an ayetlerinin her birinin kainatta var olan tüm nesne ve olaylar hakkında da bir okumaya yönlendiriyor olması, islam âlimleri tarafından iki tip ayetten söz etmelerini sağlamıştır. Bunlar Kur'an ayetleri ve Kevni Ayetlerdir. Kevni ayetler, varoluşları itibarı ile tüm varlıklar onların ifade ettikleri anlam ve hikmetleri içerir. Onları yaratan Rabbin güvünü, eşsiz, benzersiz, yüce bir yaratıcısı olduğunu dillendirirler. Hiçbir şey sebepsiz, hikmetsiz yaratılmamıştır. İnsana düşen bu okumayı yapıp, hayatına anlam kazandırabilmektir.

3.2.9. Sevgi-Merhamet

İslam sevgi dinidir ve İslam'da sevgi olmadan iman olmaz. Birbirini sevmeyen müminlerin imanı kemalata eremez, sevgisiz ve aşksız yapılan ibadetler niteliksizdir. Gerçek mümin olabilmenin yolu, Allahu Teâlâ'nın var etmiş olduğu tüm mahlûkata sevgi, şefkat ve merhamet göstermekten geçer. Bundan dolayı İslam medeniyeti sevgi medeniyetidir. En önemli parolası “Yaratılanı severiz, yaratandan ötürüdür. Sevgi “İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu” olarak tanımlanıyor (<http://sozluk.gov.tr/>, 2019). Arapçadan dilimize geçen muhabbet kelimesi hem sevgi manasına geliyor hem de “dostça konuşma, yarenlik” demektir. “Aşırı sevgi, bağlılık duygusu, sevda” manasına gelen Aşk ise, sevginin tutkulu ve yoğunlaşmış halidir. İnsan sosyal bir varlık olduğundan doğal olarak sevmek ve sevilmek ister. İnsanoğlu sadece fizyolojik-bedensel birtakım gereksinimlere ihtiyaç duymaz. Belki bunlar kadar, hatta daha fazla duygusal, manevi ve ruhi tatminlere da ihtiyaç duyar. Beğenilmek, takdir edilmek, düşünülme, istenme yaratılışımızda olan duygularımızdır. Sevilmek, değerli olduğunu hissetmesidir insanın. İnsan, ancak bildiğini sever. Bilmenin aracı, beş duyu organlarımız ile basiretimizdir. Basirete dilimizde sezgi diyebiliriz. Sevginin/muhabbetin sebepleri

tasavvufi açıdan şunlardır:

Kendini koruma: Bir canlının en önemli içgüdüsel tavrı, hayatını devam ettirebilme, kendini zararlardan koruyabilmektir. Bu noktada ilk sevgisi, kendi canının ve organlarının sağlığıdır. Bundan sonra eşi, çocukları, akrabaları ve malları gelir.

İyilik görme: İnsan iyiliğin kuludur. Merhamet, insanları birbirine bağlar. “Küçük bir tebessümü bile az görmeyin” buyuruyor(Tirmizi) Peygamber efendimiz. Hayvanlar bile iyilik yapanları severler.

Güzellik: Güzel sevilir, ilgi duyulur. İnsanın içinde güzelliğe meyil vardır. Sevginin gerçek sebebi güzelliştir. Güzel, sırf güzel olduğu için sevilir. Güzelliği algılamak, sevginin ve bu sevginin bizzat lezzetidir, istenen bir şeydir, insan bundan haz alır. Tüm güzelliklerin kaynağı Allah'tır. Ve O gerçek manada güzeldir, geçici ve izafi değildir. Hz. Peygamber (SAV) buyurmuştur ki: “Allah güzeldir ve güzeli sever” (Müslim, iman, 147; İbni Hanbel Müsned: 4/133)

Sevenle sevilen arasındaki ilişki: İnsanı insan yapan ruhudur. Ruhsuz beden cesettir. Bizler bir kimseye yöneldiğimizde, aslında sadece bedenimizle yönelmeyiz. Sadece yüzümüzü dönmez, bakışlarımızla birbirimizi tanımıyoruz. Bizler, kime yönelirsek yönelelim, bedenimizle yönelirken aslında ruhumuzla da yöneliriz. Bazen olur ki, ilk defa gördüğümüz bir kimseye yakınlık duyarız veya tam tersi hiç sevmeyebiliriz. Bizim genelde hesaba katmadığımız ruhumuz/kalbimiz, daha aklımız ve onun çıkarsamaları hükmünü vermeden kendi işlerini tamamlar, sever veya nefret eder. Ruhlar arasında bir bağ vardır (Ateş, 2005, s.426). Peygamberimiz (SAV) buyuruyor ki; “Ruhlar bir araya toplanmış askerlerdir. Tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar ayrılır” (BUHARİ, Enbiya 2: Müslim, Birr 159)

Bir insan, anne-baba, kardeş, eş, çocuklar, akraba, arkadaşlar, içinde yaşamış olduğu Millet ve müntesibi olduğu dinin mensupları olan Ümmet, beşer olması sadedinde tüm insanlar, hatta hayvanlar, yaşadığı bölge, şehir, hatıralarının geçtiği tüm ortamları sever, görmekten ve yaşamaktan mutlu olur. Cezaevinde, aile atmosferinden mahrum bulunan mahkûmların en fazla özlem duydukları aileleri, yaşadıkları çevredir. Dinimizde sevgi/muhabbet iki türlüdür: 1-Kulun Allah'ı sevmesi, 2-Allahın kulu sevmesidir.

Kulun Allah'ı sevmesi: Müminlerin, Allah'a iman etmelerinden dolayı, içlerinde Allah'a karşı sonsuz ve sınırsız sevgileri vardır. Her şeyden fazla Allah'ı severler. Müminlerin sevgileri, sahte ilahlara duyulan sevgiler gibi değildir. Putperestlerin

sevgisiyle asla kıyas edilemez. Geçici ve fani olanlara sevgi, hakikatin perdesi aralanıncaya kadardır. Rabbimiz bu gerçeği şu ayeti kerimede ifade buyuruyor “İnsanlar içinde, Allah’tan başkasını eş ve ortak tutanlar vardır ki, onlar (bunları), Allah’ı sever gibi severler. İman edenlerin ise Allah’a olan sevgileri daha güçlüdür. O zulmedenler, azaba uğrayacakları zaman, muhakkak bütün kuvvetin tümüyle Allah’ın olduğunu ve Allah’ın vereceği azabın gerçekten şiddetli olduğunu bir bilselerdi!” (Kur’an, 2:165). Allah’ı sevmenin en büyük göstergesi, onun emir ve yasaklarına uymaktır. Peygamber efendimizi sevmek, onun sünnetine uymaktır. Dinin alameti sayılan “şairi islam” konularında saygıyı en üst derecede tutmalı, sakınılması gereken noktalarda da sınırları aşmamalıdır. Rabbimiz “Eğer Allah’ın sevgisini arzu ediyorsanız, de ki Bana tabi olun, uyun diyerek, Peygamberimizin yoluna/sünnetine uymanın kendi sevgisine mahzar olabilmenin yolu olarak bizlere bildirmektedir. Peygamberimiz (SAV) “Kim Allah için tevazu ederse Allah onu yükseltir. Kim de kibir ederse, Allah onu alçaltır. Kim Allah’ı çok anarsa, Allah onu sever” buyurmuşlardır. (İbni Mace Zühd 16)

Allahu teala: “Allah bozgunculuğu sevmez” (Kur’an, 2:205). “Allah kendini beğenenleri sevmez” (Kur’an, 31:18). “Allah zalimleri sevmez” (Kur’an, 3:57). ayetlerine ifade buyurdukları, fesat, fiske, kibir, zulüm, saldırganlık gibi kötü işler yapan kullarını sevmediğini, bunun aksine, iyilik eden, tövbe eden, içini dışını temizleyen, adil, Salih kullarını sevdiğini ifade buyurmuşlardır. Allahu Teâla insanı sevdiği için yaratmıştır. Allah’ın insanla ilişkisi sonsuz sevgi ilişkisidir. Bu durum, kulun Allah’la olan ilişkisinin de sonsuz sevgi (mutlak muhabbet) üzerine kurulmasını gerektirir. Eğer Allah bizi sonsuz bir sevgiyle severek onurlandırmışsa bizim de O’nu sonsuz bir sevgiyle severek mukabele etmemiz gerekir (Şentürk, 2008). Bazı âlimler, Allah’ın kullarını sevmesinden maksadın, “onların doğru yolu bulmalarını murad etmesi, kullarından razı olması, itaat ve ibadetlerine bolca sevap vermesi, kullarını övmesi, hayırlı işlerde başarılı kılmasıdır” (H. Karaman, 2017, s.296) demişlerdir. Allah’ın sevgisine mazhar olan kimseler, O’nun yardımına, dolayısı ile başarıya ve kurtuluşa namzettirler. Çalışma, ilerleme ve başarıma hususunda Allah’ın yardımı daima onlarla beraberdir.

İmam Gazali bütün kavramlar, Allah hakkında başka, diğer bütün mahlûkat hakkında başka mana ifade eder. Mesela, yaratana yaratıklar arasında en ortak isimlerden biri olan “varlık” bile, farklı anlamı içerirler. Yaratıkların varlığı, Allah’a bağlıdır. Tabi

varlık ile matbu bir olamaz. Ortaklık sadece kelimededir, anlam farklıdır. Sevgi, “nefsin kendisine uygun olana eğilimidir” tanımından hareketle, kendisine uygun olandan yoksun olmak; eksik varlığa özgüdür. Bu anlamda Allah için bu durum muhal/imbkânsızdır. Çünkü o eksikliklerden münezzehtir. Onun sevdiğini sevmesi ezeldir. Ezeli irade olarak sevgisi, bir kulun kalbinden perdeyi kaldırması bakımından sevgi hadistir/sonradan var olmuş bir eylemdir. Bu sevgiyi doğuran sebebin doğması ile sevgi hâsıl olmuştur. “Kulum bana nafile ibadetlerle bana yaklaşa yaklaşa sonunda ben onu severim” (BUHARİ, Rikak). Yani bunların hepsi Allah’ın lütfudur. Onun fiilidir. İşte Allah’ın kulunu sevmesi budur (Gazali, 2011, s.559-560).

Şeyh Ebu Said El Miheni: “O, onları sever, Onlarda O’nu sever” ayeti okununca demiş ki: “Gerçekten onları sever: Onları sevmekle başkasını değil, yalnız kendi nefsinin, fiillerini, nefsinin işlerini sever. Sevgisi, zatının ve zatına tabi olan işlerin dışına çıkmaz. Yani o, yalnız kendisini sevmiş olur” (Ateş, 2005, s.426). İmam Gazali’ye göre, insanın Allaha olan sevgisi, yukarıdaki tanıma göre gerçek ve hakikat olanıdır. Çünkü O’nu tanıdıkça, yakın elde ettikçe, ona karşı meylimiz, sevgi ve aşkımız artmaktadır. Kemale doğru meylederiz ve yol alırız. Bu noktada sevginin hakikati budur.

Mevlana ise, bir başka açıdan bakar ve “Allah bütün aşkların kaynağı olduğuna göre, asıl aşk ilâhî aşktır. Mevlânâ ilâhî aşkı, gerçek aşk (aşk-ı hakîkî), bütün diğer aşkları da mecâzî aşk olarak ayırır. “Aşk, kimseye niyazı ve ihtiyacı olmayan Allah’ın vasıflarındandır. O’ndan başkasına âşık olmak, geçici bir hevestir” (Rumi, 2007, s.961). Zira diğer aşklar bir an tat verse bile, görünüşleri nur olsa bile, kısa solukludur. Bununla birlikte, o geçici aşklar bile, kısa süreli de olsalar, o nurları ve güzellikleri nedeniyle, aslına ve kaynağına giderler (Rumi, 2007, s.973). Dolayısıyla, Mevlânâ’nın dünya görüşünde, her sevginin bir ilâhî yönü vardır. Her cüz’ü diğer bir cüz’e meyil ettiren gizli güç, Allah’ın onların gönüllerine yerleştirdiği sevgidir. (Rumi, 2007, s.4416). Allah’ın güzel isimlerinden (El Esmaul Hüsna) biri olan “El-Vedûd”, katıksız sevgi anlamına gelen Vüdd kelimesinden türemiştir. Vedûd, “hem seven hem sevilen demektir.” Allahu Teâlâ, peygamberlerini, meleklerini ve mümin kullarını sever, onlar tarafından da sevilir. Onlara Allahu Teâlâ’dan daha sevgili hiçbir şey yoktur. Allah’ın kulunu sevmesi, onu yaratması, ona varlık, sağlık vermesi, hayatını sürdürmesini lütfetmesi ilk belirtilerdir. Kulunu doğru yola iletmek, dünya ve ahiret nimetlerini kazanabilmesi için verdiği akıl gücü, irade özgürlüğü, gönderdiği peygamberler, Salih

kullar/veliler Allah'ın sevgisinin sonucudur. Kâinatta yaratılmış varlıkların en şerefli insandır. Onu akıl ve sezgi ile kemale erdirmektir. Kul kazanmış olduğu kemalata cennet ve cemale kavuşmaktadır. Kemal, birtakım sınavlardan geçmekle kazanılır ki, Allah sevdiği kullarını bir takım bela ve musibetlerle olgunlaştırır. “And olsun, sizi biraz korku, açlık, mallarınızdan, canlarınızda ve ürünlerinizden eksiltmek gibi şeylerle deneriz; sabredenleri müjdele: ki onlara bir bela eriştiği zaman: Biz Allahtan içiniz ve biz ona döneceğiz derler. İşte rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlardır. Ve doğru yolu bulanlar da onlardır” (Kur'an, 2:155-156). Allah'ın mahlûkatına lütuf ve ihsanlarını söz eden merhamet “acıma duygusu, bu duygunun etkisiyle yapılan iyilik, lütuf” anlamındadır. Rahmette aynı manaya gelmektedir. İnsanlar açısından rahmet ve merhamet, hem kendi türleri olmak itibarı ile insanlara, hem de bütün canlılara karşı acıma duygusu, yardım etme isteği, duyarlı olma gibi özelliklerin kaynağıdır. Türkçemizde merhamet kelimesi hem Allah'a hem insanlara, rahmet kelimesi ise sadece Allah'a karşı ifade edilir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/merhamet>, 2019).

İmam Gazali, merhamet sahibi olabilmenin gerçek anlamı ile ilgili olarak, acınan kişinin tüm ihtiyacının giderilmesi, bunun hür irade ile yapılması gerekliliği üzerinde durur. İnsanın kendi çocuklarını sevmesi, anne ve babaya sadakatle bağlılık, toplumdaki dezavantajlı insanlara karşı yardım etme gibi ahlaki davranışlar merhamet duygusunun tezahürüdür. Bunların oluşması için, rikkatli bir kalbe, şefkat ve acıma duygusuna, ihtiyaç duyulmaktadır. Merhamet kelimesinin tanımına bunların hepsi girmektedir. Allahu teala “Vedut” ismi şerifini andığı bütün ayeti kerimelerde “Gafur” ve “Rahim” ismi şeriflerini birlikte anmaktadır. Buradan hareketle, merhametin ve affediciliğinin “yüksek sevgisi=El-Vedud” ismi ile bağlantılı olduğu idrak olunur. Zulmün kaynağı “Sevgisizlik ve merhametsizliktir” (Topçu, 2017, s.214). Muhatabına karşı sevgi ve merhameti olan hiç bir kimse, zulüm yapamaz. “Yaratılanı severiz, yaratandan ötürü” diyebilen bir anlayıştan, asla zulüm sadır olmaz. Allah'ı seven bir kul hayatını her yerinde şefkat ve merhamet göstermek zorundadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Örneklem grubunun demografik özelliklerini belirlemek için araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

3.3.2. Beck Kaygı Ölçeği

Ölçek, depresyondan kaygıyı güvenilir bir şekilde ayırt edecek bir enstrümana duyulan ihtiyacı karşılamak ve DSM-III-R'da Kaygı Bozuklukları başlığı altında yer alan belirtileri ölçmek için geliştirilmiştir. 21 maddeden oluşan ölçekte maddelerin 13 tanesi fiziksel; 3 tanesi bilişsel; 3 tanesi ise fiziksel nitelikleri ölçmektedir. Bu sayede ölçek, “somatik, duygusal ve bilişsel belirtileri” değerlendirmektedir. Ölçekten alınabilecek puan aralığı 0-63'tür ve elde edilen puanların 0-21: “Hafif”; 22-35 “Orta” ve 36-63: “Şiddetli” kaygı belirtisi gösterdiği kabul edilmektedir.

3.3.3. Beck Depresyon Ölçeği

Depresyonda görülen somatik, duygusal, bilişsel ve motivasyonel belirtileri ortaya koyabilmek için öz-değerlendirme türünde geliştirilen ölçek, depresyon tanısı koymayı değil, depresyon belirtilerinin derecesini objektif olarak belirlenmesini amaçlamaktadır. Bireyin dört yargı cümlesi arasından kendisine uygun olanı seçmesinin istendiği ölçek “duygu durum, kötümserlik, başarısızlık duygusu, duyumsuzluk, suçluluk duygusu, cezalandırılma duygusu, kendinden nefret etme, kendini suçlama, kendini cezalandırma arzusu, ağlama nöbetleri, sinirlilik, sosyal içedönüklük, kararsızlık, bedensel imge, çalışabilirliğin ketlenmesi, uyku bozuklukları, yorgunluk-bitkinlik, iştahın azalması, kilo kaybı, somatik yakınmalar, cinsel dürtü kaybı” belirti kategorilerini ölçmeyi amaçlayan maddelerden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek puan Aralığı 0-63'tür ve elde edilen puanların 0-9: “Normal”; 10-18: “Hafif”; 19-29: “Orta” ve 30-63: “Şiddetli” depresyon belirtisini gösterdiği varsayılmaktadır (Hisli, 1988, s.118-122).

3.3.4. Beck Umutsuzluk Ölçeği

Bireyin gelecekle ilgili karamsarlık derecesini belirlemeyi amaçlayan ölçek, öz-değerlendirme türünde geliştirilmiştir. Ölçek, duygusal, motivasyonel ve bilişsel boyutları kapsamakta (Seber, Dilbaz, Kaptanoğlu, & Ekin, 1993) ve “gelecek ile ilgili duygular, motivasyon kaybı, gelecek ile ilgili beklentiler” olmak üzere üç faktörden oluşmaktadır (A. Durak & Palabıyıkogul, 1994, s.311-319).

Ölçekte yer alan sorulara doğru-yanlış şeklinde cevap verilmekte ve sorular ile uyum sağlayan her cevap 1 puan olarak hesaplanmakta, uyum sağlamayan cevaplar ise puan almamaktadır. Ölçekten alınabilecek puan, 0-20 aralığındadır ve elde edilen toplam değer, “umutsuzluk” puanı olarak kabul edilmektedir. Umutsuzluk düzeyinin belirlenmesinde ise puan aralıklarının 0-3: “Minimal”; 4-8: “Hafif”; 9-14: “Orta (sık takip edilmesi gereken)” ve 15-20: “Şiddetli (kesin intihara meyilli)” gösterdiği düşünülmektedir.

3.4. Analiz Yöntemi

Ölçme araçlarından elde edilen veriler SPSS 25 istatistik analiz programında sayısal değerlere dönüştürülmüş ve gerekli analizler bu programın ilgili modülleri kullanılarak yapılmıştır. Verilerin analizinde 0,05 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır.

Analizin ilk safhasında manevi danışmanlık ve rehberlik öncesinde katılımcılara uygulanan ölçeklerden elde edilen verilerin frekans dağılımlarına bakılmış ve veriler ölçme araçlarının özelliklerine uygun olarak tasnif edilerek alt gruplar belirlenmiştir. İkinci safhada ise manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması sonrasında yeniden uygulanan ölçeklerin frekans dağılımlarına bakılmış ve alt gruplar yeniden oluşturulmuştur. Analizin son safhasında ise her iki uygulamada elde edilen veriler karşılaştırılmış ve değişim gözlenmeye çalışılmıştır.

3.5. Bulgular

3.5.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Örneklemin yaş ortalaması 31,93 (sd.=8,22) olarak belirlenmiştir. Yaş aralığı ise 19-45'tir. Katılımcıların doğum yerine göre dağılımı ise %22,6'sı köy (n=7), %16,1'i ilçe (n=5), %61,3'ü ise şehir (n=19) şeklindedir. Medeni durum açısından %35,5'in hiç evlenmemiş (n=11); %45,2'sinin evli (n=14); %19,4'ünün ise boşanmış (n=6) olduğu belirlenmiştir. Öğrenim durumuna bakıldığında ise katılımcıların %9,7'si okur-yazar ancak herhangi bir okul bitirmediği (n=3), %6,5'inin ilkokul mezunu (n=2), %51,6'sının ortaokul mezunu (n=16), %19,4'ünün lise mezunu (n=6), %6,5'inin ön lisans mezunu (n=2), %3,2'sinin lisans mezunu (n=1) ve %3,2'sinin yüksek lisans mezunu (n=1) olduğu görülmektedir.

Örneklemin hüküm ortalaması ay bazında 148,77 (sd.=105,08) olarak belirlenmiştir. Hüküm aralığı ise 15-480'dir. Hükümlülerin tutukluluk süresinde aile ve yakınları tarafından ziyaret edilme istatistikleri açısından %41,9'unun her görüşmeye geldikleri

(n=13); %35,5'inin ara sıra geldiği (n=11); %22'sinin de hiç gelmediği (n=7) belirlenmiştir. Aile ve yakınlarının suç işlendikten sonraki tepkileri değerlendirildiğinde hükümlülerin %41,9'u "beni suçlu buldular" (n=13); %48,4'ü "beni desteklediler" (n=15); %9,7'si ise "benimle ilişkilerini kestiler" (n=3) ifadelerini kullandığı görülmektedir.

Suç işlenmeden önceki süreçte ekonomik gelir açısından hükümlülerin %41,9'unun (n=13) rahat bir hayat sürmelerine yetecek bir gelire sahip oldukları, buna karşılık %58,1'inin (n=18) yeterli gelire sahip olmadığı ve geçinmekte güçlük yaşadıkları belirlenmiştir.

Cezaevine girmeden önce alkol ve uyuşturucu madde kullanımı oranları değerlendirildiğinde ise hükümlülerin %29'unun (n=9) hiç kullanmadığı; %32'sinin (n=10) her akşam kullandığı; %12,9'unun (n=4) haftada bir kullandığı; %22,6'sının (n=7) her hafta sonu kullandığı ve %3,2'sinin (n=1) de diğer seçeneğini işaretlediği görülmektedir.

Son olarak hükümlülerin %58,1'inin (n=18) daha önce hüküm giydiği ve cezasını tamamladığı, buna karşılık %41,9'unun (n=13) ilk kez cezaevine girdiği görülmektedir.

3.5.2. Uygulama Öncesi Bulgular

3.5.2.1. Kaygıya İlişkin Bulgular

Tablo 2'de görüldüğü üzere manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulmadan önce hükümlülerin yaklaşık olarak yarısının (%48,4; n=15) hafif düzeyde kaygı hissettikleri anlaşılmaktadır. Buna karşılık orta düzeyli kaygı (%32,3; n=10) ve şiddetli kaygı (%19,4; n=6) durumları da gözlenmektedir. Orta ve şiddetli kaygı hisseden hükümlülerin oranı %51,7'dir.

Tablo 2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Öncesi Kaygı

Düzye	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
Hafif	15	48,4	48,4
Orta	10	32,3	80,6
Şiddetli	6	19,4	100

3.5.2.2. Depresyona İlişkin Bulgular

Tablo 3 incelendiği zaman hükümlülerin %16'1'i (n=5) depresyon belirtilerine sahip

değildir. Ancak hükümlülerin her ikisi de %29 olmak üzere (n=9) hafif ve orta düzeyli depresyon belirtileri gösterdiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte %28,8'lik (n=8) bir bölüm, şiddetli depresyon belirtileri sergilemektedir. Hafif, orta ve şiddetli depresyon yaşayanların oranı ise %83,9'dur.

Tablo 3. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Öncesi Depresyon

Düzye	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
Normal	5	16,1	16,1
Hafif	9	29	45,2
Orta	9	29	74,2
Şiddetli	8	28,8	100

3.5.2.3. *Umutsuzluğa İlişkin Bulgular*

Tablo 4'ten anlaşılacağı gibi hükümlülerin umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesinin amaçlandığı ön incelemede şu sonuçlar elde edilmiştir: hükümlülerin %35,5'i (n=11) minimal; %25,8'i (n=8) hafif; %19,4'ü ise (n=6) orta ve şiddetli düzey umutsuzluk düzeyindedir. Bu değerler, sıklıkla takip edilmesi gereken orta düzey umutsuzluğun ve intihara kesin olarak eğilimli olan şiddetli umutsuzluğun hükümlüler arasında yaklaşık olarak %40'lık bir dilimi oluşturduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Öncesi Umutsuzluk

Düzye	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
Minimal	11	35,5	35,5
Hafif	8	25,8	61,3
Orta	6	19,4	80,6
Şiddetli	6	19,4	100

3.5.3. *Uygulama Sonrası Bulgular*

3.5.3.1. *Kaygıya İlişkin Bulgular*

Tablo 5'te de görüldüğü gibi manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması sonrasında hükümlülerin kaygı oranlarında önemli ölçüde bir azalma meydana gelmiştir. Buna göre uygulama sonrasında hükümlülerin %90,3'ü (n=28) kaygı açısından normal olarak kabul edilen grupta yer alırken %9,7'si hafif düzey kaygı belirtileri

sergilemişlerdir. Uygulama sonrasında şiddetli kaygı grubunun ortadan kalkmış olması dikkat çekicidir.

Tablo 5. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Düzyey	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
Normal	28	90,3	90,3
Hafif	3	9,7	100

Tablo 6'da görüldüğü gibi manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması sonrasında hükümlülerin kaygı oranları yaşadıkları illere göre farklılık arz etmektedir. Göreceli olarak en fazla değişim Diğer İller(Sivas, Kahramanmaraş, Batman, Adana ve İstanbul) grubunda gerçekleşmiş olup, en az değişim ise Ankara ilinde yaşayan hükümlüler grubunda gözlemlenmiştir. Her ne kadar Kayseri ve Ankara grubu arasında %6,9 fark olsa da, Ankara ve Diğer İller grubu arasında %22,3 fark oluşması, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının, daha büyük örneklem gruplarına uygulanarak yaşanan illerin kaygı seviyelerine etkisinin detaylı araştırılması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 6. Yaşadığı İllere göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Yaşadığı İl	Frekans	Değişim
Kayseri	20	%26.7
Ankara	4	%19.8
Diğer İller (Sivas, Kahramanmaraş, Batman, Adana, İstanbul)	7	%42.1

Tablo 7'de görüldüğü gibi manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması sonrasında hükümlülerin kaygı oranındaki değişimin yaş sınıflandırmasına göre anlamlı bir farklılığın göstermediği gözlemlenmiştir. 1988 öncesi doğanlar ve 1988 sonrası doğanların kaygı seviyelerinde %30 bandında bir iyileşme olduğu tespit edilmiştir. Yaş faktörü, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri açısından belirgin bir etkiye sahiptir. Buna göre yaş arttıkça programın etkisi azalmaktadır hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 7. Doğum Yılına göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Doğum Yılı	Frekans	Değişim
1988 ve öncesi	16	%30.4
1988 sonrası	15	%30.1

Tablo 8'de görüldüğü gibi manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması sonrasında

hükümlülerin kaygı oranları doğum yerlerine göre farklılık göstermektedir. Her ne kadar 3 grup hükümlünün de kaygı seviyesinde göreceli olarak iyileşme gözlemlense de kaygı seviyelerine göre en yüksek seviyede (%36,3) iyileşme ilçede doğan hükümlülerde gerçekleşmiştir.

Tablo 8. Doğum yerine göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Doğum Yeri	Frekans	Değişim
Köy	7	%28.5
İlçe	5	%36.3
Şehir	19	%30.2

Tablo 9'da görüldüğü gibi manevi danışmanlık ve rehberlik sonrası kaygı seviyesi, hükümlülerin medeni haline göre farklılık göstermektedir. En az (%14,9) iyileşme bekâr grupta gerçekleşmiştir. Evli olan hükümlülerde %35,4, boşanmış olan hükümlülerde ise %41,9 olarak iyileşme sağlanmıştır. Evlilik süreci yaşamış olan hükümlülerde, bekar olanlara göreceli olarak daha fazla iyileşme sağlanmasının aile olgusunun, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının etkinliğine katkı sağladığı düşünülmektedir. Katılımcı sayısı daha yüksek örneklem gruplarıyla aile olgusunun manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri üzerine etkisinin araştırılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tablo 9. Medeni Haline Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Medeni Hal	Frekans	Değişim
Bekar	11	%14.9
Evli	14	%35.4
Boşanmış	6	%41.9

Öğrenim durumu yüksek olan hükümlülerdeki kaygı düzeyi, manevi danışmanlık ve rehberlik programı sonucunda önemli oranda azalmaktadır hipotezi reddedilmiş olup eğitim seviyesi düşük hükümlülerde daha fazla değişim gözlemlenmiştir.

Tablo 10'da görüldüğü gibi öğrenim durumu seviyesinin, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının etkinliği üzerinde etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Eğitim seviyesi düştükçe, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının etkinliğinin arttığı gözlemlenmiştir. En fazla iyileşme herhangi bir okul bitirmemiş grupta (%37.3) olurken, lise mezunu ve yüksek öğrenim mezunu grup en az (%28.9) iyileşme gösteren grup olmuştur. Öğrenim durumu yüksek olan hükümlülerdeki kaygı düzeyi, manevi

danışmanlık ve rehberlik programı sonucunda önemli oranda azalmaktadır hipotezi reddedilmiş olup eğitim seviyesi düşük hükümlülerde daha fazla değişim gözlemlenmiştir.

Tablo 10. Öğrenim Durumuna Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Öğrenim Durumu	Frekans	Değişim
Her hangi bir okul bitirmemiş	3	%37.3
İlk veya ortaokul mezunu	18	%30.1
Lise mezunu ve üzeri mezunu	10	%28.9

Tablo 11’de görüldüğü gibi manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının hükümlülerin kaygı seviyesi üzerine etkisinin, hükümlünün gelir durumuna göre farklılık arz ettiği gözlemlenmiştir. Gelir durumunu yeterli olarak niteleyen hükümlüler (%32.4), durumunu yetersiz olarak niteleyen hükümlülere (%23.2) göre kaygı seviyelerinde daha fazla iyileşme göstermiştir. Gruplar arasındaki frekans farkının iyileşme oranını etkilediği düşünülmektedir.

Tablo 11. Gelir Durumuna Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Gelir Durumu	Frekans	Değişim
Yeterli	26	%32.4
Yetersiz	5	%23.2

Tablo 12’de görüldüğü gibi aile ilişki durum değerlendirmesine göre manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının hükümlülerin kaygı seviyesi üzerine etkinliğinin farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Aile ilişki durumunu iyi olarak niteleyen hükümlüler en fazla (%35.6) iyileşme gösterdiği gözlemlenirken en az(%19.7) iyileşme aile ilişkilerini kötü olarak niteleyen hükümlüler grubunda gözlemlenmiştir.

Tablo 12. Aile İlişisine Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Aile İlişkisi Durumu	Frekans	Değişim
İyi	18	%35.6
Orta	11	%24.2
Kötü	2	%19.7

Tablo 13’te görüldüğü gibi manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının

hükümlülerin kaygı seviyesi üzerine etkisi bazı suç gruplarına göre değişim sergilemektedir. Her ne kadar bütün suç gruplarında olumlu değişim gözlemlense de en az değişim (%15.4) hırsızlık grubunda gözlemlenmiş olup, en fazla (%39.1) değişim uyuşturucu suçundan hükümlü bireylerde gözlemlenmiştir.

Tablo 13. Suç Türüne Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Suç Türü	Frekans	Değişim
Hırsızlık	2	%15.4
Yaralama	9	%28.5
Cinayet	2	%21.2
Uyuşturucu	9	%39.1
Diğer suçlar	9	%27.5

Tablo 14'de görüleceği üzere, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının hükümlülerin kaygı seviyesi üzerine etkisinde hükümlülerin almış olduğu cezaların süresi de rol oynamaktadır. Hükümlülerin ceza süreleri arttıkça, uygulamanın hükümlülerin kaygı seviyesi üzerindeki etkinliğinin azaldığı gözlemlenmiştir. En fazla (%38.9)değişim ceza süreleri 72 aydan küçük olan hükümlüler üzerinde sağlanırken, en az (%24.9) değişim ceza süreleri 180 aydan fazla olan hükümlüler üzerinde gerçekleşmiştir. Uygulanacak program sonucunda ceza süresi az olan hükümlülerin kaygı seviyesi, ceza süresi fazla olan hükümlülerden daha fazla azalacaktır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 14. Ceza Süresine Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Ceza Süresi	Frekans	Değişim
6 Yıla kadar	8	%38.9
6-10 Yıl arası	8	%31.7
10-15 Yıl arası	5	%26.8
15 Yıl ve üzeri	10	%24.9

Tablo 15'de görüldüğü gibi manevi danışmanlık ve rehberlik sonra hükümlülerin kaygı seviyeleri hükümlülerin ailelerinin görüşlerine gelme durumuna göre değişiklik göstermektedir. Her görüşüne ailesi gelen hükümlüler, en az (%22) değişim gösterirken, en fazla (%37.3) değişim gösteren grup ailesi ara sıra görüşüne gelen hükümlülerde gözlemlenmiştir.

Tablo 15. Aile Görüş Sıklığına Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Görüş Sıklığı	Frekans	Değişim
Her Görüşmede	13	%22.0
Ara Sıra	11	%37.3
Hiç Gelmez	7	%32.3

Tablo 16'da görüleceği üzere, işlenen suç sonrası, hükümlülerin aileleri tarafından destek görüp görmemelerine bağlı olarak, uygulanan manevi danışmanlık ve rehberlik programının etkinliği, hükümlülerin kaygı seviyesinde farklılıklara yol açtığı gözlemlenmiştir. Suç sonrası aile desteği yoğun olan hükümlüler (%37.7), göreceli olarak aile desteği az veya hiç olmayan hükümlülere (%22.1) göre daha fazla iyileşme göstermiştir. Aile desteği fazla olan hükümlülerin kaygı seviyesi, aile desteği az olan hükümlülerden daha fazla azalacaktır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 16. Suç Sonrası Aile Desteğine Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Aile Desteği	Frekans	Değişim
Beni Desteklediler	16	%37.7
Beni Suçlu Buldular veya İlişkilerini Kestiler	15	%22.1

Tablo 17'de görüleceği üzere, hükümlülere uygulanan manevi danışmanlık ve rehberlik programı sonrası, hükümlülerin kaygı seviyelerinde iyileşme oranı, yetişmiş oldukları aile içi ilişkilerin iyi olması ya da olmaması durumundan etkilenmemiştir.

Tablo 17. Aile İçi İlişkilere Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Aile İlişkisi	Frekans	Değişim
İyi	18	%30.0
İyi Değil	13	%31.1

Tablo 18'de görüleceği üzere, hükümlülere uygulanan manevi danışmanlık ve rehberlik programı sonrası, hükümlülerin kaygı seviyelerinde iyileşme oranı, yetişmiş oldukları ailenin ekonomik durumunun iyi olması durumu ile olmaması durumu arasında %1,3 fark gözlemlenmiştir. Bu da hükümlülerin büyüdüğü dönemde ailelerinin ekonomik durumunun onların kaygı seviyesinin manevi danışmanlık ve rehberlik programı çıktılarını açısından anlamlı olmadığını göstermektedir. Hâlbuki Tablo 11'de hükümlülerin ceza infaz kurumuna gelmeden önceki ekonomik durumu

değerlendirilirken yeterli olması durumu ile yeterli olmaması durumu arasında %9,2'lik bir fark mevcuttu. Bu durumda hükümlülerin aslında aileleri ile birlikte yaşadıkları dönemki ekonomik durumlarından çok, kendi ekonomik durumlarının araştırma açısından değerli olduğu düşünülmektedir.

Tablo 18. Aile ile Yaşarken ki Ekonomik Duruma Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Ekonomik Durum	Frekans	Değişim
İyi	13	%29.8
İyi Değil	18	%31.1

Tablo 19'da görüleceği üzere, hiç uyuşturucu kullanmayan hükümlüler ile ara sıra uyuşturucu kullanılan hükümlülerin iyileşme oranları benzerlik gösterirken, her gün uyuşturucu kullandığını ifade eden hükümlüler programdan %39.8'lik oranla en fazla iyileşme sergileyen grup olmuştur. Bağımlı olanlar, bağımlı olmayanlara göre %13-14 bandında daha fazla iyileşme göstermiştir. Suç grubuna göre inceleme yapıldığında Tablo 13'te de programdan en fazla yüzde ile fazda sağlayan suç grubu uyuşturucu olarak tespit edilmiştir.

Tablo 19. Ceza Evi Öncesi Alkol veya Madde Kullanımına Duruma Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

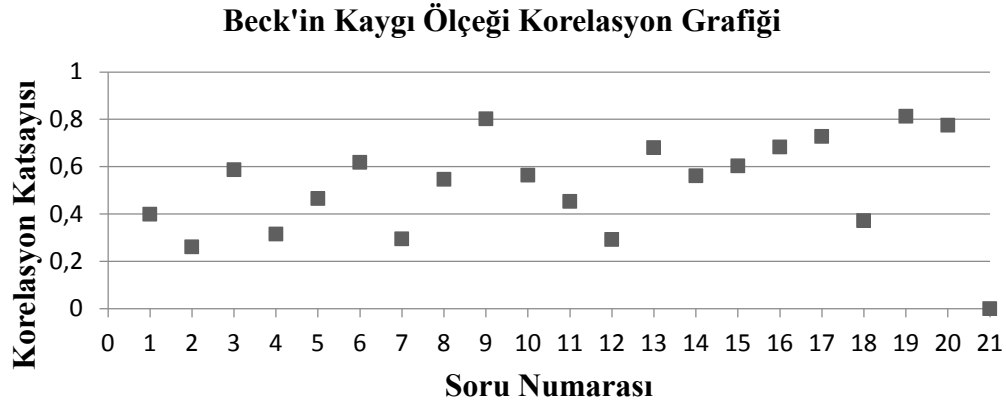
Alkol veya Madde Kullanımı	Frekans	Değişim
Hiç Kullanmadım	9	%27.0
Ara Sıra Kullanırdım	12	%25.7
Her Gün Kullandım	10	%39.8

Tablo 20'de manevi danışmanlık ve rehberlik programının uygulanması sonra hükümlülerin mükerrerlik durumuna göre iyileşme oranı üzerine değişimi aktarılmıştır. İlk kez suç işleyen hükümlüler, birden fazla kez suç işleyen hükümlülere göre %2.7 oranında daha fazla iyileşme göstermiştir.

Tablo 20. Mükerrerlik Duruma Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Kaygı

Mükerrerlik Durumu	Frekans	Değişim
İlk Kez	13	%32.2
Birden Fazla	18	%29.5

Beck'in kaygı ölçeği puanları her soruda örneklem sayısı kadar verilen cevaplar ön test ve son test için ayrı ayrı toplanmıştır. Daha sonra bu testler arasındaki her soru için korelasyon değerlendirmesi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Beck'in Ankiyete Ölçeği Korelasyon Grafiği

Kaygı Eşlenik Çift T-Testi Sonuçları

Hipotez testi kurulurken manevi danışmanlık öncesi ve sonrası elde edilen veriler her örneklem için toplanarak 31 adet gözlem oluşturulmuştur. Elde edilen ön test ve son test için sıfır hipotezi olarak aynı ortalamalara sahip oldukları kabul edilmiştir. Beck kaygı testi için elde edilen sonuçlar Tablo 21'de verilmiştir.

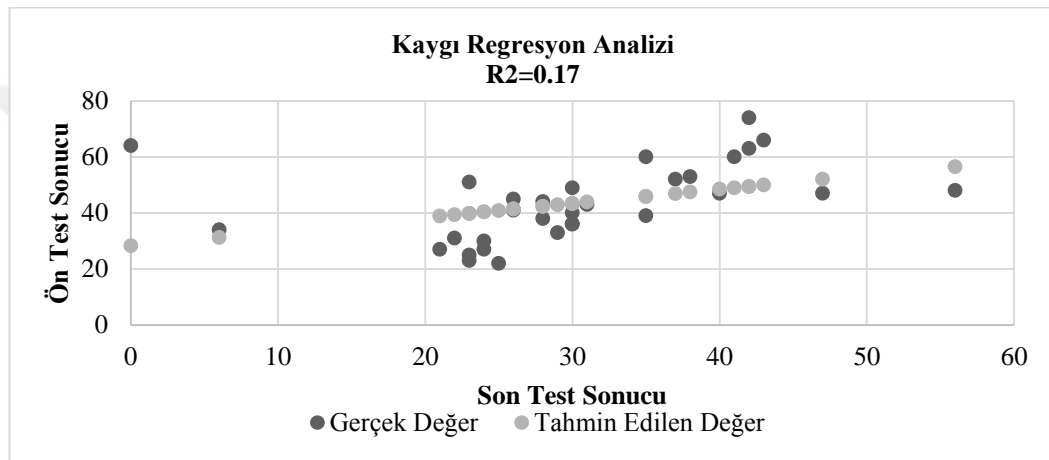
Tablo 21. Beck'in Kaygı Testi Ortalamalar için Eşlenik Çift T-testi

Kriter	Öncesi	Sonrası
Ortalama	43.2	30.4
Varyans	189.98	126.18
Gözlemler	31	31
Pearson Korelasyon	0.43	
Serbestlik Derecesi	30	
Gerçek t-Testi Değeri	5.195	
P(T<=t) Tek-Kuyruk	7.37E-06	
t Kritik Tek Kuyruk Değeri	1.699	
P(T<=t) Çift-Kuyruk	1.47E-05	
t Kritik Çift Kuyruk Değeri	2.045	

Tablo 21 incelendiğinde hem tek kuyruk hem de çift kuyruk testi yapıldığı görülmektedir. Hem tek kuyruk hem de çift kuyruk için kritik t değerleri gerçek t

değerinden küçüktür. Ayrıca $\alpha=0.05$ için her ikisinde de p değeri α değerinden büyüktür. Bu sebeplerden dolayı manevi danışmanlık ve rehberlik programının hükümlülerin kaygı seviyesi üzerine pozitif bir etkisi bulunmaktadır hipotezi kabul edilir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik programı uygulanmadan önce ve sonra yapılan testler arasındaki ilişkiyi ölçmek için regresyon analizi tercih edilmiştir. Kaygı için elde edilen Regresyon analiz sonuçları Şekil 2’de verilmiştir. R^2 değeri 0.17 elde edilmiştir, bu değer doğrusal ilişkinin tutarsız olduğunu göstermektedir.

Şekil 2. Kaygı Regresyon Analizi Sonucu

3.5.3.2. Depresyona İlişkin Bulgular

Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması sonrasında depresyonla ilgili olarak oluşan durum Tablo 22’de gösterilmektedir. Buna göre hükümlülerin %45,2’sinin (n=14) depresyon durumunun normal (herhangi bir psiko-patolojik durum gözlemlenmedi), %22,6’sında (n=7) hafif ve orta; %9,7’sinde (n=3) şiddetli depresyon belirtisi olduğu gözlenmiştir.

Tablo 22. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon Düzeyi

Depresyon Düzeyi	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
Normal	14	45,2	45,2
Hafif	7	22,6	67,7
Orta	7	22,6	90,3
Şiddetli	3	9,7	100

Tablo 23’de belirtildiği gibi manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması sonrasında oluşan değişim değerlendirildiğinde; göreceli olarak en yüksek değişim Kayseri

grubunda yaşanmış olmasına rağmen örneklem sayısı göz önünde bulundurulduğunda belirgin bir fark gözlemlenmemiştir.

Tablo 23. İllere göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Doğum Yeri	Frekans	Değişim
Kayseri	20	%34.6
Ankara	4	%32.3
Diğer İller	7	%31.1

Tablo 24'da manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasına katılan hükümlüler doğum tarihlerine göre gruplanarak değerlendirmeye alınmıştır. 1988 ve öncesi doğanlar yani daha yaşlı olan hükümlülerin, daha genç olanlara göre daha fazla değişim (%18.6) göstermiştir. Manevi danışmanlık ve rehberlik programına katılan görece yaşlı hükümlülerin depresyon seviyesi genç olanlara kıyasla daha fazla düşmüştür. Bu programın, göreceli olarak genç hükümlüler üzerinde daha az yarar sağlaması, programın içeriğinin güncellenerek, daha büyük örnekleme uygulanmasının, literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yaş faktörü, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri açısından belirgin bir etkiye sahiptir. Buna göre yaş arttıkça programın etkisi azalmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 24. Yaşa göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Doğum Yılı	Frekans	Değişim
1988 ve öncesi	16	%41.8
1988 sonrası	15	%23.2

Tablo 25 incelendiğinde, manevi danışmanlık ve rehberlik programı sonrası yapılan değerlendirmede, kaygı sonuçları gibi depresyon sonuçlarında doğum yeri ilçe olanların skorları, doğum yeri köy ve şehir olanlara göre daha fazla değişim göstermiştir.

Tablo 25. Doğum yerine göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Doğum Yeri	Frekans	Değişim
Köy	7	%32.9
İlçe	5	%44.7
Şehir	19	%29.7

Tablo 26'de belirtildiği gibi, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması sonrasındaki

depresyon seviyesindeki değişim hükümlülüklerin medeni haline göre farklılık göstermektedir. Bekâr ve boşanmış hükümlülerin değişim oranı birbirine yakinken, evli hükümlüler üzerinde programın etkisi göreceli olarak daha az gözlemlenmiştir.

Tablo 26. Medeni Haline Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Medeni Hal	Frekans	Değişim
Bekar	11	%36.8
Evli	14	%29.2
Boşanmış	6	%38.5

Tablo 27’de belirtildiği gibi, manevi danışmanlık ve rehberlik programına katılan hükümlülerin program sonunda depresyon skorlarındaki olumlu değişim hükümlünün eğitim seviyesine göre farklılık göstermektedir. Program sonunda göreceli olarak en fazla(%53.4) değişim lise veya yüksek öğrenim mezunu hükümlüler grubunda olmuştur. Depresyon seviyesi için, alt eğitim seviyesinde büyük farklılıklar (%1.8) gözlemlenmemiştir. Skorlar birbirine yakın olarak tespit edilmiştir. Öğrenim durumu yüksek olan hükümlülerdeki depresyon düzeyi, manevi danışmanlık ve rehberlik programı sonucunda önemli oranda azalmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 27. Öğrenim Durumuna Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Öğrenim Durumu	Frekans	Değişim
Her hangi bir okul bitirmemiş	3	%25.0
İlk veya ortaokul mezunu	18	%26.8
Lise mezunu ve üzeri mezunu	10	%53.4

Tablo 28’de belirtildiği gibi, manevi danışmanlık ve rehberlik programına katılan hükümlülerin program sonunda depresyon skorlarındaki değişim hükümlünün gelir seviyesine göre sadece cüzi (%1.8) farklılık göstermemiştir.

Tablo 28. Gelir Durumuna Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Gelir Durumu	Frekans	Değişim
Yeterli	18	%32.4
Yetersiz	13	%34.2

Tablo 29’de belirtildiği gibi, manevi danışmanlık ve rehberlik programına katılan hükümlülerin program sonunda depresyon skorlarındaki değişim aile ilişkisi durumuna göre farklılık göstermektedir. Aile ilişkilerini orta olarak niteleyen grubun olumlu da

olsa diğerlerine göreceli olarak daha az farklılık gösterdiği, iyi veya kötü olarak niteleyen grubun göreceli olarak daha fazla farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 29. Aile İlişisine Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Aile İlişkisi Durumu	Frekans	Değişim
İyi	18	%36.7
Orta	11	%28.1
Kötü	2	%33.3

Tablo 30'de belirtildiği gibi, manevi danışmanlık ve rehberlik programına katılan hükümlülerin program sonunda depresyon skorlarındaki değişim suç grubuna göre farklılık göstermektedir. En fazla değişim, hırsızlık ve cinayet suçunda gözlemlenmiş olup, en az değişim ise uyuşturucu ve yaralama suçunda gerçekleşmiştir.

Tablo 30. Suç Türüne Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Suç Türü	Frekans	Değişim
Hırsızlık	2	%58.1
Yaralama	9	%28.0
Cinayet	2	%66.7
Uyuşturucu	9	%25.4
Diğer suçlar	9	%37.8

Tablo 31'da belirtildiği gibi, manevi danışmanlık ve rehberlik programına katılan hükümlülerin program sonunda depresyon skorlarındaki değişim, ceza süresine göre farklılık göstermektedir. En fazla değişim ceza süresi 120 aya kadar olan hükümlü grubunda gerçekleşmiş olup, en az değişim ise 120-180 ay arası ceza alan hükümlülerde gözlemlenmiştir. Uygulanacak program sonucunda ceza süresi az olan hükümlülerin depresyon seviyesi, ceza süresi fazla olan hükümlülerden daha fazla azalacaktır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 31. Ceza Süresine Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Ceza Süresi	Frekans	Değişim
6 Yıla kadar	8	%41.9
6-10 Yıl arası	8	%45.0
10-15 Yıl arası	5	%13.0
15 Yıl ve üzeri	10	%33.2

Tablo 32’de belirtildiği gibi, manevi danışmanlık ve rehberlik programına katılan hükümlülerin program sonunda depresyon skorlarındaki değişim ailelerinin görüş gelme sıklığına göre farklılık göstermektedir. En fazla değişim (%50), ailesi her görüşüne gelen hükümlülerde gözlemlenirken, ailesi ara sıra gelen (%26,3) veya hiç gelmeyen (%24.6) hükümlülerde benzer skorlar gözlemlenmiştir.

Tablo 32. Aile Görüş Sıklığına Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Görüş Sıklığı	Frekans	Değişim
Her Görüşmede	13	%50.0
Ara Sıra	11	%26.3
Hiç Gelmez	7	%24.6

Tablo 33 aile desteğinin manevi danışmanlık ve rehberlik programının depresyon çıktılarına etkilediğini göstermektedir. Suç sonrası aile desteği alan hükümlülerde (%40.1) daha fazla olumlu değişim gözlemlenirken, ailesi tarafından beklediği desteği bulamayan hükümlülerde (%24.2) göreceli olarak daha az değişim gözlemlenmiştir. Aile desteği fazla olan hükümlülerin depresyon seviyeleri, aile desteği az olan hükümlülerden daha fazla azalacaktır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 33. Suç Sonrası Aile Desteğine Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Aile Desteği	Frekans	Değişim
Beni Desteklediler	16	%40.1
Beni Suçlu Buldular veya İlişkilerini Kestiler	15	%24.2

Tablo 34’de aile ile ilişkilerin manevi danışmanlık ve rehberlik programının depresyon çıktılarına etkilediğini göstermektedir. Aile ilişkilerini iyi olarak tanımlayan hükümlüler (%47.6) yüksek değişim gösterirken, aile ilişkilerini iyi değil olarak tanımlayan hükümlüler göreceli olarak belirgin şekilde az (%21.3) iyileşme göstermektedir.

Tablo 34. Aile İçi İlişkilere Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Aile İlişkisi	Frekans	Değişim
İyi	18	%47.6
İyi Değil	13	%21.3

Tablo 35’de ekonomik durumun manevi danışmanlık ve rehberlik programının depresyon çıktılarına anlamlı olarak bir etki göstermemektedir. Sadece %1,9’luk fark gözlemlenmiştir.

Tablo 35. Aile ile Yaşarken ki Ekonomik Duruma Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Ekonomik Durum	Frekans	Değişim
İyi	13	%34.8
İyi Değil	18	%32.9

Tablo 36'de alkol/madde kullanımının, manevi danışmanlık ve rehberlik programının depresyon çıktılarına etkilediğini göstermektedir. En fazla değişim (%37,7) ara sıra alkol/madde kullanan hükümlü grubunda gerçekleşirken, en az değişim (29,1) ise her akşam kullanan hükümlüler arasında gerçekleşmiştir.

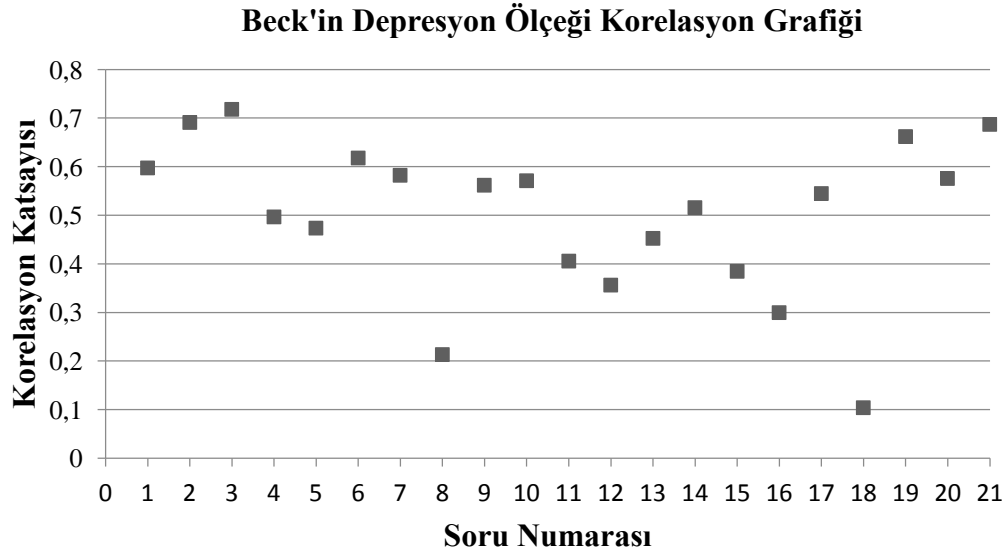
Tablo 36. Ceza Evi Öncesi Alkol veya Madde Kullanımına Duruma Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Alkol veya Madde Kullanımı	Frekans	Değişim
Hiç Kullanmadım	9	%32.9
Ara Sıra Kullanırdım	12	%37.7
Her Akşam Kullandım	10	%29.1

Tablo 37'de alkol/madde kullanımının, manevi danışmanlık ve rehberlik programının depresyon çıktılarına anlamlı bir şekilde etkilemediğini göstermektedir. İlk kez ceza infaz kurumuna gelenler ile mükerrer suç işleyen arasında sadece %1,9'lık bir fark gözlemlenmiştir.

Tablo 37. Mükerrerlik Duruma Göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Depresyon

Mükerrerlik Durumu	Frekans	Değişim
İlk Kez	13	%32.2
Birden Fazla	18	%34.1

Şekil 3. Beck'in Depresyon Ölçeği Korelasyon Grafiği

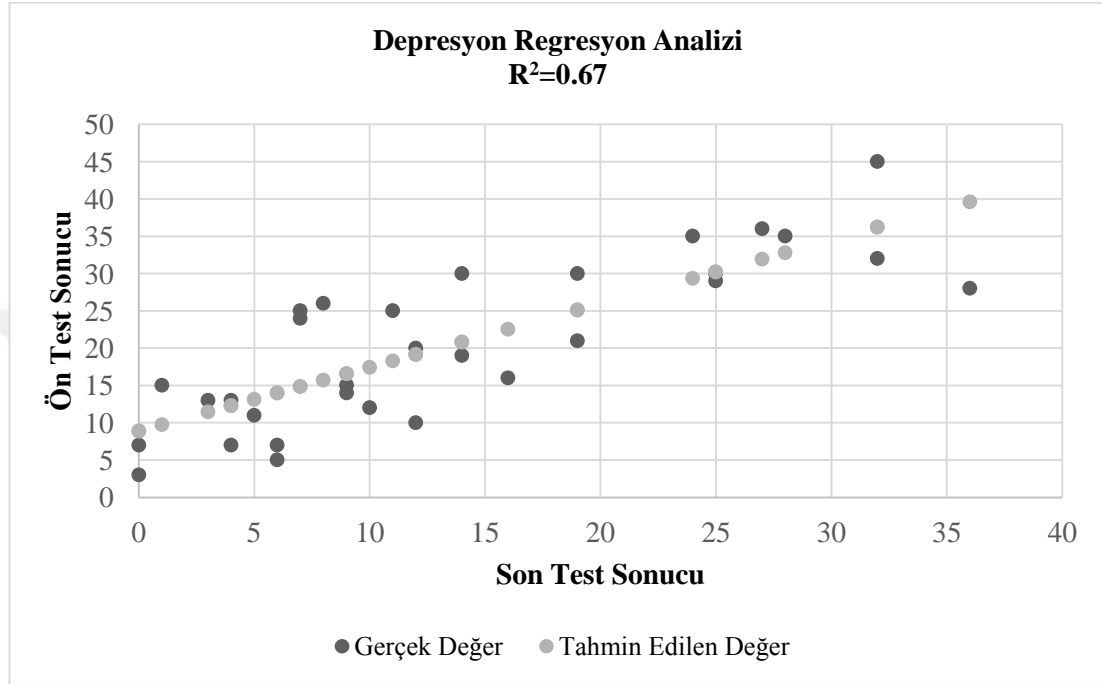
Depresyon Eşlenik Çift T-Testi Sonuçları

Tablo 38. Beck'in Depresyon Testi Ortalamalar için Eşlenik Çift T-testi

	Önce	Sonra
Ortalama	20.4	13.8
Varyans	119.28	110.03
Gözlemler	31	31
Pearson Korelasyon	0.825	
Serbestlik Derecesi	30	
Gerçek t-Testi Değeri	5.737	
P(T<=t) Tek-Kuyruk	1.64E-06	
t Kritik Tek Kuyruk Değeri	1.699	
P(T<=t) Çift-Kuyruk	3.28E-06	
t Kritik Çift Kuyruk Değeri	2.045	

Tablo 38 incelendiğinde hem tek kuyruk hem de çift kuyruk testi yapıldığı görülmektedir. Hem tek kuyruk hem de çift kuyruk için kritik t değerleri gerçek t değerinden küçüktür. Ayrıca $\alpha=0.05$ için her ikisinde de p değeri α değerinden büyüktür. Bu sebeplerden dolayı manevi danışmanlık ve rehberlik programının hükümlülerin depresyon seviyesi üzerine pozitif bir etkisi bulunmaktadır hipotezi kabul edilir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik programı uygulanmadan önce ve sonra yapılan testler arasındaki ilişkiyi ölçmek için regresyon analizi tercih edilmiştir. Depresyon için elde edilen Regresyon analiz sonuçları Şekil 4'de verilmiştir. R^2 değeri 0.67 elde edilmiştir, bu değer doğrusal ilişkinin tutarlı olduğunu göstermektedir.

Şekil 4. Depresyon Regresyon Analizi Sonucu

3.5.3.3. Umutsuzluğa İlişkin Bulgular

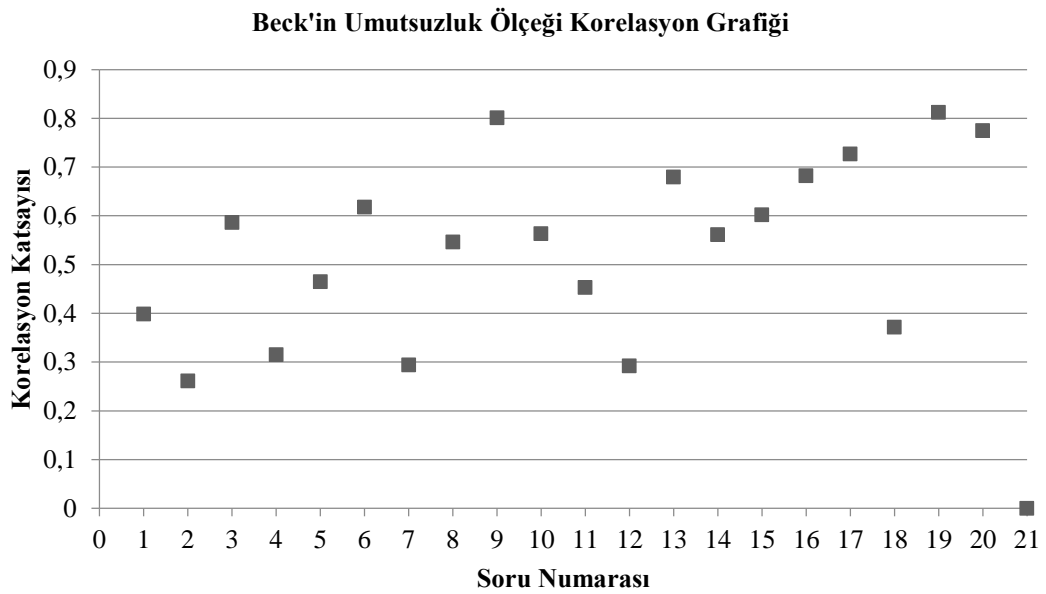
Tablo 39 uygulama sonrasında hükümlülerin umutsuzluk düzeyini göstermektedir. Buna göre hükümlülerin %32,3'ü (n=10) normal düzeyde bir umutsuzluğa sahipken %29'u (n=9) hafif; %35,5'i (n=11) orta ve %3,2'si (n=1) şiddetli düzey umutsuzluk belirtileri göstermişlerdir.

Tablo 39. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sonrası Umutsuzluk

Düzye	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
Minimal	10	32,3	32,3
Hafif	9	29	61,3
Orta	11	35,5	96,8
Şiddetli	1	3,2	100

Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması sonrasında hükümlülerin umutsuzluk skorları değerlendirilmiş olup, Şiddetli umutsuzluk yaşayan grubun frekansının azaldığı (İlk test için N=6, Son test için N=1) gözlemlenmiştir. Şiddetli umutsuzluk yaşayan grup frekansı orta ve hafif seviyelere doğru kayma göstermiştir. Fakat

aşağıdaki tablo incelendiğinde, uygulama sonrası, hükümlülerin umutsuzluk seviyelerinin doğum yerlerine, yaşlarına, doğum yerlerinin İl/İlçe/Köy olma durumuna, medeni haline, öğrenim durumuna, gelir durumuna, aile ilişkilerine, suç türüne, ceza süresine, ailelerin görüşlerine gelme sıklığına, suç sonrası aile desteğine, aile içi ilişkilere, aile ile yaşarken ki ekonomik duruma, ceza infaz kurumuna gelmeden önce alkol/madde bağımlısı olup olmama durumuna, suç mükerrerliği durumuna, göre neredeyse hiç değişiklik göstermediği gözlemlenmiştir.**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**

Şekil 5. Beck'in Umutsuzluk Ölçeği Korelasyon Grafiği

Umutsuzluk Eşlenik Çift T-Testi Sonuçları

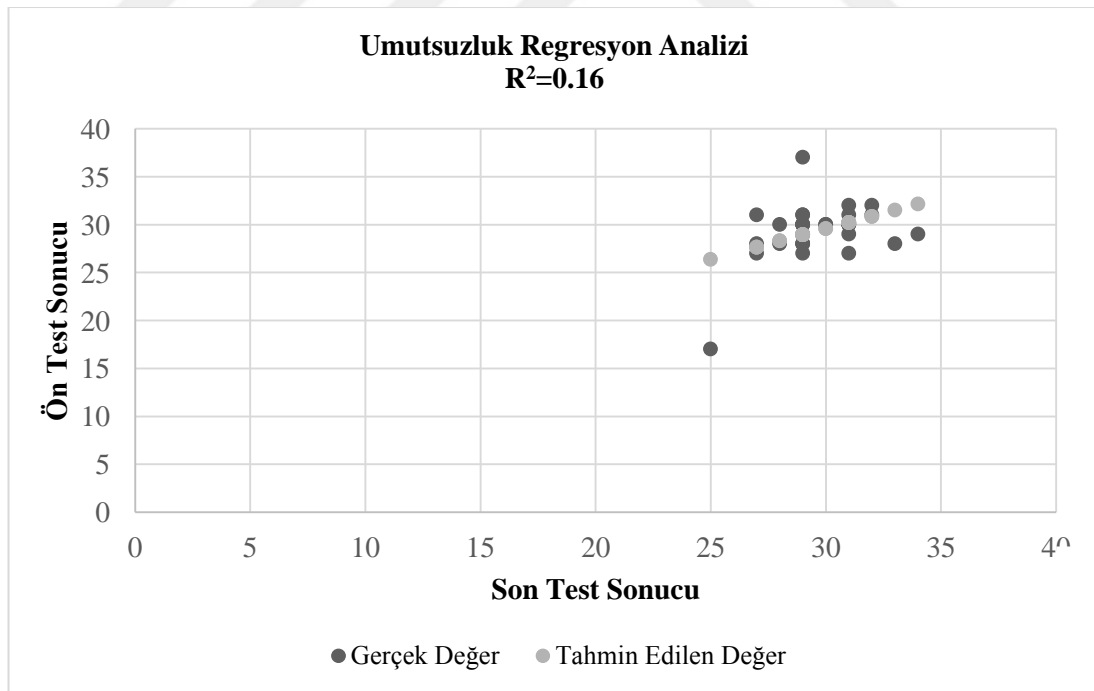
Tablo 40. Beck's Umutsuzluk Testi Ortalamalar için Eşlenik Çift T-testi

	Önce	Sonra
Ortalama	29.27	29.63
Varyans	9.237	3.689
Gözlemler	31	31
Pearson Korelasyon	0.41	
Serbestlik Derecesi	30	
Gerçek t-Testi Değeri	-0.705	
P(T<=t) Tek-Kuyruk	0.243	
t Kritik Tek Kuyruk Değeri	1.699	

P(T<=t) Çift-Kuyruk	0.486	
t Kritik Çift Kuyruk Değeri	2.045	

Tablo 40 incelendiğinde hem tek kuyruk hem de çift kuyruk testi yapıldığı görülmektedir. Manevi danışmanlık öncesi ve sonrası ortalamaların farkın farklı olması anlamlı bir sonuç üretmek için yeterli değildir. Hem tek kuyruk hem de çift kuyruk için kritik t değerleri gerçek t değerinden büyüktür. Ayrıca alfa=0.05 için her ikisinde de p değeri alfa değerinden küçüktür. Bu sebeplerden dolayı manevi danışmanlık ve rehberlik programının hükümlülerin umutsuzluk seviyesi üzerine pozitif bir etkisi bulunmaktadır hipotezi kabul reddedilir. Manevi danışmanlık öncesi ve sonrası ortalamaların (29.27-29.63) farkın farklı olması anlamlı bir sonuç üretmek için yeterli değildir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik programı uygulanmadan önce ve sonra yapılan testler arasındaki ilişkiyi ölçmek için regresyon analizi tercih edilmiştir. Umutsuzluk için elde edilen Regresyon analiz sonuçları Şekil 6'da verilmiştir. R^2 değeri 0.16 elde edilmiştir, bu değer doğrusal ilişkinin tutarsız olduğunu göstermektedir.

Şekil 6. Umutsuzluk Regresyon Analizi Sonucu

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

İnsanların suç işlemlerinde yaş, aile ortamı, ailenin parçalanması, ebeveynlerin otorite boşluğu, ailenin büyüklüğü ve yapısı, ailede suçlu bireylerin varlığı, düşük okul başarısı, okul problemleri, zeka seviyesinin düşüklüğü, alkol ve uyuşturucu kullanma alışkanlığı, akranlar, iş ve işsizlik gibi faktörlerin belirgin bir etkisinin olduğu ifade edilmektedir (İ. Durak, 2013; Kızmaz, 2006). Teze konu olan çalışmaya katılan toplam 31 hükümlünün 6'sı boşanmış bireylerden oluşmaktadır. Yaklaşık %20'ye karşılık gelen bu oran, toplum genelinin oldukça üstündedir. Boşanmış bireyler yapılan çalışma göz önüne alındığında, bekar ve evli olan bireylere göre kaygı ve depresyon seviyeleri en fazla azalan grup olmuştur. Aile ilişkilerinin önemini vurgulan bir diğer çıktı ise, aile ilişkilerini olumlu olarak tanımlayan bireylerin hem kaygı hem de depresyon seviyelerinde belirgin azalmaların olması durumudur. Suç sonrasında ise en çok karşılaşılan duygu durumları, üzüntü, huzursuzluk, pişmanlık, vicdan azabı ya da namus cinayetleri vb. durumlarda bireyin kendisini haklı görmesi sebebiyle ortaya çıkan huzur halidir (İ. Durak, 2013). Bu huzur halinin, suç işledikten sonra bireylerin ceza infaz kurumuna geldiği ilk sıralarda çok üst seviyede olduğu, fakat birkaç haftalık süreden sonra, yerini çökkünlük ve pişmanlık duygularına bıraktığı gözlemlenmiştir. Suç işlemede eğitim seviyesi önemli bir faktördür. Buna göre, ilkokul ve alt düzeylerde eğitim ile okur-yazar olmama durumunda suç ve suça eğilimin arttığı gözlenmiştir. Bu çalışmada elde edilen veriler açısından suça karışmada %51'lik (n=16) oranla ortaokul mezunları ilk sırada çıkmaktadır. Bunu ise %19,4'lük (n=6) oranla lise mezunu olanlar takip etmektedir. Bu çalışmanın daha Seyhan ve Zincir tarafından ifade edilen okur- yazar olmama durumunda suça eğilimin arttığı yönündeki tespitle örtüşmediği görülmektedir. Bu duruma neredeyse on yıllık zaman dilimi içerisinde ülkedeki okur-yazar oranının ya da bir diploma sahibi olanların artmasının sebebiyet verebileceğinin düşünülmesi kadar değişen toplumsal ihtiyaçların eğitim seviyesinin her kademesinde farklı davranış kalıplarına sebebiyet verdiğinin düşünülmesi de mümkündür. Gelişen teknolojik imkânlarla birlikte özellikle bilişim sektöründe iyi yetişmiş bireylerin de siber suçlara karışmış olması eğitim ve suç

arasındaki eski dengelerin değişmesine neden olmuştur. Diğer yandan, zaman içerisinde ceza infaz kurumları, sadece hükümlülerin cezasını infaz ettiği bir kurum olmak kalıbının dışında bir eğitim kurumu olarak faaliyet göstermektedir. Okuma-yazma kursları, yaygın eğitim, örgün yüksek öğretim, mesleki ve teknik kurslar, ile hükümlü ve tutukluların eğitimi ceza infaz kurumlarında devam etmektedir.

Seyhan ve Zincir'in suç ve suçlular üzerindeki çalışmalarındaki diğer bir varsayım, ayrıca ailenin yapısı ve büyüklüğü de önemli bir etmen olarak ortaya çıktıdır. Buna göre ailedeki birey sayısı arttıkça suç işleme oranı da artmaktadır. Bununla birlikte parçalanmış ailelerden gelen bireylerde suç işleme oranı yükselmektedir (Seyhan & Zincir, 2009, s.7-24). Ancak bu tezde ailenin büyüklüğüne ilişkin bu sonuçlar doğrulanmamıştır. Buna göre kardeş sayısı üçe kadar olan hükümlülerin oranı yaklaşık olarak %55'tir. En yüksek oran ise %25,8 (n=8) ile iki kardeşe sahip olanlar arasında meydana gelmektedir. Bu anlamda değişen toplumsal yapıların kardeş sayısını etkilediğini ancak suç işlemede kardeş sayısının önemli bir belirleyici olmadığını ifade etmek mümkündür. Ailelerin yapısına bakıldığında ise hükümlülerin bir kişi hariç neredeyse tamamının anne ve babalarının öz olduğu görülmektedir (%96,8; n=30). Bununla birlikte öznel algı açısından hükümlülerin %58,1'i (n=18) aileleri ile ilişkilerinin iyi olduğunu; %35,5'i (n=11) orta ve yalnızca %6,5'i (n=2) kötü olduğunu ifade ettikleri görülmektedir.

Balcıoğlu ve ark. tarafından cezaevlerinde yapılan çalışmaların da ortaya koyduğu gibi alkol ve uyuşturucu madde kullanımı, suça eğilimi artıran alışkanlıklardır (Balcıoğlu, Doksat, & Tan, 2001, s.185-191). Madde bağımlılığı üzerine yapılan bir araştırmada ergenlerin yaklaşık olarak %30'unun suç işlerken madde etkisi altında oldukları belirlenmiştir (Öğrel & Aksoy, 2007, s.11-17). Bu çalışmada da Balcıoğlu ve ark. tarafından ifade edilen sonuç belirgin bir tema halinde dikkat çekmektedir. Çünkü alkol ve uyuşturucu maddeleri ara sıra kullandıklarını ifade edenler de dâhil edildiğinde %71'lik bir oran ortaya çıkmaktadır. Her akşam düzenli olarak alkol ya da uyuşturucu madde kullananların oranı %32,3 (n=10) ilk sırada bulunmaktadır. Demografik değişkenler açısından muhtemelen suç işlemeye eğilimle doğrudan ilişkilendirilebilecek olan özellik, alkol ve uyuşturucu madde kullanımınıdır. Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması sonucunda uyuşturucu kullanım durumuna göre kaygı seviyeleri değerlendirildiğinde, her akşam uyuşturucu kullanan bireylerin, en fazla fayda sağladığı gözlemlenmiştir. Ceza sürelerine göre değerlendirme

yapıldığında, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasından en fazla fayda sağlayan grubun, 60 ay altında ceza alan grup olduğu gözlemlenmiş olup, ceza süresinin artması, programın etkinliğini azaltmaktadır. Çalışmada demografik değişkenler açısından elde edilen verilere ek olarak bağımsız değişkenler açısından da önemli veriler elde edilmiştir. Örneğin kaygı açısından manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması öncesinde gerçekleştirilen ilk ölçümlerde hükümlülerin neredeyse yarısının hafif düzeyli kaygıya sahip oldukları, buna karşın diğer yarıda %20'lik bir oranla şiddetli; %32'lik bir oranla da orta düzeyli kaygıya sahip olan hükümlülerin bulunduğu belirlenmişti. Ancak uygulama sonucunda şiddetli kaygıya sahip hükümlü bölümünün tamamen ortadan kalktığı, bununla birlikte orta düzeyli kaygı da önemli bir azalmanın meydana geldiği belirlenmiştir. Bu anlamda %32 (n=10) olan hükümlü oranı %10'a (n=3) kadar gerilemiştir. Bu durum ise hükümlülerde kaynağı belirsiz bir korkunun verdiği rahatsızlık halinin ya da temel bir ihtiyacın karşılanmamasından kaynaklı endişe durumunun önemli ölçüde ortadan kalktığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Diğer önemli bir sonuç umutsuzluk açısından elde edilmiştir. Uygulama öncesinde normal ve hafif olarak kabul edilen gruplar açısından uygulama sonrasında da büyük bir değişim gözlenmemiştir. Ancak şiddetli umutsuzluğa sahip olan grupta oldukça ciddi bir düşüş ortaya çıkmıştır. Buna göre uygulama öncesinde %24 olan oran %11'e kadar gerilemiştir. Bu grubun ağırlıklı olarak bir kademe azalarak orta olarak nitelendirilen grup içerisinde kümelenedikleri görülmektedir. Bu açıdan uygulama intihara kesin olarak meyilli olan grubu sık takip edilmesi gereken bir düzeye indirmiştir. Bu açıdan dikkat çekici bir sonuç elde edilmiştir. Ancak gerek kaygı gerekse depresyon oranlarında ortaya çıkan durum umutsuzluk açısından gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte hükümlülerde depresyon yaygın bir duygu durum bozukluğu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak en yaygın ve etkili duygu durum bozukluklarından birisi olmasına rağmen depresyon dahi manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sonucunda azalma eğilimi göstermiştir. Araştırmada kullanılan değişkenler açısından belki de en dikkat çekici sonuç, depresyon konusunda elde edilmiştir. Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması öncesinde depresif belirtiler sergilemeyen hükümlüler hariç neredeyse homojen bir dağılım söz konusu iken uygulama sonrasında özellikle şiddetli depresyon belirtileri gösteren grup üzerinde belirgin bir etki gözlenmiştir. Buna göre ilk ölçümde şiddetli depresyon belirtileri

gösterenlerin oranı %26 (n=8) iken uygulama sonrasında bu oran %10'a (n=3) gerilemiştir.

KAYNAKÇA

- Arslan, H., & Bozkurt, M. (2015). *Sistemantik Kelam*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Arvasi, S. A. (2015). *Türk İslam Ülküsü*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınevi.
- Ateş, S. (2005). *İslam Tasavvufu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Aydın, M. S. (2014). *Din Felsefesi (Cilt. 13)*. İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları: İzmir
- Bağçeci, M. (1994). *Kelam İlmine Giriş*. Kayseri.
- Balcıoğlu, İ., Doksat, K., & Tan, O. (2001). Madde bağımlılığı, göç ve suç. *Yeni Sempozyum Dergisi, Cilt(4)*, 185-191.
- Boisen, A. (1926). *The task and methods of theology*. Paper presented at the New York: Boisen Files, Chicago Theological Seminary,.
- Bostancı, N. D., & Buzlu, S. (2010). Meme kanseri hastalarında maneviyatın etkileri ve manevi bakım. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, Cilt(1)*, 73-78.
- Budak, S. (2003). *Psikoloji sözlüğü*. 2. baskı. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Cebeci, S. (2010). Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik. *Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt(19)*, 53-69.
- Coşan, M. E. (2013). *Makalat-ı Hacı Bektaş-ı Veli*. İstanbul: Server Yayınevi.
- Culliford, L. (2002). Spirituality and clinical care: Spiritual values and skills are increasingly recognised as necessary aspects of clinical care. In: *British Medical Journal Publishing Group*.
- David, C., Dönmez, A., Başer, I. Ç., & Güler, M. (2011). *Suç psikolojisi: İmge Kitabevi*.
- Dein, S. (2006). Religion, spirituality and depression: Implications for research and treatment. *Primary Care, Cilt*.
- Durak, A., & Palabıykoğul, R. (1994). Beck Umutsuzluk Ölçeği Geçerlilik Çalışması. *Kriz Dergisi, Cilt(2)*, 311-319.
- Durak, İ. (2013). *Suç Öncesi ve Sonrası Suçlu Psikolojisi*. Adana: Karahan Yayınları.
- Durgun, G. B., & Yaman, H. (2017). İdeoloji, Dil ve Sembol Bağlamında Medya ve Siyaset. *Cilt, 12*.
- El-Hani, M. b. A. (1982). *Adab (çev. A. Hüsrevoğlu)*. (s. 47). İstanbul: Erkam.
- el-Matüridi, E. M. (2017). *Te'vilatül Kur'an Tercümesi (Cilt. 4)*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

- El-Maverdi, E. I.-H. H. (1976). El-Ahkamü's-Sultaniye / İslam'da Devlet ve Hilafet Hukuku. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Erişen, M., & Sivrikaya, S. K. (2017). Manevi Bakım ve Hemşirelik. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, Cilt, 184-190.
- Es-Safi, M. A. H. (1983). Reşahat Aynu'L Hayat (Cilt. 3). İstanbul: Kamer Neşriyat.
- Esendir, N. İ., & Kaplan, H. (2018). Sağlık çalışanlarının maneviyat ve manevi destek algısı: İstanbul örneği. Ekev Akademik Dergisi, Cilt(73), 317-332.
- Fidan, M. (2017). İbrahim Tennuri Hayatı ve Eserleri (Cilt. 2). Kayseri: Orka Matbacılık.
- Fuller, R. (2001). Spiritual, but not religious: Understanding unchurched America. İngiltere: Oxford University Press.
- Gall, T. L., Kristjansson, E., Charbonneau, C., & Florack, P. (2009). A longitudinal study on the role of spirituality in response to the diagnosis and treatment of breast cancer. Journal of behavioral medicine, Cilt(2), 174-186.
- Gazali, İ. (2011). İhya-u Ulumi'd-Din (çev. M. A. Müftüoğlu.). (Cilt. 4, s. 161). İstanbul: Çelik yayınevi.
- Gölcük, Ş., & Toprak, S. (1988). Kelam. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınevi.
- Heyet. (Ed.) (2000) Şamil İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Heyet. (2007). İlmihal 1 İman ve İbadetler. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Heyet. (2013). Kelam El Kitabı (çev. Ş. A. Düzgün.). (Cilt. 3, s. 453). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Hisli, N. (1988). Beck Depresyon Envanterinin geçerliliği üzerine bit calisma (A study on the validity of Beck Depression Inventory.). Psikoloji Dergisi, Cilt, 118-122.
- Hocaoğlu, D. (1997). Özgürlük Problemi. Yeni Ufuklar dergisi, Cilt, 15.
- Hökelekli, H. (2018). Gençlik, din ve değerler psikolojisi. İstanbul: Dem Yayınları.
- <https://ankara.diyamet.gov.tr/pursaklar/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=AileIrsad&ContentId=aile-ve-dini-rehberlik>.(Erişim Tarihi: 05.06.2019).
- <http://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 11.03.2019).
- <http://www.who.int/>. (Erişim Tarihi: 05.04.2019).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/fiten-ve-melahim>. (Erişim Tarihi: 26.03.2019).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazap--allah>. (Erişim Tarihi: 02.06.2019).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/haya>. (Erişim Tarihi: 03.05.2019).

- <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibadet>. (Erişim Tarihi: 15.04.2019).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/merhamet>. (Erişim Tarihi: 11.01.2019).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/namaz>. (Erişim Tarihi: 10.02.2019).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/sabir>. (Erişim Tarihi: 25.06.2019).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehvet>. (Erişim Tarihi: 01.06.2019).
- <https://www.diyanehaber.com.tr/aylik-dergi/diyamet-isleri-baskanliginin-manevi-danismanlik-ve-rehberlik-h3819.html>. (Erişim Tarihi: 06.06.2019).
- <https://www.nlm.nih.gov/health/topics/anxiety-disorders/index.shtml>. (Erişim Tarihi: 02.08.2019).
- <https://www.nlm.nih.gov/index.shtml>. (Erişim Tarihi: 02.02.2019).
- Karaman, F., Karagöz, İ., Paçacı, İ., Canbulat, M., Gelişgen, A., & Ural, İ. (Eds.). (2006) Dini Kavramlar Sözlüğü. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karaman, H. (2017). Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri (Cilt. 1). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kaya, Ç. (2016). Kavramsal Çerçeve.
- Kesir, İ. (1996). Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri (çev. B. Karlıağ & B. Çetiner.). (Cilt. 10, s. 5158-5159). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kierpekaard, S. (1997). Ölümcül Hastalık: Umutsuzluk (çev. M. Yakupoğlu.). İstanbul.
- Kırbaşoğlu, M. H. (2017). Ahir Zaman İlmihali. Ankara: Otto.
- Kısakürek, N. F. (2016). İdeolojya Örgüsü (Cilt. 22). İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kızmaz, Z. (2006). Cezaevi Müdavimleri: İnatçı Suçlular. Ankara: Orion Yayınevi.
- Koç , M. (2012). Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma-II. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt(2), 239-276.
- Koçak, D. B. (2015). Çocuk Hastalara ve Yakınlarına Uygulanan Manevî Bakım. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi,
- Koenig, H. (2009). Faith and mental health: Religious resources for healing: Templeton Foundation Press.
- Kula, N. (2007). Engelli Birey ve Ailelerine Yönelik Moral ve Manevi Destek. Paper presented at the Uluslararası Osmanlıdan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu, Çorum.

- Marler, P. L., & Hadaway, K. (2002). "Being religious" or "being spiritual" in America: A zero-sum proposition? *Journal for the scientific study of religion*, Cilt(2), 289-300.
- Masaroğulları, G., & Koçakgöl, M. (2011). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Nobel Yayıncılık, Cilt, 13.
- Meraviglia, M. (2006). Effects of spirituality in breast cancer survivors. Paper presented at the Oncology Nursing Forum.
- Narayanasamy, A. (2004). Spiritual coping mechanisms in chronic illness: a qualitative study. *Journal of Clinical Nursing*, Cilt(1), 116-117.
- Nils, H. (2007). *Din Psikolojisine Giriş* (çev. A. Bahadır.). İstanbul İnsan Yayınları.
- Nursî, B. S. (2012). *Tarihçe-i Hayatı* (Cilt. 9). İstanbul: RMK Neşriyat.
- Oğuztürk, Ö., Figen, A., & Gülçilem, Ş. (2011). Üniversite öğrencilerinde umutsuzluk düzeyi ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin bazı değişkenler üzerinden incelenmesi. *Klinik Psikiyatri*, Cilt, 173-184.
- Öğrel, K., & Aksoy, A. (2007). Tutuklu ve hükümlü ergenlerde madde kullanımı (Substance abuse among incarcerated and convicted juveniles). *Bağımlılık Dergisi*, Cilt, 11-17.
- Özdoğan, Ö. (2006). İnsanı anlamaya yönelik bir yaklaşım: Pastoral psikoloji. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt, 128.
- Parlak, A. O. & Tekin, M. (2014). *Cezaevlerinde Sıkça Sorulan Sorular*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Pearce, M. J. Coan, A. D., Herndon, J. E., Koenig, H. G., & Abernethy, A. P. (2012). Unmet spiritual care needs impact emotional and spiritual well-being in advanced cancer patients. *Supportive Care in Cancer*, Cilt(10), 2269-2276.
- Rumi, M. C. (2007). *Mesnevi Şerhi* (çev. A. Paşa.). İstanbul: İz yayıncılık.
- Schimmel, A. (2018). *Tasavvuf Notları*. İstanbul: Simurg Yayınevi.
- Seber, G., Dilbaz, N., Kaptanoğlu, C., & Ekin, D. (1993). Umutsuzluk ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirliği. *Kriz Dergisi*, Cilt(3).
- Serdengeçti, O. Y. (2015). *Mabetsiz Şehir* (Cilt. 13). Türk Edebiyat Vakfı: İstanbul.
- Seyhan, D., & Zincir, H. (2009). Tutuklu/hükümlü gençlerin benlik saygısı düzeyleri ile aile özelliklerinin incelenmesi ve aralarındaki korelasyonun belirlenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Cilt(19), 7-24.

- Spilka, B., Shaver, P., & Kirkpatrick, L. (1985). A general attribution theory for the psychology of religion. *Journal for the scientific study of religion*, Cilt, 1-20.
- Şaban, Z. (2014). *İslam Hukuk İlminin Esasları* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Şaban, Z., & Dönmez, İ. K. (2014). *İslam Hukuk İlminin Esasları Fıkıh Usulü* (Cilt. 19). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şentürk, R. (2008). *İslam Sevgi Dinidir*. Köprü Dergisi, Cilt.
- Thoresen, C. (1999). Spirituality and health: Is there a relationship? *Journal of Health Psychology*, Cilt(3), 291-300.
- Tirmizi. Camiu's sahih.
- Topçu, N. (2014). *Var Olmak*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2016). *Türkiye'nin Maarif Davası* (Cilt. 20). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2016). *Yarıncı Türkiye*. Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2017). *Kültür ve Medeniyet* (Cilt. 12). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topuz, İ. (2015). Cami Din Görevlilerinin Yeterliliklerinin Manevi Danışmanlık Açısından Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt, 27-56.
- Uğurlu, H. S., & Ege, R. (2018). Bir İsimlendirme Problemi: Dinî Danışmanlık. *Journal of the Human*, Cilt(2).
- Ulu, M., & Tekeş, A. (2018). Hükümlülerin Duygu Durumlarına Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Etkisi Üzerine Bir Araştırma. II. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresinde sunulan bildiri, İstanbul, Türkiye.
- Walker, K. R., Scheidegger, T., End, L., & Amundsen, M. (2010). *The Misunderstood Pastoral Counselor: Knowledge and Religiosity as Factors Affecting a Client's Choice*. Mount Mary College,
- WHO. (2017). *Depression and other common mental disorders: global health estimates*. Retrieved from
- Yılmaz, M. (2013). Yaşlılıkta Manevi Destek ve Din Eğitiminin Önemi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt, 242-264.
- Yılmaz, M., & Okyay, N. (2009). Hemşirelerin Maneviyat ve Manevi Bakıma İlişkin Görüşleri. *Turkish Journal of Research*, Cilt(3).

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Abdulnafi TEKEŞ

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 4 Mayıs 1988, Kırıkkale

Medeni Durumu: Evli

Tel: +90 554 844 1288

email:

Yazışma Adresi: Delice Kapalı Ceza İnfaz Kurumu 71700 Delice/KIRIKKALE

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	2019
Lisans	DAÜ F. Ed. Fak. Psikoloji	2010
Lise	Kırıkkale Lisesi	2005

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2019-Halen	Delice Kapalı Ceza İnfaz Kurumu	Psikolog
2015-2019	Kayseri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu	Psikolog
2014-2015	Kırşehir Açık Ceza İnfaz Kurumu	Psikolog
2010-2014	Özel Özverili Rehabilitasyon Merkezi	Psikolog

YABANCI DİL

İngilizce